

مقدمه:

اولین گزارشات در ارتباط با ساختارهای درون سلولی شبه میتوکندری به ۱۵۰ سال پیش برمی گردد. واژه میتوکندری که از دو کلمه یونانی mitos بمعنی نخ یا رشته و chondros به معنی گرانول منشا گرفته است؛ برای اولین بار صد سال پیش مورد استفاده قرار گرفت. عملکرد اصلی این ارگانل کروی یا میله ای شکل که صدها عدد از آن در یک سلول وجود دارد، فسفریلاسیون اکسیداتیو است؛ عبارت دیگر اکسیداسیون سوبستراها به CO_2 و آب و فراهم کردن ترکیب پرانرژی ATP برای سلولها؛ و به همین دلیل است که میتوکندری را نیروگاه یا موتورخانه سلول نیز می نامند. بیماریهای دژنراتیو بسیار زیادی تا به امروز با نارسایی ها و اختلالات میتوکندری مرتبط شده اند. این بیماریها می توانند در اثر موتاسیون در DNA میتوکندری و یا DNA هسته ایجاد شوند. اولین بیماریهای میتوکندریایی که در سطح ملکولی درک شدند؛ در یک بیمار CPEO (فلج مزمن پیشرونده عضلات چشمی خارجی) و KSS (سندرم-kearns sayre) گزارش شدند. در همان زمان wallace موتاسیونی نقطه ای را در ژن ND6 گزارش کرد که با LHON (نوروپاتی چشمی ارثی لبر) مرتبط است. در سال ۱۹۹۰، دوموتاسیون جدید، یکی در ژن لایزیل - tRNA در سندرم MERRF و دیگری در ژن لوسیل - tRNA در سندرم MELAS گزارش شدند. طیف فتوتیپی بیماریهای میتوکندریایی از میوپاتی های نادر تا بیماریهای متعدد را شامل می شود. برخی موتاسیونهای mtDNA، علائم و نشانه های منحصر و ویژه ای دارند؛ مثل جهش های اشتباهی که موجب نوروپاتی چشمی ارثی لبر می شوند در حالیکه بقیه تظاهرات مولتی

سیستم متنوعی را شامل می شوند مثل جهش های حذفی که موجب CPEO می شوند. بیماریهای میتوکندریایی بواسطه وراثت مادری، وراثت منرلی و نیز نوترکیبی های دوتایی نو، قادر به انتقال می باشند. این پیچیدگی ژنتیکی از این حقیقت ناشی می شود که میتوکندری از حدود ۱۰۰۰ ژن که در بین ژنوم میتوکندری و هسته پخش شده اند، تشکیل شده است. علاوه بر این بیماریهای میتوکندریایی غالباً شروع تاخیری و یک دوره پیش رونده دارند که احتمالاً از تجمع جهش های سوماتیک mtDNA در بافت های post-mitotic حاصل شده اند. این موتاسیونهای سوماتیک mtDNA همچنین در سرطان و پیری نیز نقش دارند. اگرچه بیماریهای میتوکندریایی هر ارگانی را ممکن است درگیر کنند اما این بیماریها غالباً CNS، عضلات اسکلتی، قلب، کلیه و سیستم های اندوکراین را تحت تاثیر قرار می دهند. علت این پیچیدگی های فتوتیپی، نقش مهم میتوکندری در انواع پروسه های سلولی شامل تولید انرژی سلولی بوسیله فسفریلاسیون اکسیداتیو، تولید گونه های سمی فعال اکسیژن (ROS) بعنوان یک محصول جانبی در فسفریلاسیون اکسیداتیو و تنظیم شروع آپوپتوزاز طریق فعال شدن نفوذپذیری پورهای انتقالی میتوکندری (mtPTP) است. (۱۹، ۲۰ و ۲۴)

ساختار میتوکندری :

میتوکندری واجد یک غشای بیرونی و یک غشای داخلی است که دو فضای داخلی را ایجاد می کنند: ماتریکس داخلی و فضای بین دو غشا که بسیار باریک است. غشای داخلی چین خورده و تعداد زیادی کریستا ایجاد می کند که کل سطح آنرا بمقدار زیادی افزایش می دهد. سطح وسیع غشای داخلی، آنزیم های دستگاه مولد انرژی میتوکندریایی

(زنجیره تنفسی) را در خود جای داده است. ماتریکس میتوکندری واجد نسخه‌های یکسان متعددی از ژنوم میتوکندری، ریبوزوم‌های ویژه میتوکندری (میتوریبوزوم)، tRNAها و آنزیم‌های متنوعی است که برای بیان ژنهای میتوکندری مورد نیازند. (۲۰)

ژنوم میتوکندری انسان:

حضور DNA در میتوکندری در سال ۱۹۶۳ و با استفاده از میکروسکوپ الکترونی مشخص شده است. DNA میتوکندریایی انسان یک ملکول مدور بسته دو رشته‌ای با ۱۶۵۶۹ جفت نوکلئوتید است. دو رشته mtDNA که به رشته‌های H (سنگین) و L (سبک) معروفند، یک عدم تقارن غیر معمول در ترکیب بازهایشان دارند. زنجیره H غنی از پورین است در حالیکه زنجیره L غنی از پیریمیدین می‌باشد. سبک و سنگین به تحرک متفاوت رشته‌ها در گرادیانهای سزیم کلراید قلیایی اطلاق می‌شود. mtDNA انسان یکی از متراکم‌ترین و فشرده‌ترین بخش‌های اطلاعات ژنتیکی است. در mtDNA، اینترون وجود ندارد و حتی بعضی از ژنهای آن هم‌پوشانی دارند. میتوکندریایی انسان واجد ژنهایی برای سیزده پروتئین (که همگی زیر واحدهای کمپلکس‌های آنزیمی زنجیره تنفسی هستند)، ۲۲ tRNA و دو rRNA است. پلی‌پپتیدهایی که توسط mtDNA کد می‌شوند عبارتند از: هفت زیر واحد از ۴۲ زیر واحد تشکیل‌دهنده کمپلکس I که عبارتند از: ND₁, ND₂, ND₃, ND₄, ND₅ و ND₆؛ یک زیر واحد از یازده زیر واحد تشکیل‌دهنده کمپلکس III که همان cyt b است؛ سه زیر واحد از ۱۳ زیر واحد کمپلکس IV که عبارتند از: COI (سیتوکروم c اکسیداز)، و COII؛ دو زیر واحد از ۱۶ زیر واحد کمپلکس V که عبارتند از: ATPase6 و

ATPase8. سایر زیرواحدهای پروتئینی کمپلکس های زنجیره تنفسی و نیز دیگر پروتئین های میتوکندری، توسط ژنوم هسته کد شده و سپس به میتوکندری منتقل می شوند (حدود ۱۰۰۰ پلی پپتید). هر میتوکندری واجد ۱۰-۲ کپی از DNA میتوکندری است. میتوکندریها از این نظر که تحت کنترل دو سیستم ژنتیکی DNA هسته و DNA میتوکندری هستند، در بین ارگانل های سلولی منحصر بفردند. توالی نوکلئوتیدی mtDNA، ۶ تا ۱۷ برابر سریعتر از توالی های ژنی DNA هسته ای باز می شوند؛ دلایل متعددی در این مورد ارائه شده است: میتوکندریها فاقد سیستم های ترمیمی DNA موجود در هسته هستند که این امر موجب کارایی کم میتوکندریها در ترمیم آسیب DNA می شود؛ هیستونها در میتوکندری وجود ندارند؛ میتوکندریها بیش از ۹۰٪ اکسیژنی را که به سلول وارد می شود، مصرف می کنند و بنابراین رادیکالهای آزاد اکسیژن ترجیحاً موجب آسیب DNA میتوکندری می شوند. میزان بالای جهش در mtDNA، موجب ایجاد RFLP های متعدد، واریانت های نوکلئوتیدی ناحیه کد کننده و ناحیه کنترل کننده، واریانت های کنفورماسیونی و واریانت های طولی می شود. واریانت های پلی مورفیک با ریشه قومیتی و جغرافیایی نمونه ها مرتبطند. این مساله احتمالاً به این دلیل است که جهش های mtDNA در جریان پراکنده شدن اجداد مادری، هنگامی که زنان به بیرون از آفریقا و به اقلیم ها و قاره های مختلف مهاجرت کردند، انباشته شده اند. (۱۶، ۲۰ و ۳۴)

میتوکندریها نیمه خودمختار هستند:

جهت خرید فایل word به سایت www.kandooocn.com مراجعه کنید
یا با شماره های ۰۹۳۶۶۰۲۷۴۱۷ و ۰۹۳۶۶۴۰۶۸۵۷ و ۰۶۶۴۱۲۶۰-۵۱۱ تماس حاصل نمایید

از آنجائیکه میتوکندریها قادر به همانندسازی ژنوم خود بوده و سیستم‌های
همانندسازی، رونویسی و ترجمه مربوط به خود را دارا هستند؛ لذا آنها در داخل
سیتوپلاسم سلول انسان مثل ارگانیسم‌های نیمه مستقل عمل می‌کنند. (۲۰ و ۳۴)

میتوکندریها وراثت مادری دارند:

وراثت mtDNA متفاوت از وراثت هندسی ژنهای هسته‌ای بوده و در انسان کاملاً مادری است. انتقال پدری mtDNA در مردان، حتی با استفاده از متود ICSI (تزریق داخل سیتوپلاسمی اسپرم)، نیز نشان داده نشده است. این مساله تا حدود زیادی ناشی از این حقیقت است که تخم پستاندار واجد حدود یکصد هزار میتوکندری و mtDNA است، در حالیکه اسپرم واجد حدود یکصد mtDNA است. mtDNAهای اسپرم در هنگام باروری به زایگوت داده می‌شود؛ که در پیوندهای بین گونه‌ای خاص باقی می‌ماند. با این حال در پیوندهای درون گونه‌ای میتوکندریهای اسپرم بطور انتخابی حذف می‌شوند. این حذف با این کشف که میتوکندریهای اسپرم بایوبیکوئیتین نشاندار می‌شوند، مرتبط است. احتمالاً یوبیکوئیتین میتوکندریهای اسپرم را نشانه‌گذاری می‌کند تا هنگام ورود به اووسیت تجزیه شوند. (۱۷، ۲۴ و ۳۴)

هنزوپلاسمی و تفکیک رپلیکاتیو:

موقعی که یک جهش در mtDNA سلول رخ دهد، جمعیت مخلوطی از ملکولهای نرمال و موتانت در داخل سلول بوجود می‌آید که این پدیده را هنزوپلاسمی می‌گویند. اینکه در موقع تقسیم سلول mtDNA موتانت به کدام سلول دختر منتقل شود، شانسی است. بنابراین درصد mtDNA جهش یافته در رده‌های سلولی مختلف می‌تواند به طرف موتانت خالص یا نرمال خالص (هموپلاسمی) پیش رود. این فرایند به تفکیک رپلیکاتیو معروف است. مادران با mtDNA هنزوپلاسمیک نسبتهای متفاوتی از mtDNA نرمال و جهش یافته را به فرزندان منتقل می‌کنند. در اغلب اختلالات

میتوکندریایی ناشی از موتاسیونهای نقطه‌ای و حذفی، مخلوطی از mtDNA وحشی و موتانت یافت می‌شود. در هیبریدهای سلولی سوماتیک بین رده‌های سلولهای انسانی ترانس فورمه، جهت تفکیک ظاهراً تصادفی است. با این حال اگر هیبریداسیون بین سلولهای هلا و فیروبلاست‌های دیپلوئید و یا بین سلولهای هلا و رده‌های سلولی لنفوبلاستی باشد، mtDNAهای هلا ترجیحاً از دست می‌روند که علت این تفکیک رپلیکاتیو جهت‌دار، مشخص نیست. ممکن است این مساله از نظر کلینیکی مهم باشد چرا که گزارش شده است که در سلولهای واجد موتاسیون tRNA بیماریزای MELAS 3243 G، mtDNAهای وحشی بطور انتخابی از بین می‌روند و mtDNAهای جهش یافته ترجیحاً باقی می‌مانند. به هر حال قوانین تعیین کننده این تفکیک جهت‌دار mtDNA و فاکتورهای موثر در آن هنوز شناخته نشده‌اند. (۲۰، ۲۴، ۳۴ و ۵۰)

نو ترکیبی mtDNA :

از سالها قبل شواهدی مبنی بر اینکه مخلوط شدن mtDNA در داخل سلولهای سوماتیک ممکن است نو ترکیبی ایجاد کند، وجود داشته است. هر چند تعداد دفعات نو ترکیبی در سلولهای کشت شده پستانداران کم است، اما نو ترکیبی‌های درون ملکولی ممکن است مکرراً رخ دهند. اگر یک mtDNA واجد حذف به سلول زایای موش ماده وارد شود، منجر به ایجاد استرینی از موش می‌شود که در آن فرزندان واجد mtDNAهای نرمال و واجد حذف هستند. ملکولهای دو پلیکیت نیز افزایش می‌یابند که به نظر می‌رسد از ترکیب ملکولهای نرمال و واجد حذف بوجود آمده باشند. با این حال

هیچ مشاهده‌ای مبنی بر وجود نوترکیبی در بین رده‌های مختلف mtDNA انسانی وجود ندارد. بنابراین احتمالاً در بین رده‌های mtDNA انسانی، نوترکیبی رخ نمی‌دهد. شاید علت این مساله حذف میتوکندریها و mtDNAهای اسپرم توسط اووسیت از طریق تجزیه با واسطه یوبیکوئیتین باشد. در نتیجه رده‌های مختلف mtDNA انسانی، از نظر فیزیکی جدانگه داشته می‌شوند و هرگز از نظر فیزیکی آنقدر با هم تماس ندارند که منجر به نو ترکیبی شود. (۲۰-۲۴)

کامل شدن (complementation) mtDNA :

به نظر می‌رسد که میتوکندریها و mtDNAهای داخل یک سلول در هم ادغام می‌شوند و این ادغام موجب می‌شود تا ژنوم‌های mtDNA همدیگر را به صورت ترانس تکمیل کنند. این پدیده اولین بار با ادغام دو سلول انسانی با همدیگر و تشکیل هیبرید، نشان داده شده است. هر چند مشاهدات متعددی ادغام داخل سلولی میتوکندریها و تکمیل شدن mtDNA را تایید می‌کنند، اما تحقیقات بیشتری جهت توصیف این پدیده نیاز است. (۲۰)

میزان بالای موتاسیون در mtDNA :

میزان موتاسیون mtDNA بسیار بیشتر از ژنهای هسته‌ایست. مقایسه تنوع توالی ژنهای nDNA و mtDNA که در آنزیم‌های یکسانی عمل می‌کنند، نشان می‌دهد که ژنهای mtDNA حدود ۱۰-۱۷ برابر سریعتر از ژنهای nDNA متحول می‌شوند. این سرعت بالای تغییر توالی ناشی از تجمع طیف وسیعی از پلی مورفیسم‌های توالی mtDNA، در رده‌های مختلف افراد مونث در جمعیت انسانی است. هر چند پلی مورفیسم‌های

mtDNA شایعند، اما آنها بایستی خنثی و بی اثر باشند تا بوسیله تغییر تدریجی ژنتیکی در جمعیت ایجاد شوند. با این حال موتاسیونها تصادفی هستند و با در نظر گرفتن اینکه اغلب نوکلئوتیدها در mtDNA عملکرد کد کننده دارند، لذا درصد بالایی از موتاسیونهای mtDNA بایستی مضر باشند. این موتاسیونها ممکن است تعویضهای بازی یا نوآرایی باشند که در رده زیای مونث یا در تکامل اولیه ناشی از توزیع سیستمیک یا بیماری اتفاق می افتد آنها ممکن است در طول زندگی در بافت های بدن ایجاد شده و بصورت گروهی از موتاسیونهای هتروژن در بافت های post-mitotic، تجمع یابند. این موتاسیونها اساس ملکولی بالا بودن فراوانی بیماریهای mtDNA است که در کلینیک آنها را مشاهده می کنیم. (۲۰، ۲۴، ۳۴ و ۳۹)

تنوع پلی مورفیک mtDNA در جمعیت های انسانی:

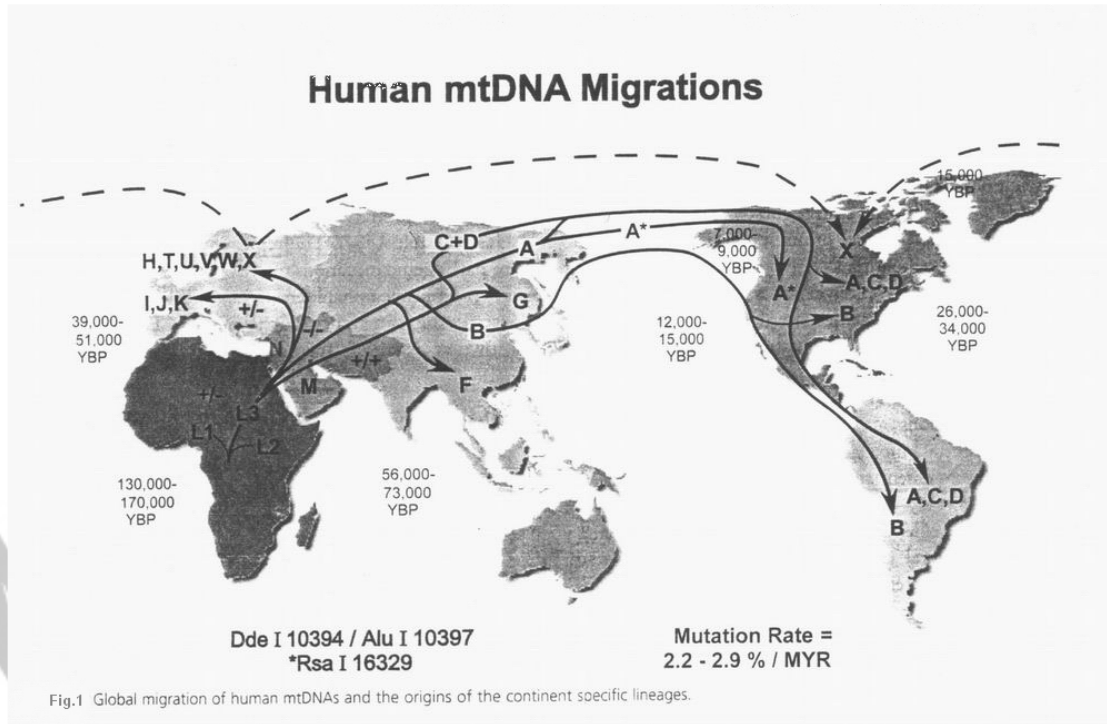
از آنجاییکه mtDNA کاملاً به صورت مادری به ارث می رسد بنابراین توالی mtDNA تنها بوسیله تجمع تعویض های بازی در جریان پراکندگی رده های مادری دچار تغییر و تحول می شود. این بدان معناست که تغییرات mtDNA بایستی با مبدا جغرافیایی افراد، مطابقت داشته باشد. این مساله اثبات شده است چرا که آفریقایی ها، آسیایی ها و اروپایی ها هر کدام HpaI mtDNA Restriction site polymorphisms (HpaI mtDNA RSPs) پلی مورفیسم mtDNA ناشی از برش توسط HpaI) مجزای مخصوص قاره ای دارند. تحقیقات بیشتر بر روی RSPها، نشان داده اند که تمامی انواع mtDNA به یک درخت با تنوع بسیار زیاد mtDNA متعلقند، که ریشه این درخت در آفریقا است و شاخه های آن به قاره های مختلف پراکنده شده اند. تنوع توالی که در یک mtDNA خاص یافت

می شود، هاپلوتیپ mtDNA و یک گروه از هاپلوتیپ های مرتبط با هم، هاپلوگروپ نامیده می شوند. هاپلوگروپ ها بوسیله پلی مورفیسم های توالی قدیمی که ناشی از پراکندگی یک شاخه خاص از درخت mtDNA است تعریف می شوند. ساختار و پراکندگی درخت mtDNA در دو مطالعه توالی های کامل mtDNA که مبدا آفریقایی mtDNA و شاخه های قاره ای به ترتیب از آفریقا به آسیا و به اروپا را به وجود آورده و مشخص کرده است، ایجاد شده است. (شکل ۱)

مطالعات مخصوص قاره ای نشان داده اند که mtDNA های آفریقا، پرتنوع ترین و بنابراین قدیمی ترین بوده اند. [150000 YBP (years before present)؛ حدود ۱۵۰ هزار سال قبل]. MtDNA های آفریقا واجد یک جایگاه DdeI در موقعیت ۱۰۳۹۴ بوده و در سه هاپلو گروه اصلی طبقه بندی می شوند: L₁ (قدیمی ترین)، L₂ و L₃ (جوانترین). L₂ و L₁ حدود ۷۶٪ کل mtDNA های آفریقایی را در بر می گیرند و با داشتن یک جایگاه برش HPAI در موقعیت ۳۵۹۲ تعریف می شوند. جنوب آفریقا و قسمت مرکزی غرب آفریقا در گروه L₁ متمرکز شده اند و نزدیکترین به ریشه درخت انسانی هستند. در حالیکه ماکروهاپلوگروه M آسیایی و ماکروهاپلو گروه N اوراسیایی از L₃ منشا گرفته و همه mtDNA های اوراسیایی را به وجود آورده اند. mtDNA های آسیایی، ۵۰۰۰۰-۷۰۰۰۰ YBP از mtDNA های آفریقایی ایجاد شده اند و به دو ماکروهاپلوگروپ اصلی N (که جایگاه DdeI در موقعیت ۱۰۳۹۴ را از دست داده) و M (که یک جایگاه AluI در موقعیت ۱۰۳۹۷ به دست آورده است)، تقسیم می شوند. بنابراین گروه N، ۱۰۳۹۴ منفی و ۱۰۳۹۷ منفی است (-/-) در حالیکه M، (+/+) است. از ماکروهاپلوگروه N، گروهی از هاپلوگروه های آسیایی شامل Y, F, B, A و از M،

هاپلوگروههای G,E,D,C و Z منشا می گیرند. mtDNAهای اروپایی از L₃ و N ایجاد شده‌اند. آنهایی که جایگاه برش DdeI در موقعیت ۱۰۳۹۴ دارند شامل هاپلوگروههای H (حدود ۴۵٪)، W,V,U,T و X (۲٪) هستند. آنهایی که فاقد جایگاه مذکور هستند، عبارتند از: هاپلوگروههای J,I (۹٪) و K. mtDNAهای اروپایی حدود YBP ۵۰۰۰۰-۴۰۰۰۰ از آفریقاییها مشتق شده‌اند (شکل ۱) هنگامی که آسیاییها به شمال (سیبری) مهاجرت کردند، میزان تنوع mtDNA، بعثت تغییر تدریجی ژنتیکی کاهش پیدا کرد. در نهایت mtDNAهای سیبری به هاپلوگروههای Y,G,D,C,A و Z تقلیل یافت. گروههای C,A و D حدود YBP ۳۰۰۰۰-۲۰۰۰۰ از سیبری به پل برینگ لند مهاجرت کرده و باعث بوجود آمدن هنریهای پالئو شدند. مهاجرت بعدی هاپلوگروه B را که با حذف ۹ جفت باز در موقعیت ۸۲۷۱-۸۲۸۱ مشخص می‌شود، به آمریکا آورد که در آنجا این گروه با گروههای D,A و C مخلوط شد. مهاجرت‌های بعدی از Chukotka با حمل یک گروه A تغییر یافته، جمعیت‌های Na-Dene را حدود yBP ۹۵۰۰-۷۰۰۰ بوجود آورد. مهاجرت‌های بعدی از Chukotka، هاپلوتیپ‌های A و D تغییر یافته را آورد که موجب بوجود آمدن اسکیموها و Aleutها شدند. بایستی عنوان کنیم که آنالیز تغییرات کروموزوم Y در سیبریایی‌ها و اهالی بومی آمریکا، الگوهای مهاجرت مشابهی را نشان داده است. علاوه بر هاپلوگروههای C,B,A و D آسیایی، ۲۵٪ mtDNAهای Great lakes Ojibwa، متعلق به هاپلوگروه X اروپایی است. با این حال mtDNAهای هاپلوگروه X اهالی بومی آمریکا، حدود YBP ۱۵۰۰۰ از مشابه‌های اروپایی ایجاد شده است. بنابراین آنها همچنین ممکن است، نشاندهنده یک مهاجرت اروپایی قدیمی به دنیای جدید باشند. (۱۶، ۱۷، ۲۰، ۳۹ و ۴۹)

ژنتیک میتوکندریایی:

شکل ۱

همانند سازی mtDNA:

mtDNA انسان یک ناحیه آغاز همانندسازی دارد که از نظر فیزیکی به دو قسمت که هر کدام سنتز یکی از رشته های DNA دختر را کنترل می کند، تقسیم شده است. ناحیه آغاز همانند سازی زنجیره H (Heavy) یا O_H در بالای دایره و در موقعیت ۲۰۰ در داخل ۱۱۲۳ جفت باز ناحیه کنترل در بین دو ژن P یا پرولین tRNA (در موقعیت ۱۶۰۲۳) و F یا فنیل آلانین tRNA (در موقعیت ۵۷۷) قرار گرفته است. (شکل ۲)

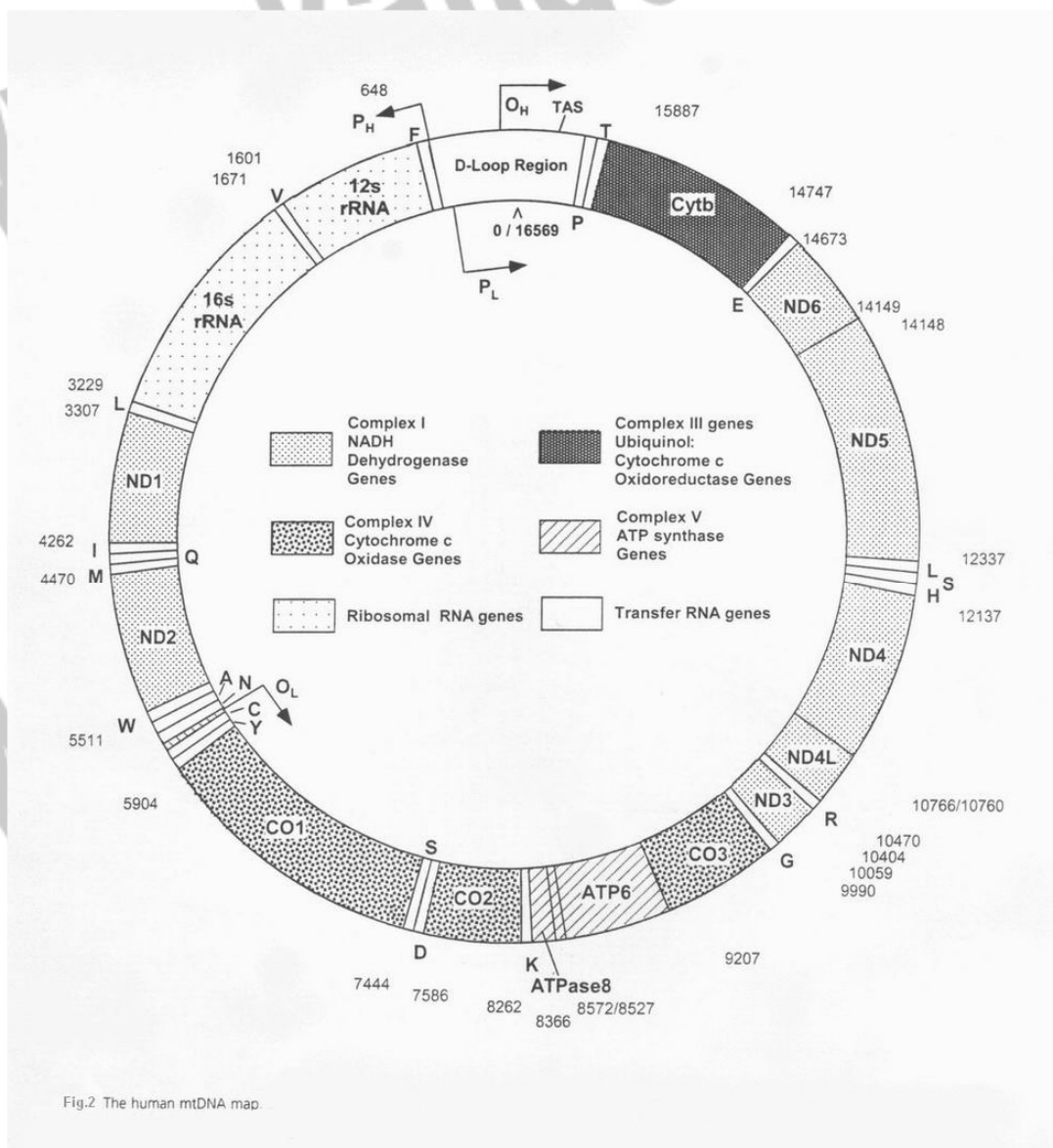
ناحیه شروع همانند سازی زنجیره سبک (O_L)، در طرف دیگر رنوم در درون یک دسته حاوی پنج ژن tRNA (WANCY) و در موقعیت ۵۷۵۰ قرار گرفته است.

$$\leftarrow \boxed{5511} \leftarrow \boxed{NAW} \leftarrow \boxed{O_L} \leftarrow y C \leftarrow \boxed{5904}$$

ناحیه شروع همانند سازی زنجیره استفاده سنگین (O_H)، رونویسی لازم است. همانندسازی mtDNA در O_H و با استفاده از یک RNA پرایمر که از رونوشت زنجیره L ایجاد شده است، آغاز شده است، آغاز می شود. رونویسی زنجیره L در مجاورت راه انداز زنجیره L (P_L) آغاز می شود. P_H و P_L که به ترتیب پروموتورهای زنجیره های L و H هستند نیز مثل O_H در همان ناحیه کنترل ۱۱۲۳ جفت بازی است. P_L در فرودست O_H و P_H در فرودست P_L واقع شده است. سپس این رونوشت در محل نوکلئوتیدهای G در توالی های حفاظت شده CSBI، CSBII و CSBIII (Conserved sequence blocks)، توسط یک RNase که بوسیله هسته کد می شود، می شکند. DNA پلیمر از γ (گاما) $3' - OH$ حاصله بعنوان یک پرایمر جهت سنتز یک ملکول 7SDNA استفاده می کند. این 7SDNA در توالی TAS یا (Termination associated sequence) در انتها ناحیه کنترل، پایان می یابد. توالی TAS به فاکتور خاصی متصل می شود که احتمالاً تنظیم کننده این جایگاه همانندسازی است. این ناحیه تازه سنتز شده زنجیره H، جایگزین زنجیره H والد شده و موجب تشکیل لوپ جایگزینی (D-Loop) می شود. سپس 7SDNA بعنوان پرایمری جهت سنتز یک زنجیره H جدید مورد استفاده قرار می گیرد. سنتز زنجیره H با جایگزینی آن بجای زنجیره H والدی، تا محل O_L (Light strand origin)، که $\frac{2}{3}$ mtDNA را شامل می شود، پیش می رود. بمحض اینکه O_L با زنجیره H جایگزین مواجه می شود به صورت یک ساختار ریشه - ساقه (Loop - stem) در آمده (فولدینگ می یابد) و سنتز زنجیره L آغاز شده و در جهت مخالف

زنجیره H الگو پیش می‌رود. در واقع همانندسازی زنجیره H در جهت حرکت عقربه‌های ساعت و همانند سازی زنجیره سبک در جهت عکس حرکت عقربه‌های ساعت پیش می‌رود. تفاوت دیگر همانند سازی رشته سبک با زنجیره H در این است که همانند سازی زنجیره L نیازی به RNA پرایمر ندارد. بنابراین همانند سازی mtDNA دوجتهی اما غیر همزمان است.

شکل ۲

شکل ۲؛ نقشه mtDNA انسان: mtDNA واجد ۱۶۵۶۹ جفت نوکلئوتید است (۱۶۵۶۹ nPS) که شماره گذاری تقریباً از محل O_H شروع و در جهت عکس حرکت عقربه‌های ساعت در حول نقشه کروی پیش می‌رود. عمل هر ژن با توجه با سایه‌هایی که وجود دارند برحسب نشانهای داخل دایره، مشخص است. اولین و آخرین نوکلئوتید ژنهای $rRNA$ و $mRNA$ در قسمت خارج آمده است. ژنهای $tRNA$ با حرف آمینو اسید مربوطه نشان داده شده‌اند.

رونویسی MtDNA : تمامی ۳۷ ژنی که توسط mtDNA انسان کد می‌شود، در ابتدا به صورت دو رونوشت پیش ساز چند ژنی بسیار بزرگ ساخته می‌شوند که یکی از این پیش سازها توسط زنجیره سبک و دیگری توسط زنجیره سنگین کد می‌شود.

رونویسی mtDNA از دوراه انداز P_L و P_H (یکی برای هر زنجیره) واقع در ناحیه کنترل آغاز می‌شود. P_H (راه انداز زنجیره سنگین) مسئول رونویسی ۲۷ ژن است که عبارتند از: دوژن $rRNA$ ، ۱۳ ژن $tRNA$ و ۱۲ ژن کد کننده پروتئین. P_L مسئول رونویسی ژن پروتئین ND_6 ، ۲۷ ژن توسط زنجیره سنگین و تنها ۱۰ ژن توسط زنجیره سبک کد می‌شود. هر دوراه از طریق یک جایگاه اتصال، با یک فاکتور رونویسی میتوکندریایی یا $Tfam$ (Transcription factor associated mitochondria) که توسط هسته کد می‌شود مرتبطند. $Tfam$ یک پروتئین متصل شونده به DNA با دو دومین اتصال یابنده به DNA است که دم C - ترمینال آن جهت رونویسی ضروری است. $Tfam$ با افنیتیه بالایی به P_L (در مقایسه با P_H) متصل می‌شود که این مسأله با فراوانی نسبی رونویسی آنها، سازگار است. رونویسی از هر دوراه انداز در حول mtDNA کروی پیش می‌رود و یک RNA پلی سیسترونیک را بوجود می‌آورد. سپس ژنهای $tRNA$ که بین

توالیهای rRNA و mRNA قرار گرفته‌اند، در داخل رونوشت fold شده و با فعالیت یک RNAs خارج می‌شوند. mRNA ها و rRNA های آزاد پس از رونویسی پلی‌آدنیل می‌شوند (polyadenylation post – transcription) و tRNA ها تغییر یافته و CCA انتهای ۳ به آنها اضافه می‌شود. همچنین علاوه بر رونوشت چندزنی طویل ۱۶/۶ کیلوبازی که راه‌انداز زنجیره H ایجاد و تمامی ژنهای زنجیره سنگین را شامل می‌شود، یک رونوشت کوتاه ۳ کیلوبازی نیز از این راه انداز ساخته می‌شود. این رونوشت که تنها دوزن rRNA و tRNA های کنار آنرا شامل می‌شود، تقریباً ۲۵ برابر بیشتر از رونوشت طویل ساخته می‌شود و بنابراین ساخته شدن مقادیر کافی ۱۲srRNA و ۱۶ srRNA را برای تمامی ریبوزوم‌ها که به منظور ترجمه به آن نیازمندند، ممکن می‌سازد.

ترجمه mtDNA:

mRNA های DNA میتوکندری بر روی ریبوزوم‌های میتوکندریایی (میتوریبوزوم‌ها) ۵۵ S که از زیر واحد بزرگ ۳۹S و یک زیر واحد کوچک ۲۸ S تشکیل شده‌اند، ترجمه می‌شوند. این ریبوزوم‌ها برخلاف ریبوزوم‌های باکتریایی و یوکاریوتی، rRNA کم و پروتئین‌های ریبوزومی زیادی دارند. mRNA های tDNA، فاقد توالی شاین‌دالگارنو برای اتصال ریبوزوم بوده و عموماً ترجمه در کدون آغازین در انتهای ۵ شروع می‌شود. تصور می‌شود که ترجمه با اتصال زیر واحد کوچک ریبوزوم به یک ناحیه ۴۰ بازی از mRNA آغاز می‌شود. سپس ریبوزوم به انتهای ۵ حرکت می‌کند تا ترجمه را آغاز کند. نشان داده شده است که پیچش mRNA به دور ریبوزوم، تشکیل

پلی زوم را محدود می کند. میتوریبوزوم ها نسبت به کلرا مفیکل (CAP) که مهارکننده ریبوزوم باکتری است، حساسند درحالیکه نسبت به سیلکوهزامید و امتین (emetine) که مهارکننده ریبوزوم ۸۰S سیتوزولی (یوکاریوتی) است؛ مقاومند. آنها همچنین به آمینو گلیکوزید آنتی بیوتیک ها مثل استرپتومایسین و جتتامایسین نیز تا حدودی غیرحساسند. علاوه بر این کد ژنتیکی ترجمه mtDNA نیز متفاوت از کد ژنتیکی عمومی است. در mtDNA پستانداران، UGA بجای اینکه کدون خاتمه باشد، Trp را کد می کند. AuA بجای Ile، Met را کد می کند و AGA و AGG، بجای اینکه Arg را کد کنند، کدونهای خاتمه هستند. تنها ۲۲ tRNA برای ترجمه توالیهای کدکننده پروتئین ژنوم میتوکندری انسان کافی است. علت این امر سادگی جفت شدن کدون - آنتی کدون در میتوکندری نسبت به کدژنتیکی عمومی است. یک متیونیل tRNA در mtDNA انسان وجود دارد که هم برای Met و هم برای n- فورمیل متیونین اختصاصی است. مثل پروکاریوتها، n- فورمیل Met بعنوان آمینواسید آغازگر جایگزین Met می شود. علاوه براین گاهی کدونهای AuA یا Auu بجای AuG، بعنوان کدونهای شروع استفاده می شوند. هرچند اجزای RNA یی دستگاه ترجمه، توسط mtDNA کد می شوند، ژنهای کد کننده فاکتورهای پروتئینی دخیل در ترجمه درهسته کد می شوند. این پروتئین ها عبارتند از: آمینواسیل tRNA سنتتاز، پروتئین های ریبوزومی، فاکتورهای طویل کننده و خاتمه دهنده و ...

فرایندهای میتوکندریایی:

تولید انرژی، ایجاد RoS و آپتیوز فسفریلاسیون اکسیداتیواز از پنج کمپلکس آنزیمی
چندین زیرواحدی تشکیل شده است. کمپلکس I یا NADH دهیدروژناز یا NADH:
بیبیوکینول اکسیدو دوکتاز، کمپلکس IV یا سوکسینات دهیدروژناز یا سوکسینات:
یوبیوکینون اکسیورموکتاز، کمپلکس III یا Cyt c دوکتاز یا یوبیوکینول: cytc رموکتاز و
کمپلکس IV یا Cyte اکسیداز یا فرو Cyt c: اکسیژن اکسیدوردوکتاز؛ زنجیره انتقال
الکترون یا ETC را تشکیل می دهند درحالیکه کمپلکس V، ATP سنتاز است. که
بوهیدراتها و چربی های غذایی به میتوکندری منتقل شده و به ترتیب توسط سیکل
TCA و β - اکسیداسیون اکسید می شوند. طی این فرایند Co_2 و اتم های هیدروژن آزاد
می شود که اتم های هیدروژن به NDA^+ محلول منتقل شده و H^+ و NADH ایجاد
می کند و یا به FAD متصل به آنزیم ها منتقل شده و FADH_2 ایجاد می کند.
 NADH, H^+ توسط کمپلکس I اکسیده شده و الکترون ها از طریق FMN و چندین مرکز
آهن - گوگرد انتقال پیدا می کنند تا اینکه به یوبیوکینون (CO Q_{10}) برسند. متعاقباً
کوآنزیم Q یا یوبیوکینون به یوبیسیمیکینون ($\text{Co Q}_{10}\text{H}$) و سپس به یوبیوکینول
($\text{Co Q}_{10}\text{H}_2$) احیا می شود. Co Q_{10} همچنین بوسیله سوکسینات توسط کمپلکس II و
الکترون های حاصل از اکسیداسیون اسیدهای چرب از طریق فلاو و پروتئین منتقل کننده
و الکترون (ETF) توسط ETF دهیدروژناز نیز به یوبیوکینول تبدیل می شود. هم
سوکسینات دهیدروژناز و هم ETF دهیدروژناز واجد یک FAD و یک یا چند مرکز
آهن - گوگرد هستند. یوبیوکینول الکترون ها را از طریق غشای داخلی به کمپلکس IV
منتقل می کند. در داخل این کمپلکس الکترون ها از طریق کوآنزیم Q، سیتوکروم b،
سیتوکروم C_1 و اجزاء آهن گوگرد حرکت می کنند. سپس الکترون ها از کمپلکس III به

سیتوکروم C منتقل می شوند. سیتوکروم C به طور سستی با قسمت خارجی غشای درونی مرتبط است. CytC الکترونها را به کمپلکس III منتقل می کند. در داخل این کمپلکس الکترونها از طریق مراکز مس A و مس B و سیتوکروم های a و a_3 منتقل شده و در نهایت با اکسیژن متصل و آب ایجاد می کند. انرژی که در این اکسیداسیون کنترل شده الکترونها آزاد می شود، صرف پمپ کردن پروتونها از طریق کمپلکس های I، III و IV، از داخل ماتریکس میتوکندری به فضای بین دوغشا (inter membrane space) می شود. گرادیان الکتروشیمیایی (ΔP) حاصله که شامل اختلافات pH ی و پتانسیل الکترواستاتیکی است، بعنوان منبع انرژی پتانسیل جهت سنتز ATP عمل می کند. ATP توسط کمپلکس V یا ATP سنتاز یا ATP عمل می کند. ATP فسفوهیدرولاز ساخته می شود. این کمپلکس شامل سه جزء مجزا است: قسمت پایه یا F_0 ، قسکت استالک یا ساقه و سرهگزاگونال یا F_1 . همچنانکه پروتونها از طریق کانال پروتون در F_0 ، برمی گردند، موجب چرخش محور مرکزی ATP سنتاز (ATPsyn) در درون آرایش هگذاگونال زیر واحدهای 3α و 3β شده و در نتیجه موجب تغییر کنفورماسیون (آرایش فضایی) آنها می شوند. این امر موجب اتصال ADP و P_i و تشکیل ATP و آزاد شدن آن به ماتریکس می شود. ATP ماتریکس بوسیله ANT (Adenine nucleotide translocator) با ADP سیتوزولی معاوضه می شود. شکل ۳ (دیاگرام یک میتوکندری: این دیاگرام ارتباطات بین فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریایی و الف) تولید انرژی (ATP)، ب) تولید گونه های فعال اکسیژن (ROS) و ج) شروع آپوپتوز از طریق فعال شدن (mitochondrial Permeability transitio npore) یا mtpTp را نشان می دهد. کمپلکس های آنزیمی تنفسی دخیل در فسفریلا

پلاسیون اکسیداتیو عبارتند از: کمپلکس I، II، III، IV و کمپلکس V. پیروات حاصل از گلوکز وارد میتوکندری شده و از طریق پیروات دهیدروژناز، تولید استیل کوآ می کند که این ملکول با ترکیب شدن با اگزالواستات وارد سیکل کربن می شود. مولکولهای کوچک از طریق کانالهای یونی وابسته به ولتاژ (Voltage dependent anionchannels) یا VDAC یا پورین از غشای بیرونی انتشار می یابند. به نظر می رسد که VDAC ها به همراه ANT، Bax و سیکلوفیلین D (CD)، در غشای داخلی و خارجی میتوکندری گردهم آمده و mt pTp را تشکیل می دهند. Bax (Bcl- 2 associated xprotein) یک پروتئین پروآپوپتوتیک است و به نظر می رسد که با آنتی آپوپتوتیک پروتئین Bcl₂ و گیرنده بنزودیازپین (BD) واکنش می دهد. باز شدن mtpTp با آزاد شدن Cytc، فاکتور شروع آپوپتوز (AIF)، DNase فعال شده توسط کاسپاز (CAD) و پروکاسپازهای ۲، ۳ و ۹ مرتبط است. در سیتوزول سیتوزول سیتوکروم C، Apaf-1 را فعال می کند که این ملکول پروکاسپازهای ۲ و ۹ را فعال می کند. کاسپازهای فعال شده، کاسپازهای ۳، ۶، ۷ و CAD را فعال می کنند. کاسپازها سیتوپلاسم را تخریب می کنند در حالیکه AIF و CAD به هسته مهاجرت کرده و کروماتین را نابود می کنند).

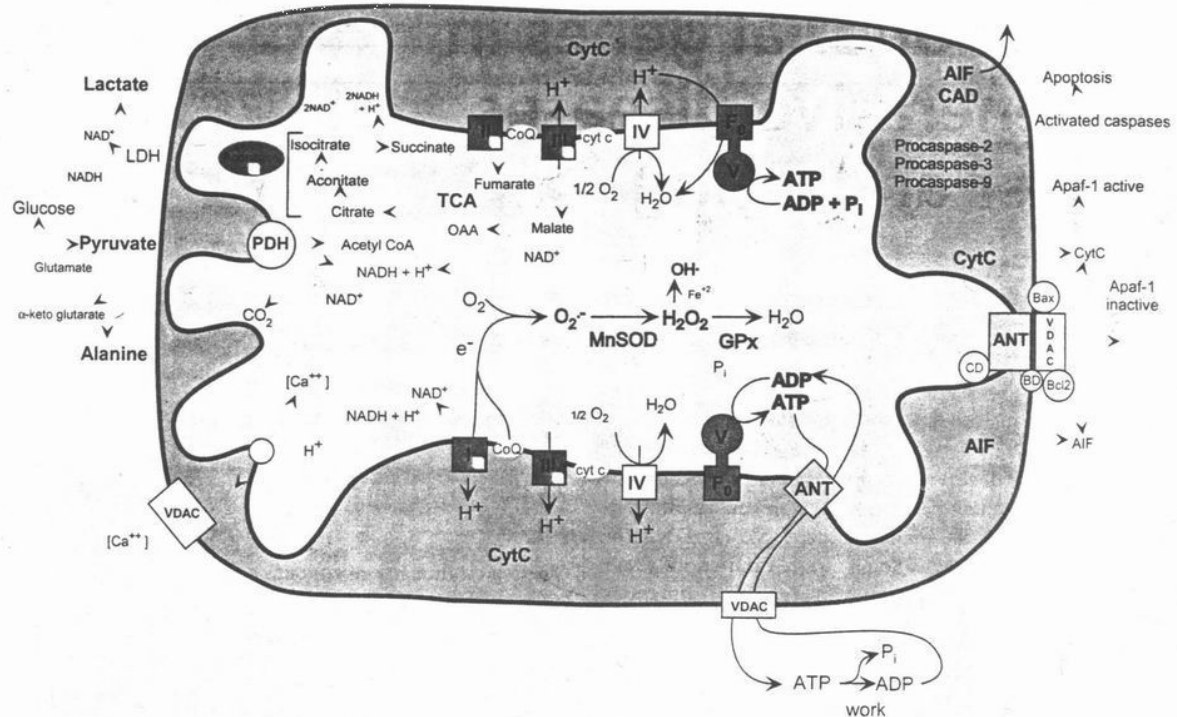

Fig.3 Diagram of a mitochondrion, illustrating the relationships between mitochondrial oxidative phosphorylation and (a) the production of energy (ATP), (b) the generation of reactive oxygen species (ROS), and (c) the initiation of apoptosis through activation of the mitochondrial permeability transition pore (mPTP).

شکل ۳

{ Bcl-2 / Bax یک انکوژن در کروموزوم ۱۸ انسان است که بیشتر موجب از بین رفتن و توقف مرگ سلولی می شود تا افزایش تقسیم سلولی (مکانیسم آنتی آپوپتوتیکی Bcl₂). Bax موجب مرگ سلول درحالیکه Bcl₂ موجب زنده ماندن سلول می شود. در واقع موقعی که دیمرهای Bcl₂ زیاد باشند سلول می میرد. هتروداایمر Bcl₂/Bax نیز مثل همودایمر Bax، موجب تنظیم مرگ سولی می شود. Bcl₂ برای اعمال اثرش بایستی به Bax متصل شود. در واقع بخش فعال مهارکننده مرگ سلول هتروداایمر Bcl-2 / Bax است و نه همودایمر Bcl-2 / Bcl-2 }

هر یک از کمپلکسهای زنجیره تنفسی ناقلین الکترون متعددی را در خود جای داده اند. کمپلکس I، II و III شامل مراکز متعدد آهن - گوگرد هستند. کمپلکس های

III و IV شامل سیتوکرومها هستند. از آنجاییکه زنجیره انتقال الکترون از طریق $\Delta\Psi$ (پتانسیل الکترواستاتیک) با سنتز ATP توأم می‌شود، مصرف اکسیژن میتوکندری به وسیله غلظت ADP ماتریکس تنظیم می‌شود. در غیاب ADP، مصرف اکسیژن آهسته است (حالت IV تنفس). هنگامی که ADP اضافه می‌شود، توسط ANT به ماتریکس منتقل می‌شود و مصرف اکسیژن افزایش می‌یابد چرا که ATP سنتاز از گرادیان پروتون جهت فسفریلاسیون ADP استفاده کرده و ATP ایجاد می‌کند (حالت III تنفس). نسبت حالت III به IV تنفس، نسبت کنترل تنفسی یا Respiratory control Ratio (RCR) نامیده می‌شود و میزان اکسیژن مصرفی نسبت به ADP فسفریله شده، نسبت P/O نامیده می‌شود.

میتوکندری همچنین منبع اولیه گونه های فعال اکسیژن اندوژن است. اولین گونه فعال اکسیژن یا آنیون سوپراکسید ($\bar{O}_2$)، با انتقال الکترون از زنجیره انتقال الکترون به O_2 تشکیل می‌شود. (شکل ۳)

یوبی سمیکینون که در جایگاههای اتصال کمپلکس های I، II و III به کوآنزیم Q قرار گرفته است، به نظر می‌رسد که اولین دهنده الکترون باشد. O_2^- میتوکندری به وسیله منگنز سوپراکسید دیس موتاز (Mn S O D) به H_2O_2 تبدیل می‌شود و H_2O_2 حاصله توسط گلووتایتون پراکسیداز -1 (GPX-1) در مغز، کبد و کلیه و احتمالاً به وسیله کاتالاز در قلب و عضله به آب احیا می‌شود. همچنین H_2O_2 در حضور فلزاتی که به صورت گذرا به حالت احیا در آمده‌اند (مثل Fe^{2+}) قادر است به رادیکال هیدروکسیل شدیداً واکنشگر (OH^0) تبدیل شود. مراکز آهن گوگرد سیکل TCA (مثل آکونیتاز) و زنجیره انتقال الکترون محل های اصلی فعالیت گونه های فعال اکسیژن (ROS) است.

بنابراین میتوکندریها به استرس اکسیداتیو بطور ویژه ای حساسیت دارند. تولید سوپراکسید و ایجاد H_2O_2 ، موقعی که زنجیره انتقال الکترون به شدت احیا باشد، بسیار بالاست (حالت IV تنفس) و موقعی که زنجیره انتقال الکترون به فرم اکسید است، بسیار پایین است (حالت III تنفس). از آنجاییکه یونی سمیکینو احتمالاً اولین دهنده الکترون در تشکیل O_2^- است؛ بنابراین در شرایط فیزیولوژیکی که میزان یوبی سمیکینون ماکزیمم است، تولید ROS ماکزیمم خواهد بود. بنابراین میتوکندریهای واجد یوبی کینون اکسید، گونه های ROS بسیار کمتری تولید خواهند کرد. همچنین میتوکندریهای واجد یوبیکینول کاملاً احیا نیز، ROS کمتری تولید خواهند کرد. به هر حال زنجیره انتقال الکترونی که بطور غالب (ونه کاملاً) احیا باشد. بیشترین یوبی سمیکینون را دارا بوده و بنابراین بیشترین میزان ROS را تولید خواهد کرد. این مسئله توضیح می دهد که چرا بلوک کردن جریان الکترون در ETC توسط داروهایی مثل آنتی مایسین A که کمپلکس III را مهار می کند، تولید ROS را تحریک می کند و همچنین چرا اضافه کردن جداکننده ها موجب تحریک بیشتر تولید ROS می شود

میتوکندریها همچنین تنظیم کننده های اصلی آپوپتوز هستند که با باز شدن mtpTp آغاز می شود. (شکل ۳) به نظر می رسد که mtpTp از ANT غشای داخلی، VDAC یا پورین غشای خارجی، Bax، Bcl-z، سیکلوفیلین D و گیرنده بنزودیازپین تشکیل شده باشد. موقعی که mtpTp باز می شود، پتانسیل الکترواستاتیک یا $\Delta\Psi$ کلاپس شده و یونها بین ماتریکس و سیتوزول به تعادل می رسند که این امر موجب متورم شدن (Swelling) میتوکندری می شود. در نهایت غشای خارجی تخریب (disrupt) شده و محتویات فضای بین غشایی (inter – membrane space) به درون سیتوزول

آزاد می شود. فضای بین دوغشای میتوکندری واجد تعدادی فاکتورهای راه اندازنده مرگ سلولی (Cell death promoting factors) است. که عبارتند از: سیتوکروم C، پروکاسپاز ۲-، ۳ و ۹، فاکتور شروع آپوپتوز (AIF) و CAD (Caspase activated DNase). Cytc در حین آزاد شدن به سیتوزول، Apaf-1 سیتوزولی را فعال می کند که این فاکتور با فعال کردن پروکاسپازها موجب تخریب سیتوپلاسم می شود. AIF و CAD به هسته منتقل شده و سبب تخریب کروماتین می شوند. mtpTP می تواند در اثر افزایش کلسیم که به سیکلوفلین D (CD) متصل می شود، افزایش استرس اکسیداتیو، کاهش $\Delta\Psi$ (پتانسیل الکترو استاتیکی) میتوکندری و لیگاندهای ANT مثل آتراکتیلوزید، تحریک و باز شود. ADP باز شدن mtpTP را مهار می کند. بنابراین بیماریهایی که فسفریلاسیون اکسیداتیو را مهار می کنند و تولید ROS را افزایش می دهند، تمایل سلول به آپوپتوز را نیز افزایش می دهند. (۱۹، ۶، ۲۴، ۲۰، ۳۲، ۳۵ و ۳۷)

میتوکندری و پاسخ به استرس:

اینتراکشن میتوکندری با مسیرهای پاسخ به استرس سلولی موجب تنظیم کلی عملکرد، بقا و پرولیفراسیون سلول می شود. یکی از تنظیم کننده های سلولی اصلی با عملکرد سریع، اکسید نیتریک (NO) است که نیمه عمر کوتاهی دارد. NO توسط آنزیم NOS (نیتریک اکساید سنتاز) از Arg ساخته می شود. NOS سیتوزولی سه ایزوform دارد: (۱) nNOS (NOS نورونی)، (۲) iNOS (NOS قابل القا) و (۳) eNOS (NOS اندوتلیالی) که در ماکروفاژهای فعال بیان می شود. NOS واجد جایگاههایی برای کالمودیولین، NADPH، FAD و FMN است و ازهم و تتراهیدروبیوپترین بعنوان

کوفاکتور اکسیداسیون - احیا استفاده می کند. nNOS توسط پروتئین ۹۵ - PSD به گیرنده های NMDA، در نورونها متصل می شود، بنابراین موقعی که گیرنده های NMDA بوسیله گلوتمات فعال می شود، موجب جاری شدن Ca^{2+} به سیتوزول می شود. این امر موجب می شود، که nNOS سریعاً از طریق کالمودیولین فعال شود. NO حاصل از NOS قادر است با آنیون سوپراکسید ($\bar{O}_2$) واکنش داده و آنیون فوق العاده واکنش پذیر پراکسی نیتريت ($ONO\bar{O}$) را به وجود آورد. این آنیون می تواند پروتونه شده و پراکسی نیتروس اسید ($ONOOH$) را ایجاد کند.

میتوکندری واجد NOS میتوکندریایی (mtNOS) است که به غشای داخلی میتوکندری متصل است. نشان داده شده است که NO میتوکندری بطور برگشت پذیری سبب مهار کمپلکس IV زنجیره تنفسی یا (COX) می شود که در نتیجه آن پتانسیل الکترو استاتیک ($\Delta\Psi$) و آزاد شدن کلسیم از میتوکندری کاهش می یابد. همچنین NO میتوکندریایی قادر است با $\bar{O}_2$ واکنش داده و پراکسی نیتريت ایجاد نماید. پراکسی نیتريت ($ONOO$) می تواند: کراتین فسفوکیناز میتوکندری (mtcpk) را غیر فعال کند، موجب آزاد شدن cytc از میتوکندری و فعال شدن آن شود، سایر کمپلکس های زنجیره تنفسی را مهار نماید و احتمالاً PARP (Pol ADP - ribose polymemse) را فعال نماید.

آنزیم هم اکسیژناز (HO)، با برش حلقه پورفیرین و ایجاد بیلی وردین و منوکسید کربن (CO)، هم را تجزیه می کند. بیلی وردین بلافاصله توسط بیلی وردین ردوکتاز به بیلی روبین احیا می شود. این سیستم بیلی روبین بیلی وردین اکسید و ردوکتاز، یک مکانیسم آنتی اکسیدان حفاظتی برای سلول است. دو آنزیم HO وجود دارد:

(۱) $H O - 1$ که فراوانترین فرم هم اکسیژناز بوده، در طحال به میزان زیادی وجود دارد و هم RBC های پیر را تجزیه می کند. هم اکسیژناز $1-$ بوسیله هم، استرس اکسیداتیو و عواملی که پروتئین های شوک حرارتی را القا می کنند، القا می شود $HO-2$ که غیر قابل القا است، در مغزوتستیس وجود دارد. هم $N O$ و هم $C O$ در هدایت عصبی سیگنالها به سلولهای هدف مثل روده نقش دارند و در ریلاکسیشن وابسته به سلول اندوتلیال دخیلند. جالب است که $C O$ مثل $N O$ مهار کننده $C O X$ (کمپلکس IV) است. با این حال NO نیمه عمر بسیار کوتاهی دارد و بایستی نزدیک هدف تولید شود؛ درحالی که $C O$ فوق العاده پایدار است و می تواند مسافت های زیادی انتشار یابد. بنابراین احتمالاً محصولات HO (CO) و سیستم آنتی اکسیدان بیلی روبین - بیلی وردین) موجب تنظیم انرژی میتوکندری از طریق CO و ROS میتوکندریایی از طریق سیستم آنتی اکسیدان بیلی روبین بیلی وردین می شود.

آنزیم دیگری که در پاسخ به استرس نقش دارد، $PARP$ ($Poly ADP - ribose$ polymerase) است $PARP$ یک آنزیم DNA هسته ایست که توسط قطعات DNA حاصل از آسیب DNA فعال می شود. $PARP$ با استفاده از NAD^+ بعنوان سوبسترا، 50 و یا بیش از پنجاه جزء $ADP-$ ریبوزی را به پروتئین های هسته ای نظیر هیستونها و خود $PARP$ منتقل می کند. آسیب وسیع DNA موجب فعال شدن زیاد $PARP$ شده و اتمام NAD^+ را به دنبال دارد. سپس کاهش شدید ATP سلولی به دلیل سنتز NAD^+ از ATP ، منجر به مرگ می شود. موشی که ژن $PARP$ آن غیرفعال شده است، مقاومت قابل توجهی را به استرس سلولی نظیر ایسکمی مغزی (Stroke) و دیابت ناشی از استرپتوزوتوسین نشان می دهد.

پروتئین هسته ای p53 نیز بوسیله آسیب DNA فعال شده و می تواند مرگ برنامه ریزی شده (PCD) سلول را آغاز کند. مشخص شده است، که این مسیر از طریق Cytc آزاد شده از میتوکندری، که Apaf-1 و کاسپاز ۹ را فعال می کند، واسطه گری می شود. آزاد شدن سیتوکروم C از میتوکندری تحت تأثیر P₅₃ نیازمند دخالت پروتئین پروآپتوتیک Bax است. بنابراین آسیب DNA، P₅₃ را فعال کرده و این پروتئین، پروتئین Bax را فعال می کند. پروتئین Bax موجب آزاد شدن cytc از میتوکندری می شود و cytc، آپتوز را آغاز می کند.

SIR2 پروتئین هسته ای دیگری است که از NAD⁺ بعنوان کوفاکتور جهت داستیله کردن هیستونها استفاده می کند. هیستونها داستیله ژنهای خاموش مثل پروتوانکوژنها را غیر فعال نگه می دارد. کاهش NAD⁺ SIR² را غیر فعال کرده و اجازه می دهد که هیستونها استیله شده و ژنهای خاموش (مثل پروتوانکوژنها) بطور غیر مجاز بیان شوند.

H₂ O₂ میتوکندریایی احتمالاً با تولید ROS توسط NADPH اکسیدازهای سیتوزولی افزایش می یابد. NADPH اکسیدازها O₂ را احیا کرده و ایجاد آنیون سوپراکسید (O₂⁻) در سیتوزول می کنند. بارزترین ویژگی NADPH اکسیدازها، انفجار اکسیداتیو ماکروفاژی است که بمنظور کشتن میکروارگانیسم های فاگوسیت شده ایجاد O₂ می کند. NADPH اکسیداز دیگری است که همولوگ gp91phox زیر واحد کاتالیتیک NADP اکسیداز فاگوسیت است Mox-1 ایجاد O₂⁻ می کند و بیان بالای آن در سلولهای NIH3T3، موجب افزایش سرعت میتوتیک سلولی، فراوانی ترانسفورماسیون و ایجاد تومور می شود. فعالیت میتوژنیک Mox-1 با افزایش بیان

کاتالاز، خشتی می شود؛ بنابراین سیگنال رشد سلول بایستی H_2O_2 باشد. این حقیقت که H_2O_2 یک سیگنال میتوژنیک برای هسته های سلولی است، برای میتوکندری فوق العاده مهم است چراکه H_2O_2 تنها ROS میتوکندریایی است که جهت انتشار به هسته به اندازه کافی پایدار است. این آنزیمهای مختلف با همکاری هم یک شبکه متابولیک یکپارچه را با میتوکندری تشکیل می دهند.

تولید NO بوسیله NOS و CO بوسیله HO، مهار کننده های کوتاه مدت و دراز مدت کمپلکس IV و در نتیجه تولید ATP میتوکندریایی را فراهم می کند. همچنین مهار زنجیره انتقال الکترون (ETC) میتوکندری تولید O_2^- را افزایش می دهد که توسط Mn SO D به H_2O_2 تبدیل می شود. H_2O_2 میتوکندریایی به هسته منتقل می شود و در آنجا در غلظت های کم می تواند بعنوان یک میتوژن عمل نماید. با این حال تولید بیش از حد H_2O_2 توسط میتوکندری می تواند سیستم دفاعی آنتی اکسیدان سیتوزولی (کاتالاز، گلوکاتیون پراکسیداز و بیلی روبین) را اشباع کرده و موجب آسیب DNA هسته شود. آسیب DNA هسته ای می تواند موجب جهش پروتئوکوزنها و فعال شدن آنها شود. همچنین آسیب بیش از حد SIR2 موجب فعال شدن PARP می شود که NAD⁺ را از بین می برد. کاهش NAD⁺، SIR2 را غیرفعال کرده و بنابراین موجب فعال شدن ژنهای غیرفعال nDNA نظیر پروتئوکوزنها می شود. بنابراین تداخل متابولیت های میتوکندریایی با این سیستم های پاسخ به استرس می تواند واسطه مرگ برنامه ریزی شده و ترانسفورماسیون نئوپلاستیک سلول باشد. (۲۰، ۳۱، ۳۲، ۳۵، ۴۱، ۴۳)

بیان آستانه‌ای Threshold expression :

بافت‌ها و ارگانهای مختلف در مقادیر مختلف به انرژی تولیدی میتوکندری وابسته‌اند. این مسأله در جریان مطالعات بر روی سمیت مهار کننده های تنفسی در پستانداران، به خوبی مشخص شده است. مسمومیت حاد تنفسی می‌تواند موجب بی‌هوشی شود؛ درحالیکه مسمومیت مزمن سبب آتروفی چشم، دژنراسیون گانگلیای پایه و بیماریهای قلبی و کلیوی می‌شود. مطالعه بر روی دودمانهای مادری واجد جهش‌های mtDNA هتروپلاسمیک، نشان داده‌اند که هرچه درصد mt DNA های موتانت افزایش یابد، تولید انرژی کاهش می‌یابد. در نهایت اینکه، درصد mt DNA های جهش یافته آستانه ای را ایجاد می‌کنند که موجب بروز تظاهرات بالینی می‌شوند (آستانه بیان یا تظاهر). مشاهدات مختلف در بسیاری از موارد نشان داده است که آستانه بیوانرژتیک تظاهرات بالینی برای ارگانهای انسان به ترتیب کاهش عبارتند از: سیستم عصبی مرکزی، قلب و عضله اسکلتی، سیستم کلیوی، سیستم اندوکراین و کبد. پایه‌های پاتوفیزیولوژیکی این آستانه‌های ارگانی هنوز نامشخص است. با این حال اطلاعات موجود نشان می‌دهند که سه فرایند میتوکندریایی در این باب مطرحند: کاهش تولید انرژی، افزایش تولید ROS و شروع آپوپتوز که در نهایت با از بین بردن تعداد کافی از سلولهای ارگان، موجب نقص عملکردی آن شده و بیماری ایجاد می‌کند. هرچند بیان آستانه‌ای ممکن است در بافت‌های مختلف متفاوت باشد، اما مطالعات ژنتیکی مکرراً نشان داده‌اند که تفاوت در عملکرد میتوکندری بین سولهای نرمال و غیرنرمال می‌تواند کاملاً کوچک باشد. در هیبریدهای سلول سوماتیک بین سلولهای

مقاوم به کلرا مفنیکل و حساس به کلرامفنیکل (CAP)، تنها ۱۰٪ mtDNA مقاوم به C AP نیاز است تا سلول در CAP زنده بماند و رشد کند (یعنی حتی اگر ۹۰ - ۸۹٪ mtDNA ها حساس به CAP باشند باز هم سلول در CAP رشد کرده و زنده می ماند . همچنین در بیماریهای ناشی از جهش در ژنهای DNAtRNA میتوکندری، قبل از اینکه تظاهرات بالینی و بیوشیمیایی ایجاد شود (به حد آستانه برسد) بایستی mtDNA های جهش یافته بالا باشد. در خانواده هایی که واجد جهش MTTK MERRF 8344G هستند، افراد ۴۰ - ۲۰ ساله برای ظهور علائم بالینی نیازمند حداقل ۸۵٪ mtDNA موتانت هستند. بخشی از اثر آستانه ای توسط تئوری کنترل تنفسی توضیح داده می شود. بخوبی مشخص شده است که کمپلکس های تنفسی خاصی می توانند قویاً مهار شوند بدون اینکه سرعت تنفس کاهش یابد. این مسأله از این حقیقت ناشی می شود که کمپلکس های تنفسی مختلف، نسبت به سرعت کلی جریان الکترون در زنجیره تنفسی، دارای درجات متفاوتی از ظرفیت تنفسی مازاد هستند. بعنوان مثال فعالیت کمپلکس I بایستی بیش از ۷۰٪ کاهش یابد تا اینکه شاهد اختلال در مصرف اکسیژن یا تولید ATP ناشی از آن باشیم. بنابراین بروز یک جهش در یک زیرواحد کمپلکس I DNA میتوکندری، زمانی از تنفس میتوکندری و تولید انرژی بطور قابل توجهی جلوگیری می کند که درصد نسبتاً بالایی از mtDNA های سلولی را شامل شود. (۶، ۱۵، ۲۰ و ۳۴)

بیماریهای میتوکندریایی ناشی از جهش های سیستمیک:

بیماریهای میتوکندریایی در قالب علائمی مثل نوروپاتی چشمی ارثی لبریا Leber's hereditary optic neuropathy (LHON) یا سندرم Leigh و یا بیماریهای

دژنراتیو مولتی سیستم نظیر انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی، ظاهر می شوند. بیماریهای میتوکندریایی می توانند ناشی از جهش های mtDNA، جهش های nDNA و اینتراکشن های اشتباه دو سیستم ژنتیکی باشند؛ در نتیجه طبقه بندی، تشخیص، پیش آگهی و درمان بیماریهای میتوکندریایی مشکل است. فنوتیپ های متغیر و متنوع بیماریهای میتوکندریایی ناشی از نقش کلیدی میتوکندری در فرایندهای سلولی مختلف و نیز پیچیدگی ژنتیکی آن است. تولید انرژی، ایجاد ROS و شروع آپوپتوز از عملکردهای سلولی میتوکندری هستند.

موتاسیون های mtDNA شامل موتاسیونهای تعویض باز و نوآرایی می باشند. موتاسیونهای تعویض باز می توانند جهش های اشتباهی باشند که ژنهای کد کننده پروتئین را تحت تأثیر قرار می دهند و یا جهش هایی باشند که ژنهای rRNA و tRNA را تغییر می دهند. موتاسیونهای نوآرایی که بخشی از میتوکندریال DNA را حذف می کنند، عموماً با حذف یک یا چند tRNA یا rRNA همراهند.

Rearrangment mutations (b, base substitution a: (m; DNA mutations }

affecting protein coding genes : (a; base substitution mutations

missense.

Protein Synthesis mutations altering tRNA and rRNA genes (b

موتاسیونهای پاتوژنیک nDNA می توانند ژنهای ساختمانی کمپلکس های تنفسی، ژنهای assembly، ژنهای آنتی اکسیدان و ژنهای همانندسازی و ترمیم mtDNA را تحت تأثیر قرار دهند. بدلیل این پیچیدگی های ژنتیکی و پاتوفیزیولوژیکی، یک فنوتیپ خاص بیماری میتوکندریایی می تواند توسط انواع مختلفی از جهش های mtDNA و

n DNA ایجاد شود؛ عبارت دیگر جهش های متعددی قادرند یک فنوتیپ یکسان از بیماری میتوکندریایی را بوجود آورند. از طرف دیگر انواع مختلفی از فنوتیپ ها نیز می توانند توسط یک موتاسیون واحد ایجاد شوند. در این تحقیق بیماری های میتوکندریایی از چشم انداز فنوتیپی مورد بحث قرار می گیرند چرا که این همان چیزی است که با پزشک مواجه می شود و هر تغییرات ژنتیکی مختلفی که آن فنوتیپ را ایجاد می کنند مورد بحث قرار خواهند گرفت. (۶، ۱۹، ۲۰، ۲۴)

LHON (Leber's Hereditary optic Neuropathy): (۳، ۱۸، ۲۰)

(۲۷)

LHON، یک فرم حاد یا تحت حاد و دوطرفه از دست رفتن بینایی مرکزی ناشی از دژنراسیون لایه سلولی گانگلیون شبکیه و عصب چشمی است که منجر به اسکوتوم مرکزی می شود. سن شروع این بیماری، عموماً دهه ۲۰ و ۳۰ است، اما شروع علائم و نشانه ها می تواند از دوران بچگی تا بزرگسالی می باشد. شروع و پیشرفت کوری نسبتاً سریع بوده و هر دو چشم در یک دوره زمانی بینایی خود را از دست می دهند. بیماری عمدتاً فامیلی است و در تمام موارد فامیلی، افراد مبتلا از رده مادری با هم مرتبط هستند. مردان واجد یک تمایل ذاتی برای ابتلا هستند، بطوریکه در برخی موارد نسبت مردان مبتلا به زنان ۴ به ۱ گزارش شده است. هرچند اکثر بیماران عمدتاً LHON را تظاهر می کنند اما موتاسیون های بسیار شدید قادرند علائم نورودژنراتیو دیگری را نیز نشان دهند. مشخص شده است که این بیماری عمدتاً ناشی از جهش در mtDNA است. اولین جهش mtDNA که منجر به LHON می شود؛ جهش LHON11778A است. 4 MTND است که در سال ۱۹۸۸ شناسایی شد. هرچند بیش از ۲۰ جهش اشتباه با

بیماری LHON مرتبط شده‌اند؛ با این حال تنها ۳ جهش اصلی علل شایع LHON گزارش شده‌اند؛ که عبارتند از: (۱) MTND₄ LHON11778A (۲) MTND₁ LHON 3460A (۳) MTND₆ LHON14484C این سه جهش اصلی که عمدتاً بصورت LHON تظاهر پیدا می‌کنند؛ در بسیاری از فامیل‌های LHON غیر مرتبط با هم مشاهده شده‌اند، در تعداد زیادی از mtDNA های کنترل شناسایی نشده‌اند و بندرت باهم اتفاق می‌افتند؛ بنابراین این جهش‌ها را می‌توان ریسک فاکتورهای قدرتمند ایجاد LHON در نظر گرفت. این سه جهش روی هم حدود ۹۰٪ بیماران اروپایی را تشکیل می‌دهند؛ بطوریکه جهش MTND₄ LHON11778A حدود ۵۰٪ موارد و جهش‌های MTND₁ LHON3460A و MTND₆ LHON14484C، هر کدام حدود ۱۵٪ موارد را شامل می‌شوند. در آسیا جهش MTND₄ LHON11778A، ۹۵٪ از بیماران را شامل می‌شود.

جهش MTND₄ LHON11778A :

این جهش که کدون ۳۴۰ از ND₄ (که بسیار محافظت شده‌است) را از Arg به His تبدیل می‌کند؛ بیان متفاوتی را در فامیل‌ها نشان می‌دهد؛ مردان بطور غالب مبتلا می‌شوند و در حدود ۱۴٪ موارد هتروپلاسمیک است. در میان فامیل‌های LHON11778A، حدود ۶۰ - ۳۳٪ خویشاوندان مادری مبتلا هستند که ۸۲٪ افراد مبتلا مرد و ۱۸٪ زن می‌باشند. تنها ۴٪ افراد مبتلا، بهبود بینایی پیدا می‌کنند. رنج شروع علائم از ۸ تا ۶۰ سالگی است و میانگین سن شروع ۲۷/۶ است. حدود ۵۸٪ بیماران علائم افتالمولوژیکال دیگری را نیز نشان می‌دهند که عبارتند از: تانژ کتازی پری‌پا

پیلاری، میکروآنژیوپاتی، Vascular tortuosity, disk psendo – edema. در ۵۵٪ از بیماران از دست رفتن بینایی در هر دو چشم بطور همزمان شروع می شود؛ در بقیه موارد میانگین فاصله زمانی بین دو چشم ۱/۸ ماه و ماگزیم آن حدود ۹ ماه است. پس از شروع از بین رفتن بینایی پیشرفت آن می تواند سریع و یا کند بوده و تا ۲۴ ماه به طول انجامد ولی میانگین آن ۳/۷ ماه است. هرچند ناهنجاریهای ملایم دیگری مثل نارسایی هدایت قلبی از قبیل فاصله Q T غیرنرمال، ناهنجاریهای اسکلتی و علائم عصبی دیگر، نیز با این موتاسیون مرتبط شده اند. اما اغلب موارد این بیماری به آتروفی چشم محدود می شود. همچنین جهش LHON11778A M TND 4، در یک بیمار با سندرم Wolfram مرتبط شده است که شامل دیابت ملیتوس، آتروفی چشم و کری Sensorineural است. برخی مطالعات بیوشیمیایی بر روی این جهش، نقص آنزیمی کمپلکس I را در آن تا ۵۰٪ گزارش کرده اند. با این حال تحقیقات بسیار زیادی نیز وجود دارند که هیچ کاهش قابل ملاحظه ای را در فعالیت کمپلکس I گزارش نکرده اند. به هر حال اغلب مطالعات نشان داده اند که تنفس میتوکندری با استفاده از سوبستراهایی که به کمپلکس I متصل می شوند (می رسند)، ۵۰ - ۳۰٪ کاهش دارد در حالیکه سرعت تنفس با استفاده از سوکسینات نرمال است. هنگامیکه mtDNA واجد جهش فوق به یک زمینه هسته ای دیگر منتقل می شود، نقص تنفسی نیز منتقل می شود که این امر نشان می دهد که نقص تنفسی به موتاسیون mtDNA مربوط است. گزارش شده است که این جهش مقاومت بالایی به روتنون ایجاد می کند. روتنون یک مهارکننده کمپلکس I است که بعنوان آنتاگونیست یوبی کینون عمل می کند. همچنین آزمایشات نشان داده اند که افنیته آنزیم موتانت به آنالوگهای یوبیکینون نیز تغییر کرده

است. این مشاهدات در نهایت به این نتیجه منجر شده است که موتاسیون M TND₄ LHON11778A، ایتراکشن کمپلکس I را با یوبیکینون تحت تأثیر قرار می دهد. از طرف دیگر این فرضیه نیز وجود دارد که تغییر آمینواسید موجب مختل شدن عملکرد حفظ انرژی (ترانس لوکاسیون پروتون) آنزیم می شود و یا واسطه های یوبی سمیکینون را ناپایدار می کند که تولید ROS را موجب می شود. همچنین فقدان نقص آنزیمی (عدم کاهش فعالیت کمپلکس I) در حضور یک نقص تنفسی آشکار می تواند ناشی از اختلال در ترانس لوکاسیون پروتون بوده و یا ناشی از تغییر درافنیته کوآنزیم Q باشد؛ که این مورد اخیر در تحقیقاتی که در آنها از آنالوگ کوآنزیم Q در غلظت های غیر فیزیولوژیک بعنوان پذیرنده الکترون استفاده می شود، پنهان می ماند.

موتاسیون M TND₁ LHON 3460 A، Ala کدون ۵۲ N D₁ را به Thr تبدیل می کند. تظاهرات بالینی این جهش عموماً به LHON محدود می شود و تنها گاهی این موتاسیون با علائم نورولوژیک دیگر همراه است. با این وجود مشخص شده است که در بیماران واجد این جهش، می تواند مالتیپل اسکروزیس (MS) ظاهر شود. این موتاسیون در درصد کمی از فامیل ها بصورت هتروپلاسمیک گزارش شده است. تعداد خویشاوندان مادری مبتلا حدود ۷۵٪ گزارش شده است و ۸۰-۴۰٪ افراد مبتلا را مردان تشکیل می دهند. همچنین وضعیت بینایی حدود ۲۲٪ افراد مبتلا بهبود می یابد. موتاسیون M TND₁ LHON 3460 A با کاهش قابل توجه فعالیت کمپلکس I و کاهش تنفس همراه است؛ بطوریکه مطالعات متعدد بر روی سلول های بیمار، کاهش ۸۰-۶۰٪ی را در فعالیت ویژه کمپلکس I گزارش کرده اند. هنگامی که فعالیت کمپلکس I با آنالوگ ها و یا مشتقات یوبی کینون تیترا شود، یک الگوی مهار سوبسترا

مشاهده می شود؛ این مسأله نشان می دهد که نقص بیوشیمیایی، تغییر افنیتۀ اتصال به یوبی کینون است. این فرضیه با این حقیقت که پلی پپتیدهای ND_1 و ND_6 از اجزای جایگاه اتصال به یوبی کینون هستند، همخوانی دارد. موتاسیون $MTND_6$ LHON14484C، موجب تبدیل متیونین کدون ۶۴ پروتئین ND_6 به والین می شود. این موتاسیون عموماً هموپلاسمیک بوده و تنها بطور نادر هتروپلاسمیک است که این امر نشان می دهد، که این موتاسیون آنقدر ملایم است که اکثر mtDNAها بایستی موتانت باشند تایک فنوتیپ را موجب شوند. همچنین گزارشهای مختلف حاکی از آن است که موتاسیون $MTND_6$ برخلاف موتاسیونهای $MTND_4$ و $MTND_1$ ، به تنهایی قادر به ایجاد LHON نیست. این موتاسیون از این نظر جالب توجه است که بیماران تمایل به بهبود بینایی دارند؛ بطوریکه تا ۵۰٪ بیماران بهبود بینایی می یابند. بنابراین موتاسیون $MTND_6$ کمترین پاتوژنیسیته را در بین موتاسیونهای اصلی LHON دارد. فعالیت ویژه کمپلکس I در لنفوبلاستها بیماران واجد این جهش، نرمال بوده ولی تنفس با استفاده از سوپستراهای کمپلکس I، ۲۰-۱۵٪ کاهش نشان می دهد. با این حال مطالعاتی که در فیروبللاستها و پلاکت های بیماران انجام گرفته، نتایج ضدونقیضی را به همراه داشته است؛ بنابراین مطالعات بیشتری نیاز است تا نارسایی های عملکردی ناشی از این جهش بطور دقیق مشخص شوند اما آنچه مسلم است اینکه نقص بیوشیمیایی جهش $MTND_6$ ، خفیف تر از جهش های $MTND_1$ و $MTND_4$ است. جهش های دیگری نیز وجود دارند که احتمال می رود در ایجاد LHON موثر باشند اما آنها فوق العاده نادر بوده و عموماً تنها در یک مقاله یا فامیل گزارش شده اند و به همین دلیل صحبت کردن در مورد این واریانت ها مشکل است.

این موتاسیون‌های نادر عبارتند از: ۱- MTND₅ - ۲ M TND₂ LHON 5244A
LHON13730A - ۳ LHON14482G MTND₆ LHON9101C - ۴ MTAT₆
۵- MTCO₃ LHON9804A.

دوموتاسیون اول هتروپلاسمیک بوده و بنابراین احتمالاً موتاسیونهای پاتوژنیک هستند درحالیکه موتاسیون های دیگر هموپلاسمیک بوده و بنابراین پاتوژنیستی آنها نامشخص است. همچنین موتاسیون MTND₁ LHON4160 به همراه موتاسیون اصلی LHON14484C MTND₆ در تعداد زیادی از بیماران واجد آتروفی چشمی حاد و علائم نورولوژیک دیگر شناسایی شده است؛ بنابراین احتمالاً این موتاسیون پاتوژنیسته جهش اصلی LHON14484C MTND₆ را افزایش می‌دهد.

مکانیسم های پاتوفیزیولوژیکی احتمالی LHON :

مکانیسم پاتوفیزیولوژیکی که جهش‌های LHON بواسطه آن موجب از دست رفتن حادبینایی در بالغین جوان می‌شود، هنوز کاملاً مشخص نشده است. و جه مشترک تمامی جهش‌های LHON، یک نقص تنفسی است که انتقال الکترون‌ها از کمپلکس I به COQ₁₀ را مهار می‌کند دروابع در تمامی جهش‌های اصلی LHON اینتراکشن کمپلکس I با COQ₁₀ دچار اشکال شده است. بعبارت دیگر این جهش‌ها در موقعیتی رخ می‌دهند که در اینتراکشن کمپلکس I با COQ₁₀ دخیل است. ارزیابی صحیح چنین نقصی بدلیل مشکلات سنجش کمپلکس I با سوبسترای فیزیولوژیک یعنی COQ₁₀ مشکل است و استفاده از آنالوگهای COQ₁₀ برای این منظور ضروری است.

با توجه به اینکه نقص عمده در درموتاسیونهای LHON، مهار زنجیره انتقال الکترون در بین کمپلکس I و COQ₁₀ است؛ بنابراین می توان گفت که اساس پاتوفیزیولوژیک این بیماری، کمبود مزمن انرژی یا افزایش تولید ROS است. افزایش تولید ROS و استرس اکسیداتیو، ازدو طریق ممکن است در پاتولوژی LHON نقش ایفا کند:

۱- ممکن است استرس اکسیداتیو مزمن موجب آسیب mTDNA و از بین رفتن عملکرد میتوکندری در سلولهای گانگلیون رتینال و عصب بینایی شود و این آسیب تا اندازه ای وسیع باشد که در نهایت mtPTP نوروونی فعال شود و سلولها در معرض مرگ سلولی برنامه ریزی شده قرار گیرند. این مدل توضیح می دهد که چگونه یک بیماری مزمن می تواند به یک شروع ناگهانی علائم با یک دوره پرشتاب منجر شود و از این نظر جالب است.

۲- از طرف دیگر افزایش تولید ROS توسط میتوکندری موجب غیرفعال شدن NO (گشادکننده عروقی) می شود که این امر موجب انقباض مزمن عروقی، ایسکمی و مرگ سلولهای گانالیون شبکیه می شود. میکروآنژیوپاتی، تلانژکتازی رگهای شبکیه و پیچیدگی عروقی، علائمی در بیماران LHON هستند، که همگی از مشکلات عروقی شبکیه ناشی می شوند. NO یک گشادکننده عروقی طبیعی بوده و به شدت به ROS حساس است و توسط آن غیرفعال می شود. بنابراین موتاسیونهای LHON، زنجیره انتقال الکترون را مهار کرده و تولید ROS توسط میتوکندری را افزایش می دهند؛ این ROSها بطور مزمن، NO عروق شبکیه را شدیداً کاهش داده موجب انقباض عروقی و در نهایت انقباض اسپاسمی عروق خونی شبکیه شده و سلولهای گانگلیای شبکیه را

جهت خرید فایل word به سایت www.kandooocn.com مراجعه کنید
یا با شماره های ۰۹۳۶۶۰۲۷۴۱۷ و ۰۹۳۶۶۴۰۶۸۵۷ و ۰۶۶۴۱۲۶۰-۵۱۱ تماس حاصل نمایید

از اکسیژن و مواد غذایی محروم می کند که این مسأله موجب ایسکمی و مرگ نوروئی
می شود. بنابراین شروع ناگهانی از دست رفتن بینایی را می توان فرمی از یک استروک
رتینال درنظر گرفت.

LHON، مولیتیل اسکروزیس و دیستونی:

هرچند اغلب موارد LHON با آتروفی چشم مشخص می شوند ولی برخی موارد این بیماری، علائم نورولوژیکی دیگری را تظاهر می کنند که نشادهنده بیماریهای دیگری است که احتمالاً منشأ میتوکندریایی دارند. از جمله این موارد می توان تظاهرات شبه MS و اختلالات حرکتی را نام برد. ارتباط بین جهش های اصلی LHON و یک بیماری دمیلینه کننده شبه MS، بارها گزارش شده است. حدود ۲-۱٪ زنان واجد جهش LHON11778A 4 MTND همراه با بیماری دمیلینه کننده شبه MS تشخیص داده می شوند. برخی زنان واجد جهش مذکور مبتلا به LHON، در نهایت علائم بالینی یا نورولوژیکی MS را تظاهر می کنند. موارد مشابه دیگری در ارتباط با سایر جهش های اصلی LHON نیز گزارش شده است. بادر نظر گرفتن اینکه فراوانی جمعیتی LHON و MS نادر است، لذا بالابودن فراوانی بروز همزمان این دو بیماری احتمالاً نشان دهنده یک علت مشترک است. ممکن است لیز سلول عصبی ناشی از نارسایی میتوکندریایی، موجب آزاد شدن پروتئین های سلولی شود، که پاسخ اتوایمیون را آغاز می کنند.

همچنین مشاهداتی وجود دارند که نارسایی های میتوکندریایی، مشخصه شایع دیستونی هستند. آنالیز بیوشیمیایی برخی موارد دیستونی ایدیوپاتیک، نقص نسبی در کمپلکس III را نشان داده است. همچنین نقایص کمپلکس I در میتوکندریهای پلاکت های تعداد زیادی از بیماران دیستونی مشاهده شده است؛ بطوریکه بیماران

واجد دیستونی جنرالیزه، ۶۲٪ و بیماران واجد دیستونی موضعی ۳،۷٪ کاهش در فعالیت کمپلکس I نشان می دهند.

اختلالات حرکتی نیز در برخی از بیماران LHON 11778A MTND 4 گزارش شده است. بعنوان مثال فردی که واجد جهش LHON11778A MTND 4 بوده و در سن ۳۷ سالگی بینایی اش را ازدست داده بود، در سن ۳۸ سالگی دچار ترمور خارج هرمی - مخچه ای و سفتی طرف چپ بدن ناشی از ضایعات دوطرفه هسته قاعده ای مغز شده است؛ دیگر بیماری که در سن ۲۳ سالگی نابینا شده بود، علائم پیرامیدال شامل پاراپارزی اسپاستیک، کلونوس کشکک و مچ پا و ضعف عضلانی منتشر را نمایان کرده است.

جهش اصلی LHON14484C MTND 6 هنگامی که به همراه جهش MTND 1 LHON4160C (که لوسین کدون ۲۸۵ پلی پتید ND₁ را به پرولین تبدیل می کند)، ظاهر شود؛ با اختلالات حرکتی و سایر علائم نورودژنراتیو همراه است. تظاهر بالینی بیماری شروع ناگهانی آتروفی چشم است. علاوه بر آتروفی چشم دوتظاهر نورولوژیک دیگر نیز وجود دارد ۱- اولی که در دهه اول یا دوم زندگی ظاهر می شود، با اختلال در راه رفتن شروع شده و به آتاکسی (عدم تعادل)، اسپاستیسیتی (سفتی عضلات)، ترمور (لرزش)، دیس آرتر (اختلال در تلفظ کلمات)، علائم ستون خلفی و ناهنجاریهای اسکلتی پیشرفت می کند. ۲- دومی در ۱۰-۵ سالگی شروع می شود که با بیماری شدید مغزی همراه بوده و گاهی منجر به مرگ می شود. علائم اولیه شامل سردرد، تشنج و تنفس غیرنرمال است. آنالیز بیوشیمیایی میتوکندریهای مشتق از پلاکت، یک کاهش ۸۰٪ را در فعالیت ویژه کمپلکس I نشان داده است. (۲۰، ۲۷)

بیماری پارکینسون (PD) و بیماری هانتینگتون (HD) :

(۷، ۸، ۱۰، ۱۲، ۲۰، ۲۴، ۵۱) بدون شک فاکتورهای متعددی در اتیولوژی PD مشارکت دارند که با توجه به اطلاعات بیوشیمیایی و ژنتیکی یکی از این فاکتورها احتمالاً نارسایی های عملکردی میتوکندری است. بیماری پارکینسون از نظر بالینی برادی کینزی (کندشدن غیرطبیعی حرکات)، ریژیدیتی (عدم انعطاف پذیری) و ترمور (لرزش) ناشی از مرگ نورونهای دوپامینرژیک در ماده سیاه مشخص می شود. علائم بالینی عموماً زمانی ملاحظه می شوند که حدود ۸۰ درصد نورونهای دوپامینرژیک از دست رفته اند. از نظر نوروپاتولوژیکی، نورونهای بیمار PD، واجد اجسام لوی (Lewy) هستند.

ژنتیک کروموزومی بیماری پارکینسون:

P D از نظر بالینی و ژنتیکی بصورت هتروژن است. هرچند مدتها یک جزء وارثی برای بیماری پارکینسون در نظر گرفته می شد؛ لکن مطالعات متعدد در تعیین این جزء قابل توارث، ناموفق بوده اند.

دوژن PD شناسایی شده است: یکی از این دوژن که بیشتر مورد مطالعه قرار گرفته است، آلفا - سینوکلین (α - Synuclein) را کد می کند که جزء اصلی تشکیل دهنده اجسام لوی است. یک موتاسیون کدون ۲۰۹ در بیماران P D شناسایی شده است. α - سینوکلین، مثل آمیلوئیدبتا ($A\beta$) در بیماری آلزایمر، می تواند در حضور مس (CU²⁺) یا پپتید $A\beta_{25-35}$ ، الیگومریزه شود. همچنین اکسیداسیون α - سینوکلین بوسیله C²⁺ و H₂O₂، اگر یگاسیون آنها تحریک می کند. ژن دیگر پارکین (Parkin) است؛

که موجب P D جوانان می شود (juvenile – onset PD) که بصورت اتوزوم مغلوب به ارث می رسد. پارکین یک پروتئین یوبیکوئیتوس است که در مغز فراوان بوده و بعنوان یوبیکوئیتین- پروتئین لیگاز عمل می کند. بنابراین موتاسیون های پارکین احتمالاً تجزیه و پاکسازی پروتئینی را تحت تأثیر قرار داده و منجر به اگریگیشن و مرگ نورونی می شود. همچنین فراوانی نارسایی های CytP450 منواکسیژناز نیز در بیماران PD، بالا گزارش شده است. حضور یک ال موتانت، ریسک PD را حدود ۲/۵ برابر افزایش می دهد. ارتباطی بین یک ال منوآمین اکسیداز B (MAO-B) و PD نیز گزارش شده است که البته این امر هنوز اثبات نشده است. بنابراین واضح است که ناتوانی در سمیت زدایی موثر سموم محیطی، ممکن است تا حدودی در افزایش استعداد ابتلا به P D، نقش داشته باشد.

جهش های mtDNA در PD :

جهش های mtDNA نیز در مطالعات مختلف با P D لینک شده است. در یک شجره نامه مادری واجد جهش LHON11778A MTND₄، چهارفرد با آکینزی (فقدان یا بدی حرکات) و ریژیدیتی تیپیک پارکینسون وجود داشته است. حداقل یکی از افراد مبتلا به لودوپا پاسخ داده است. اگرچه هیچکدام از خویشاوندان مادری دچار آتروفی چشم نشده اند ولی افتالموپلژ یا (فلج کامل عضلات چشم) و پتوزیس (پایین افتادن پلک بالا در اثر فلج) در یک عضو فامیل دیده شده است. تعیین توالی کل mtDNA، فقط جهش 11778A را نشان داده است. همچنین جهش کدون ۲۰۹ آلفا سینوکلین و جهش های پارکین وجود نداشته اند. بنابراین جهش LHON11778A MTND₄،

اصلی ترین علت پارکینسونیسم در این فامیل می باشد. شجره نامه دوم، ترمور، ریژیدیتی (عدم انعطاف پذیری)، پارکینسون (PD) و کری عصبی با یابدون القای آمینوگلیکوزید را نشان داده است. تعیین توالی کامل mtDNA این شجره نامه، موتاسیون کری MT RNRI DEAF 1555G را آشکار ساخت. بنابراین جهش 1555، احتمالاً تنها عامل اتیولوژی PD در این فامیل است. بیمار سوم با شروع پارکینسون در دوران بچگی و انسفالومیوپاتی، مشخص شده است. این فرد واجد یک حذف ۵ جفت بازی در ژن COI در mtDNA بوده است. به منظور شناسایی سایر جهش های mtDNA که احتمالاً با PD مرتبطند، mtDNA های سه بیمار PD تعیین توالی شدند. این کار واریانت های مختلفی را نشان داد که یکی از آنها یک جهش اشتباه در موقعیت (np ۷۲۳۷) در ژن MT CO I بوده است. با این حال هیچکدام از واریانت ها در میان تمامی بیماران ثابت نبوده و در یک مطالعه، ۱۹ بیمار PD واجد اجسام لوی، فاقد موتاسیون ۷۲۳۷ بوده اند. توالی کامل mtDNA بیمار PD سوم، دو موتاسیون جدید را نشان داد: ۱- تغییر G به A در جفت نوکلئوتید ۱۷۰۹ در ژن MT RNR2، ۲- تغییر A به G در nP ۱۵۸۵۱ در ژن MTCYB که Ile را به والین تبدیل می کند. هیچکدام از این موتاسیونها در تعداد زیادی از کنترل ها یافت نشدند و واریانت ۱۵۸۵۱ قبلاً در یک بیمار دچار کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک یافت شده بود. این تعیین توالی ها و سایر تعیین توالی های mtDNA بیماران PD، واریانت های جدیدی از mtDNA را نشان داده است اما هر بیمار انواع خاصی از واریانت ها را دارا بوده است. بنابراین یا جهش های mtDNA نقش مهمی در اتیولوژی PD ندارند و یا اینکه هر کدام از موتاسیون های mtDNA

احتمالا از طریق اینتراکشن با سایر فاکتورهای ژنتیکی و محیطی در ایجاد PD مشارکت می کنند.

اختلالات میتوکندریایی در PD :

مطالعات بیوشیمیایی متعددی، وجود نارسایی های میتوکندریایی را در P D نشان داده اند. P D می تواند توسط آلودگی با مپریدین (meperidine) یا ۱- متیل ، ۴- فنیل، ۱، ۲، ۳ و ۶- تتراهیدروپیریدین (MPTP) (یک ماده صناعی ممنوع)، در انسان و حیوان القا شود. MPTP توسط منوآمین اکسیداز B، به فرم فعال آن یعنی ۱- متیل، ۴- فنیل پیریدینیومون (MPP^{+})، اکسید می شود. MPP^{+} بطور فعال توسط نوروئهای دوپامینرژیک ماده سیاه از طریق انتقال دهنده های دوپامین برداشت شده و بطور الکترواستاتیک، مثل سایر ترکیبات کاتیونی لیوفیل، جذب میتوکندری می شود. بدین ترتیب با افزایش غلظت MPP^{+} ، در داخل نوروئهای دوپامینرژیک و میتوکندریهای آنها، غلظت MPP^{+} داخل میتوکندری چندصد برابر افزایش یافته و به حد میلی مولار می رسد. در این غلظت ها، MPP^{+} بطور برگشت پذیری کمپلکس I میتوکندری و در نتیجه تنفس توسط سوبستراهای NADH لینک را مهار می کند. مهار کمپلکس I در جایگاه بین مرکز آهن - گوگرد و کوآنزیم Q اتفاق می افتد که همان جایگاهی است که باریتوراتها، روتنون و پیریسیدین A متصل می شوند. هرچند انکوباسیون کمپلکس I با MPP^{+} ۱۰ میلی مولار به مدت ۱۵ دقیقه، ۴۰٪ کمپلکس I را بطور برگشت پذیر مهار می کند اما انکوباسیون طولانی مدت موجب مهار برگشت ناپذیر آنزیم تا ۷۸٪ می شود و این اثر توسط رفتگرهای (Scavengers) رادیکال اکسیژن مهار می شود. این

پدیده نشان می دهد که بخشی از اثر MPP^+ ، القای آسیب رادیکال اکسیژن بواسطه مهار کمپلکس I است. اهمیت گونه های فعال اکسیژن (ROS_s) در توکسیسیتی MPP^+ ، بوسیله افزایش حساسیت موش دچار کمبود $MnSOD$ ، به $MPTP$ ، تأیید شده است. موش با ۵۰ درصد $MnSOD$ نرمال، هنگامی که با $MPTP$ مواجه شود، نسبت به موش با درصد بیشتر $MnSOD$ نرمال، درجه وسیع تری از توکسیسیتی هسته قاعده ای را نشان می دهد. همچنین MPP^+ در غلظت ۲ میلی مولار قادر است آلفا کتوگلو تارات دهیدروژناز $NADH$ - لینک را تا ۵۵٪ مهار کند. این اثر به همراه مهار کمپلکس I، موجب مهار کلی حالت III تنفس میتوکندریایی تا ۸۸٪ می شود. این گزارشات که MPP^+ موجب القای PD از طریق مهار کمپلکس I می شود، به تحقیق در مورد سطوح آنزیم های فسفریلاسیون اکسیداتیو در بیماران PD منجر شد. اولین کار در این مورد، آنالیز هموژنات های ماده سیاه حاصل از اتوپسی بیماران بود که کاهش ۳۹ درصدی فعالیت کمپلکس $III+I$ و کاهش ۳۰ درصدی فعالیت کمپلکس I را نشان داد. مطالعات دیگر کاهش ۳۷ - ۳۰ درصدی در فعالیت کمپلکس I و کاهش ۳۵ - ۲۴ درصدی در فعالیت کمپلکس $III+I$ را گزارش کردند. در کورتکس، مخچه ($Cerebellum$)، تگمتوم (قسمت خلفی پایه مغزی)، هسته دم دار ($Caudate$) و گلبوس پالیدوس، کاهش قابل توجهی در فعالیت کمپلکس I مشاهده نشد. میتوکندری های جدا شده از مغز بیماران PD، کاهش قابل توجهی را در فعالیت کمپلکس III در استریاتوم (جسم مخطط)، نشان دادند (حدود ۳۳٪). مطالعات بعدی کاهش ۲۵ درصدی فعالیت کمپلکس I را نیز در استریاتوم مشخص کرد. رنگ آمیزی ایمونوهیستوشیمیایی قسمتهای مختلف ماده سیاه با استفاده از آنتی بادی های کمپلکس I،

متوسط کاهش ۳۵ درصدی را نشان داده است درحالیکه این رنگ آمیزی در مورد کمپلکس های III و IV بیماران PD کاهشی را نشان نداده است. به هر حال اطلاعات موجود حکایت از آن دارند که بیماران PD، واجد نقص نسبی کمپلکس I در نورونهای ماده سیاه خود هستند. بمنظور تعیین اینکه آیا اختلالات موجود در ماده سیاه، سیستمیک است یا نه، آنزیم های فسفریلاسیون اکسیداتیو در پلاکت ها و عضله اسکلتی مورد بررسی قرار گرفتند. پلاکت ها برخی از همان ویژگی های بیوشیمیایی نورون های دوپامینرژیک ماده سیاه را دارا می باشند. آنها MAO-B را بیان می کنند و واجد مکانیسم های خاص برداشت آمین هستند که می توانند ترکیبات سایتوتوکسیک مثل PP^+M را درخود تغلیظ کنند. اولین مطالعه، کاهش ۵۴ درصدی کمپلکس I را در پلاکت ها نشان داده است. مطالعات دیگر نیز کاهش های ۲۰ درصدی، ۳۰ درصدی و ۵۰ درصدی را در مورد کمپلکس I، گزارش کرده اند. در یک مطالعه نیز فعالیت کمپلکس III+I کاهش قابل توجهی نداشته است. بنابراین مجموع اطلاعات حاصل از پلاکت ها، احتمال وجود یک نقص سیستمیک را در بخشی از بیماران PD تأیید می کند.

همچنین مطالعات بر روی، آنزیم های فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندیه های عضله اسکلتی نیز، یک نقص سیستمیک کمپلکس I را در بیماران PD، نشان داده است. بعنوان مثال در یک مطالعه، کاهش ۴۰ درصدی کمپلکس I، کاهش ۴۹ درصدی کمپلکس II و کاهش ۴۰ درصدی کمپلکس IV گزارش شده است. میتوکندری های عضله جدا شده از اتوپسی بافتی بیماران PD، کاهش ۴۹ درصدی در فعالیت III + I نشان داده اند و مطالعه دیگر کاهش ۷۰ درصدی فعالیت کمپلکس I را در

میتوکندریهای عضله یخ زده نشان داده است که البته این مقادیر بدلیل استفاده از بافت یخ زده می تواند واجد خطا باشد. از طرف دیگر مطالعاتی نیز انجام شده اند که هیچ نقصی را در آنزیم های فسفریلاسیون اکسیداتیو عضله اسکلتی بیماران PD پیدا نکرده اند. در این مطالعات اخیر از میتوکندری های جدا شده از بیوپسی های تازه و نیز از هموژنات های بیوپسی های سوزنی استفاده شده است. بنابراین ارتباط بین نقایص کمپلکس I در میتوکندری های عضله اسکلتی و PD مبهم است.

تولید ROS توسط میتوکندری، در پاتولوژی PD دخیل است؛ چراکه در ماده سیاه بیماران PD شاهد القای ۳۳ درصدی فعالیت Mn SOD هستیم (بدون القای CU/znsOD). مالون دی آلدئید که اندیکاتور پراکسیداسیون مزمن لیپیدی است، بطور قابل توجهی در ماده سیاه بیماران PD افزایش می یابد. تولید هیدروپراکسید هانیز در بیماران PD، ده برابر افزایش می یابد. گلووتاتیون احیا در ماده سیاه بیماران PD، ۴۰ درصد کاهش دارد. بنابراین این اطلاعات نشان می دهند که آسیب اکسیداتیو ایجاد شده توسط میتوکندری، در ایجاد PD نقش دارد.

انتظار می رود که تولید فزاینده ROS توسط میتوکندری که در PD مشاهده می شود، موجب آسیب پروتئین ها، چربی ها و DNA میتوکندری شود. در نتیجه می توان انتظار داشت که موتاسیون های نوآرایی mtDNA در بافت های بیمار PD افزایش داشته باشد. این پیشگویی در بخش موتاسیون های سوماتیک mtDNA، بحث خواهد شد.

نارسایی های میتوکندریایی در بیماری هانتینگتون:

بیماری هانتینگتون (HD)، مثل PD، یک پاتولوژی هسته قاعده‌ای است که با اختلالات حرکتی و نیز ازدست دادن ادراک و تظاهرات روانی همراه است. فرم وراثتی این بیماری اتوزوم غالب بوده و بوسیله یک توالی تکراری CAG در ژن هانتینگتین در موقعیت کروموزمی 4p16.3، ایجاد می‌شود. این توالی تکراری سبب ایجاد یک توالی پلی‌گلوتامینی در پروتئین هانتینگتین می‌شود. HD یکی از پنج بیماری نورودژنراتیوی است که بوسیله یک توالی پلی‌گلوتامینی درون پروتئینی پاتولوژیک ایجاد می‌شود. (مثل آتاکسی نخاعی مخچه‌ای تایپ I «SCAI»). مطالعات فیزیولوژیکی، اختلالاتی را در متابولیسم انرژی در پاتوفیزیولوژی HD مشخص کرده‌اند. مطالعات متعددی نشان داده‌اند که در این بیماران کاهش قابل توجهی در مصرف گلوکواستریاتوم وجود دارد. (با استفاده از تکنیک (Positron emission tomography (PET). همچنین متابولیسم گلوکز در کورتکس بیماران HD نیز کاهش دارد و این بیماران افزایش قابل توجهی در مقادیر لاکتات کورتکس اوکسی پیتال (کورتکس پس سری) دارند. نسبت لاکتات به N استیل آسپاراتات (N AA) در کورتکس اکسی پیتال و هسته قاعده‌ای نیز نسبت به کنترل‌ها بالاست. (این نسبت در افراد فاقد علامت با شانس بسیار بالای حمل ژن HD، نرمال است) این نتایج با کمبود انرژی عمومی در مغز بیماران HD که هنگامی ظاهر می‌شود که علائم ظاهر شوند و با تشدید علائم، بطور پیشرونده‌ای بدتر می‌شود، همخوانی دارد. آنالیز بیوشیمیایی میتوکندری‌های جداشده از مغز فریز شده بیماران HD، کاهش قابل توجهی را در کمپلکس‌های II، III و IV، بویژه در هسته‌دم دار (کودیت) نشان داده است؛ درحالی‌که فعالیت کمپلکس I نرمال بوده است. جالب است که مواجه کردن موش‌ها و پریماتها با مهارکننده کمپلکس II یعنی ۳-

نیتروپروپیونیک اسید (3NP)، فنوتیپی شبیه HD ایجاد می کند. مطالعه میتوکندریهای پلاکت بیماران HD دربرخی موارد کاهش کمپلکس I را نشان داده است درحالی که در پاره ای مطالعات دیگر که برروی هموژنات های پلاکتی انجام شده است، نقص قابل توجهی در هیچکدام از کمپلکس های تنفسی نشان داده نشده است. بنابراین اطلاعات بیوشیمیایی فعلی، حکایت از نقص بیوشیمیایی عمومی مغز دارد که با بیماری پیشرفت می کند؛ اما طبیعت سیستمیک این نقص، هنوز مشخص نیست. اخیراً مشخص شده است که پروتئین جهش یافته هانتینگتین که واجد توالی پلی گلوتامینی است، به سایر پروتئین ها متصل می شود. اولین پروتئینی که در این ارتباط مطرح است و باید شناسایی و تعیین ویژگی شود، پروتئین مرتبط با هانتینگتین-۱ (HAP-1) است که عملکرد آن ناشناخته است. توزیع ولوکالیزاسیون درون سلولی HAP-1، بخوبی با نیتریک اکساید سنتاز هسته ای (nNos) که با آسیب توکسیک نورونی توسط گلوتامات با واسطه گیرنده های N – متیل – D آسپارتات (NMDA) مرتبط شده است، ارتباط دارد. علاوه براین، نارسایی فسفریلاسیون اکسیداتیو، آستانه مرگ نورونی با واسطه N MDA را کاهش می دهد. توالی پلی گلوتامینی پروتئین هانتینگتین همچنین به گلیسرآلدئید ۳- فسفات دهیدروژناز نیز که یک آنزیم کلیدی در گلیکولیز است، متصل می شود. از آنجاییکه مغز جهت تولید پیروات برای اکسیداسیون میتوکندریایی، عمدتاً به گلیکولیز وابسته است، لذا مهار GA3PDH، متابولیسم انرژی میتوکندری را به شدت مهار خواهد کرد. نقص میتوکندریایی آشکار در مغز بیماران HD، احتمال تولید فزاینده ROS توسط میتوکندری و آسیب mtDNA را افزایش می دهد. افزایش ۹ برابری حذف معمول ۵ کیلوبازی در کورتکس بیماران HD، با این فرضیه همخوانی

دارد. همچنین انتظار می‌رود که تولید افزایش یافته ROS توسط میتوکندری، mt pTp را نیز حساس کند. این فرضیه نیز بوسیله مطالعه mtPTP لنفوبلاست‌های بیماران HD، اثبات شده است. میتوکندریهای لنفوبلاست‌های بیماران HD، به شدت به دیپلاریزاسیون غشای میتوکندری القا شده توسط سیانید حساس است. دیپلاریزاسیون القا شده توسط سیانید، بوسیله سیکلوسپورین A مهار می‌شود و حساسیت میتوکندری بیماران HD، نسبت مستقیمی با تعداد توالی‌های CAG تکراری هانتینگتین دارد. همچنین سلولهای HD به القای آپوپتوز توسط استوروسپورین (Staurosporin) نیز به شدت حساسند. سلولهای القا شده توسط استوروسپورین، به میزان زیادی دچار تخریب D NA، تکه تکه شدن هسته و فعال شدن کاسپاز ۳ و ۹ می‌شوند. بنابراین شواهد زیادی وجود دارند که پاتوفیزیولوژی HD نیز احتمالاً شامل اختلال در تولید انرژی میتوکندری و یا تولید ROS است که نورونها را در معرض آپوپتوز زود هنگام قرار می‌دهد.

رتینیت پیگمنتوزا (RP) و سندرم لی (LS): (۲۰، ۲۴، ۲۶)

RP و LS با جهش‌هایی در ژن $MTATP_6$ و نیز جهش‌هایی در ژنهای مختلف n DNA که در تشکیل کمپلکس‌های تنفسی دخیلند، مرتبط شده‌اند. متوسط سن شروع سندرم لی (انسفالومیوپاتی نکروتیک تحت حاد)، ۱/۵ سالگی و متوسط طول مدت بیماری تا مرگ، حدود ۵ سال است.

تظاهرات بالینی این سندرم عبارتند از: آتاکسی، هیپوتونی، اسپاستیسیتی، تأخیر و پس رفت تکاملی، آتروفی چشم، نیست‌آگموس، اختلالات تنفسی و افتالموپلژیا (فلج

عضلات چشم). میوپاتی عموماً غیر اختصاصی بوده و شامل تجمعات چربی است. برخی بیماران درگیری کبد، کاردیومیوپاتی و میوپاتی میتوکندریایی به همراه فیبرهای عضلانی قرمز خشن (RRF s) و میتوکندریهای واجد انکلوژیونهای پاراکریستالین را نشان می‌دهند؛ با این حال اغلب بیماران فیبرهای عضلانی و مورفولوژی میتوکندریایی طبیعی دارند. (فیبرهای قرمز خشن یا RRF s، فیبرهای عضله دریک پرولیفراسیون غیر نرمال میتوکندریایی است که با رنگ‌آمیزی تغییر یافته‌تری کروم گوموری به صورت قرمز خشن قابل تشخیصند. این فیبرهای پراز میتوکندری که یکی از نشانه‌های انسفالو میوپاتی‌های میتوکندریایی هستند، به نقص عملکردشان در تولید ATP، با افزایش تعدادشان پاسخ داده‌اند). یک یافته نورو رادیولوژیکی شایع در بیماران مراحل نهایی (end stage)، تخریب دوطرفه هسته قاعده‌ای است که توسط CT و MRI به راحتی قابل تشخیص است. پاتولوژی مغز به طور کلاسیک شامل نکروز هسته قاعده‌ای مرتبط با پرولیفراسیون عروقی قابل توجه در ساقه مغز است. نسبت موارد ناشی از اختلالات بیوشیمیایی و ملکولی شناخته شده به صورت زیر تخمین زده می‌شود: ۱- جهش‌های mtDNA؛ حدود ۱۸٪، ۲- نقایص پیروات دهیدروژناز؛ حدود ۱۰٪، ۳- نقایص کمپلکس I؛ حدود ۱۹٪، ۴- نقایص کمپلکس IV؛ حدود ۱۸٪، ۵- سایر علل مثل نقایص کمپلکس II و پیروات کربوکسیلاز؛ ۳۵٪. سندرم لی‌این حقیقت را آشکار می‌کند که بسیاری از نقایص بیوانرژتیک میتوکندریایی، قادرند فنوتیپ کشنده یکسانی را به وجود آورند و تظاهرات بالینی این سندرم، شدیدترین تظاهرات بالینی است که می‌تواند در اثر شدیدترین نقایص فسفریلاسیون اکسیداتیو ظاهر شود. اگر چه ظاهر بالینی سندرم لی نسبتاً ثابت است؛ اما باصرف نظر از نقص ملکولی، تظاهرات بالینی

سایر اعضای فامیل بسته به طبیعت نقص ژنتیکی می تواند کاملاً متغیر باشد. بعنوان مثال اگر بیماری ناشی از جهش در ژن هسته‌ای باشد، ظاهر بالینی اعضای مبتلای فامیل مشابه است؛ اما چنانچه سندرم لی ناشی از جهش‌های mtDNA هتروپلاسمیک باشد، بسته به درصد mtDNA های جهش‌یافته‌ای که به ارث می‌رسد، تظاهرات بالینی بسیار متفاوتی خواهند داشت.

موتاسیون‌های mtDNA در RP و سندرم لی:

سه جهش اصلی mtDNA که با RP و LS مرتبطند، عبارتند از: MTATP₆ NARP8993G، MTATP₆ NARP8993C و MTATP₆ FBSN9176C. سندرم لی همچنین در افراد واجد جهش‌های MERRF8344G و MTTK و MTTL MELAS 3243G₁ (جهش‌های سنتز پروتئین)، دیده شده است. RP با توارث مادری، اولین بار با گزارش جهش MTATP₆ NARP8993G مطرح شد. این جهش همواره وراثت مادری داشته و هتروپلاسمیک است. اولین افراد واجد این جهش با ضعف عضلانی نوروزنیک، آتاکسی و RP شناسایی شدند و بنابراین NARP از حروف اول این تظاهرات، تشکیل شده است.

شدت علائم به طور قابل توجهی بین افراد متفاوت بوده و با درصد mtDNAهای موتانت فرد ارتباط دارد. علائم نورودژنراتیو این بیماری عبارتند از: حملات منتشر صرع، نوروپاتی حسی آکسونال (اختلال در آکسون نورونهای حسی)، دمانس، تخریب راه عصبی کورتیکواسپینال (قشری-نخاعی) و آتروفی مخچه و ساقه مغز. بعدها متوجه شدند که فامیل‌های واجد جهش MTATP₆ NARP8993G، همچنین واجد افرادی هستند که سندرم لی دارند. در یک شجره‌نامه MTATP₆ NARP8993G تیپیک، علائم می‌تواند از یک RP نمک فلفلی خفیف تا آتروفی پایک‌های میانی و قشر مخچه‌ای و آتاکسی مخچه‌ای دوران کودکی و در نهایت سندرم لی کشنده متفاوت باشد. عموماً بالغین دچار RP واجد حدود ۷۵ درصد mtDNA جهش یافته هستند، درحالی‌که کودکان دچار سندرم لی کشنده، بیش از ۹۰٪ mtDNA موتانت دارند.

جهش‌های $MTATP_6NARP8993G$ و $MTATP_6NARP8993C$ آمینواسیدلوسین ۱۵۶ را در پلی‌پپتید ATP_6 به ترتیب به آرژنین و پرولین تبدیل می‌کنند. آنالیز بیوشیمیایی میتوکندریهای جداشده از سلولهای کشت شده بیماران، کاهش ۳۰-۵۰ درصدی سرعت سنتز ATP را نشان داده است. این مشاهدات و مطالعات متعدد دیگر تأیید می‌کنند که جهش‌های فوق موجب ایجاد یک نقص قابل توجه در سنتز ATP می‌شود. با توجه به طبیعت و موقعیت تغییرات آمینواسیدی ناشی از جهش‌های فوق و نیز اطلاعات موجود در مورد مکانیسم عمل آنزیم ATP سنتاز، مشخص شده است که این دوجهدش بایستی در کانال پروتون ATP سنتاز اختلال ایجاد کنند. در واقع اکنون مشخص شده است که این دو جهش، چرخش زیرا واحد ATP آنزیم ATP سنتاز را مختل کرده و بنابراین با مسدود کردن کانال پروتون سنتز ATP را مهار می‌کند.

جهش اشتباه پاتوژن دیگری که در ژن $MTATP_6$ شناسایی شده است؛ عبارت است از: جهش $MTATP_6FBSN9176C$. این موتاسیون، پرولین را جایگزین لوسین در کدون ۲۱۷ می‌کند. این موتاسیون، ۶۱ کدون دورتر از موتاسیونهای قبلی و در ناحیه‌ای رخ می‌دهد که در توأم شدن گرادیان پروتون با سنتز ATP بسیار مهم است. بنابراین این جهش نیز بر روی صحت عملکرد کانال پروتون ATP سنتاز تأثیر می‌گذارد. بنابراین بطور کلی می‌توان گفت که جهش‌های اشتباه پاتوژن ATP_6 ، ظاهراً بر کانال پروتون ATP سنتاز اثر کرده و بنابراین توأم شدن گرادیان پروتون با سنتز ATP را مهار می‌کنند.

میوپاتی و انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی: (۱۵، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۳۰، ۳۶، ۴۲ و ۵۲)

طیف وسیعی از جهش های تعویض باز میتوکندریایی شناسایی شده اند که موجب میوپاتی و انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی می شوند. میوپاتی میتوکندریایی، ضعف عضلانی پیش رونده با پاتولوژی خاص است که توسط رنگ آمیزی تری کروم تغییر یافته گوموری، مشخص می شود. رنگ آمیزی تری کروم رشته های عضلانی را نشان می دهد که حاوی تجمعاتی از ماده قرمز رنگ عموماً در نواحی زیر سارکولما هستند. این ماده قرمز رنگ، تجمعات میتوکندریهای شدیداً غیر نرمال است که اغلب حاوی رسوبات، پیچ و تاب های غشایی یا ساختارهای پاراکریستالین است. ساختارهای پاراکریستالین حاوی کراتین فسفوکیناز میتوکندریایی (mtcpk) است. این فیبرهای عضلانی، فیبرهای عضلانی قرمز خشن (Ragged Red Fibers) نامیده می شوند. انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی که بخوبی شناسایی شده اند عبارتند از:

⁻¹ MERRF (Myoclonic epilepsies and ragged red fiber disease)

بیماری صرع میوکلونیک (انقباض ناگهانی و کوتاه مدت عضلات) و فیبر قرمز خشن

⁻³ MELAS (Mitochondrial encephalomyopathy, lactic acidosis and stroke-like episodes)

(stroke-like episodes) انسفالومیوپاتی میتوکندریایی، اسیدوز لاکتیک و حملات شبیه سکته.

ضعف عضلانی پیش رونده و مرتبط با موتاسیونهای سیتوکروم mtDNA b: ضعف

عضلانی پیش رونده با یا بدون RRF در بیماران با نقایص کمپلکس III و موتاسیونهای

سیتوکروم b DNA میتوکندری، به کرات گزارش شده است. یک مرد ۲۹ ساله با ضعف عضلانی پیشرونده و عدم تحمل کاربدنی ناشی از کمبود کمپلکس III، جهش اشتباه T14766C را دارا بوده که گلیسین ۲۹۰ را به آسپاراتات تغییر می دهد (G290D). ۹۰٪ mtDNA های عضله این فرد، موتانت بوده در حالیکه خون او فاقد mtDNA موتانت بوده است. همچنین خون مادر و خواهر این فرد نیز فاقد mtDNA موتانت بوده است. همچنین زنی ۳۸ ساله با ضعف عضلانی پیشرونده، عدم تحمل کار بدنی و اسیدوزلاکتیک، واجد موتاسیون اشتباه G15762A در ژن Cytb گزارش شده است که گلیسین ۳۳۹ را به گلوتامات تبدیل می کند (G339 E). عضله بیمار واجد ۸۵٪ mtDNA های موتانت بوده اما در خون او و سایر خویشاوندان مادری وجود نداشته است. همچنین موتاسیونهای بی معنی (nonsense) نیز در ژن سیتوکروم b گزارش شده اند، به عنوان مثال زنی جوان با عدم تحمل کاربدنی و میوپاتی میتوکندریایی مرتبط با کمبود کمپلکس III، واجد یک جهش بی معنی (جهشی که کدون خاتمه ایجاد کرده و سبب کوتاه شدن پروتئین می شود) هتروپلاسمیک در ژن Cytb بوده است. همچنین آنالیز مولکولی مردی ۲۷ ساله با ضعف عضلانی پیشرونده، عدم تحمل کاربدنی و میوگلوبینوری اپیسودیک که کاهش قابل توجهی در کمپلکس III داشته است، جهش بی معنی G15059 A را نشان داده است که گلیسن ۱۹۰ را به یک کدون خاتمه (کدون بی معنی) تبدیل کرده و موجب برش یکاتوالی ۲۴۴ آمینو اسیدی ترمینال از پروتئین می شود. این بیمار هتروپلاسمیک بوده و ۶۳٪ mtDNA موتانت در عضله داشته و فاقد mtDNA موتانت در خون بوده است. همچنین RRF های او واجد حدود ۸۱٪ mtDNA موتانت بوده، در حالیکه فیبرهای عضلانی غیر از RRF ها، حدود

۳۵٪ موتانت داشته است. این جهش در مادر و خواهر او شناسایی نشده است. هرچند ضعف عضلانی پیشرونده، علامت اولیه بیماران واجد موتاسیونهای اشتباه و بی معنی ژن Cytb است؛ اما این مسأله در بیماران واجد حذف ۴ جفت بازی در ژن mtDNA Cytb، یک تظاهر ثانویه است. موتاسیون 14787del4 در ژن mtDNA Cytb گزارش شده است که با حذف ۴ جفت نوکلئوتید همراه است. این جهش موجب تغییر قالب از کدون ۱۳ شده و موجب ختم پروتئین در کدون ۵۰ می شود. عضلات افراد واجد این جهش حاوی حدود ۹۵٪ mtDNA موتانت است، درحالیکه درخون، فولیکول های مو، مخاط دهان و فیبروبلاست ها، حدود ۶۰٪ mtDNA ها، موتانت گزارش شده است. بنابراین این بیماران واجد توزیع عمومی بسیار بالایی از mtDNA های موتانت بوده و فنوتیپ های بسیار شدیدی را دارا هستند.

انسفالومیوپاتی های ناشی از جهش های ژن mtDNA COX:

موتاسیونهای پاتوژنیک mtDNA در هر سه زیر واحد COI، COII و COIII گزارش شده است. فنوتیپ های مرتبط با این جهش ها پیچیده است. بعنوان مثال آنالیز ملکولی زنی ۲۱ ساله واجد کاتاراکت، کری عصبی، ضعف عضلانی با کمبود COX در ۹۰٪ فیبرهای عضلانی، اپی لپسی میوکلونیک، آتاکسی مخچه ای، آتروفی چشم، آتروفی مخچه مخچه، تخریب هسته قاعده ای، اسیدوز لاکتیک و افزایش کراتین کیناز سرم، یک جهش G6930A را در ژن COI نشان داده است که کدون Gly را به کدون خاتمه تبدیل کرده و موجب حذف ۱۷۰ آمینو اسید انتهایی می شود. این موتاسیون هتروپلاسمیک بوده و درصد mtDNA های موتانت در خون، ۲۷٪؛ در عضله، ۷۵٪ و

در میوپلاست‌ها، ۳۳٪ گزارش شده لکن درخون مادر و خواهر او وجود نداشته است. بیماری دیگر با جهش COI، فنوتیپ بسیار متفاوتی داشته است؛ او بیماری نوروں حرکتی فوقانی داشته که به پاراپارزی اسپاستیک پیشرفت کرده است. مطالعات هیستوشیمیایی عضله، RRFs و کمبود COX میتوکندریایی و مطالعات فیزیولوژیکی وجود اسیدوز لاکتیک ملایمی را نشان داده‌اند. آنالیز مولکولی این بیمار حذف یک یا دو توالی پنج جفت‌بازی تکراری مجاور را در موقعیت ۶۰۲۴-۶۰۱۵ نشان داده است. این حذف موجب ایجاد کدون خاتمه، ۶ کدون بعد از محل حذف می‌شود و بنابراین موجب تشکیل یک محصول ۴۲ آمینو اسیدی بجای محصول ۵۱۳ آمینو اسیدی می‌شود. موتاسیون هتروپلاسمیک بوده و درصد آن در بیوپسی عضله حدود ۵۵٪ گزارش شده است درحالیکه عضلات مادر و خواهران بیمار فاقد mtDNA موتانت بوده‌اند. درصد جهش در فیبرهای عضلانی طبیعی ۲۹٪، فیبرهای با کمبود COX، ۳۸٪، فیبرهای فاقد COX، ۶۹٪ و RRFs، ۹۱٪ می‌باشد.

موتاسیون T 7671 A در ژن COII که متیونین کدون ۳۰ را به لیزین تبدیل می‌کند (M30K)، در یک پسر چهارده‌ساله با تاریخچه ضعف عضلانی و خستگی که لاغری بوده و لاکتات سرمش افزایش یافته بود، شناسایی شده است. این موتاسیون هتروپلاسمیک بوده و علاوه بر عضله در خون محیطی نیز به میزان ۵٪ گزارش شده است. مطالعات هیستوشیمیایی این بیمار، ۹۷٪ فیبرها را دچار کمبود شدید COX، نشان داده اما RRFs در رنگ‌آمیزی تری کروم دیده نشده‌اند. موتاسیون هتروپلاسمیک دیگری که در ژن COII مشخص شده است عبارتست از T7587C که متیونین را به ترئونین تبدیل می‌کند. فرد واجد این جهش با آتاکسی پیشرونده، آتروفی چشم، رتینوپاتی و کاهش

دید رنگی گزارش شده است که بیوپسی عضلانی او ۱۵٪ RRFs و ۸۰٪ فیبرهای فاقد COX را نشان داده است. درصد این موتاسیون هتروپلاسمیک در عضله، ۹۱٪، فیبروبلاست‌ها، ۸۹٪ و خون، ۳۶٪ بوده است. در فیبرهایی که درصد mtDNA جهش یافته آنها بیش از ۶۵٪ بوده، فعالیت COX به شدت کاهش یافته است. موتاسیونهای بی‌معنی و حذفی پاتورن در ژن COIII نیز گزارش شده است؛ بعنوان مثال موتاسیون هتروپلاسمیک G 9952A در ژن COII که کدون تریپتوفان را به کدون خاتمه تبدیل می‌کند، در یک بیمار با سردرد، سرگیجه، درد عضلانی، خستگی مفرط و سردردهای منظم که در نهایت به دوره‌های سستی و رخوت شدید ختم می‌شوند، آنالیز شده است. مقادیر لاکتات و کراتین کیناز سرم بالا بوده و سردردهای از نوع میگرنی مرتباً وجود داشته است. مطالعات هیستولوژیکی وجود فیبرهای فاقد COX را نشان داده اما RRFها مشاهده نشده‌اند. درصد mtDNA موتانت در فیبرهای عضلانی فاقد COX، ۵۶٪ و در فیبرهای واجد COX، ۱۰٪ گزارش شده است. همچنین یک حذف ۱۵ جفت‌بازی در ژن COIII در یک دختر ۱۵ ساله گزارش شده است. این فرد واجد کرامپ (گرفتگی)های عضلانی دوره‌ای، مقادیر افزایش یافته CK سرم و میوگلوبینوری بوده است. آنالیزهای هیستوشیمیایی RRFs زیادی را نشان داده و درصد فیبرهای فاقد COX را ۶۴٪ مشخص کرده است. فعالیت COX میتوکندریهای عضله، ۸۶٪ کاهش یافته و مقادیر سیتوکروم‌های a و a₃ نیز کاهش یافته است. موتاسیون هتروپلاسمیک بوده و در عضله ۹۲٪ و در کلوسیت‌ها ۱٪ گزارش شده است. همچنین درصد mtDNA موتانت در فیبرهای COX مثبت، ۲۵٪ و فیبرهای واجد کمبود COX، ۹۷٪ و RRFهای دچار کمبود COX، ۹۹٪ گزارش شده است. این مشاهدات نشان می‌دهند

که موتاسیونهای اشتباه هتروپلاسمیک می توانند منجر به طیف گسترده‌ای از علائم مرتبط با انسفالومیوپاتی‌های میتوکندریایی شوند.

میوپاتی میتوکندریایی ناشی از موتاسیونهای Trna ژنوم میتوکندری (mtDNA):

میوپاتی میتوکندریایی (MM)، تظاهر بالینی اصلی جهش‌های t RNA ژنوم میتوکندری است. موتاسیون MTTL₁ MM 3250C که در ژن tRNA^{Leu (uuR)} اتفاق می افتد؛ موجب تبدیل باز T به C می شود (T 32 50 C). این موتاسیون هتروپلاسمیک که با نقایص کمپلکس‌های I و IV در عضله اسکلتی مرتبط است، موجب خستگی و RRFs و در پاره‌ای موارد، ضعف عضلات تنفسی و افزایش لاکتات بدنبال کار فیزیکی می شود. موتاسیون دیگری که در ژن tRNA^{Leu (uuR)} گزارش شده است، عبارتست از: MTTL₁ MM 330 2G این موتاسیون هتروپلاسمیک بوده و موجب تبدیل باز A به G می شود، که در نتیجه آن ضعف عضلانی پیشرونده و ضعف و تخریب عضلات جمع کننده و بازکننده کتف رخ داده و ناتوانی قابل توجهی در عمودنگه داشتن سر در مقابل فشارهای جانبی ایجاد می شود. این موتاسیون نیز با RRF s عضلات اسکلتی و اختلالات آنزیمی فسفریلاسیون اکسیداتیو همراه است. با توجه به اینکه مطالعات بر روی سنتز پروتئین میتوکندریایی در لنفوبلاست‌ها و فیبروبلاست‌ها، اختلالی را در سنتز پروتئین میتوکندریایی نشان نداده است لذا این فرضیه پیشنهاد شده است که این جهش موجب اختلال در پردازش tRNA^{Leu (uuR)} در عضله اسکلتی، و نه در لنفوسیت‌ها و فیبروبلاست‌ها، می شود که احتمالاً ناشی از آنزیم پردازش کننده

tRNA مختص به بافت است. به هر حال مطالعات بیشتری جهت اثبات این فرضیه نیازاست. این فرضیه در صورت اثبات، مکانیسم جدیدی را برای نقایص مختص بافتی در موتاسیونهایی که نوکلئوتیدهای شدیداً محافظت شده را تغییر می دهند، ایجاد می کند.

موتاسیون MTTP MM 15990 A در ژن tRNA^{Pro}، موجب تبدیل توالی آنتی کدون UGG (مربوط به پرولین) به UGA (مربوط به سرین) شده و tRNA جهش یافته را فاقد عملکرد می کند. این موتاسیون در یک بیمار ۷ ساله که ۸۵٪ mtDNA های عضلات اسکلتی او موتانت بوده، موجب میوپاتی میتوکندریایی کلاسیک شده است. مشخص شده است که این جهش تنها زمانی بر روی سنتز پروتئین میتوکندریایی سلولهای کشت شده اثر می گذارد که بیش از ۹۰٪ mt DNA ها موتانت باشند.

کاردیومیوپاتی های پیرتروفیک و میوپاتی ناشی از جهش های mtDNA :

کاردیومیوپاتی های پیرتروفیک به همراه میوپاتی میتوکندریایی در کودکان و بالغین با تعدادی از جهش های ژنهای tRNA ژنوم میتوکندری مرتبط شده است. در یک نوزاد، کاردیومیوپاتی های پیرتروفیک ناشی از جهش MTTI FICP 4317 G در ژن tRNA^{Ile} بوده است. این نوزاد به دلیل کاردیومیوپاتی های پیرتروفیک شدید به همراه نکروز عضلات اسکلتی و کمبود کمپلکس های I و IV در قلب، در سن یک سالگی فوت شده است. مشخص شده است که این موتاسیون موجب تغییر لوپ تیمیدین پسودویوریدین سیتیدین (TPC) می شود اما هتروپلاسمیک بودن این جهش هنوز گزارش نشده است. همچنین دو نوزاد با موتاسیون MTTLI MMC 3303T در ژن

$tRNA^{Leu(uuR)}$ ، که دچار کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک نوزادی بوده اند، به ترتیب در

سن ۱۰ هفتگی و ۹ ماهگی فوت شده اند. این دو جهش هتروپلاسمیک بوده اند.

جهش MTTI FICP 4269G در ژن $tRNA^{Ile}$ در یک فرد ۱۸ ساله آنالیز شده است

که او با کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک، میوپاتی میتوکندریایی، بیماری کلیوی، از دست

رفتن شنوایی، صرع عمومی و عقب ماندگی ذهنی فوت شده است. موتاسیون

هتروپلاسمیک بوده و با تغییرات مورفولوژیک در میتوکندریهای سلولهای کشت شده

و اختلال در سنتز پروتئین همراه بوده است.

MTTI MICM 4300G، جهش دیگری در ژن $tRNA^{Ile}$ می باشد که

هتروپلاسمیک بوده و با کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک با پیشرفت آهسته بالغین، مرتبط

شده است. افراد واجد این جهش، با کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک و یا با علائم بالینی و

الکتروکاردیوگرافی خفیفی از کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک گزارش شده اند. هر چند در

عضلات اسکلتی این بیماران، RRFs یافت شده اند اما هیچ نارسایی بیوشیمیایی

فسفریلاسیون اکسیداتیو در قلب یا عضله اسکلتی این افراد شناسایی نشده است.

ارتباط موتاسیون MTTLI MMC 3260G در ژن $tRNA^{Leu(uuR)}$ نیز با

کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک گزارش شده است. افراد واجد این جهش، نارسایی

احتقانی قلب را نشان می دهند که در نهایت به هایپرتروفی، فیروز و نقایص هدایتی

قلب منجر می شود. از تظاهرات بالینی دیگر می توان دیابت وابسته به انسولین و

کاتاراکت را نام برد. این موتاسیون هتروپلاسمیک بوده و درصد mtDNA های

موتانت با میزان کمبود کمپلکس I عضله اسکلتی، مصرف اکسیژن و شدت تظاهرات

جهت خرید فایل word به سایت www.kandoochn.com مراجعه کنید
یا با شماره های ۰۹۳۶۶۰۲۷۴۱۷ و ۰۹۳۶۶۴۰۶۸۵۷ و ۰۶۶۴۱۲۶۰-۵۱۱ تماس حاصل نمایید

بالینی ، مرتبط است. بررسی ها نشان داده اند که ، پاتوژنیستی این جهش ناشی از

اختلال در سنتز پروتئین و تنفس میتوکندریایی است.

همچنین کاردیومیوپاتی غالباً با جهش های کلاسیک MTTK MERRF 8344G و

MTTL1 MELAS3243G ، نیز مشاهده می شود.

انسفالومیوپاتی های ناشی از جهش های mtDNA :

انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی، ترکیبی از میوپاتی میتوکندریایی (MM) و یک سری علائم بیماری نورودژنراتیو است. اغلب انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی از جهش های ژنهای rRNA و tRNA ژنوم میتوکندری ناشی می شوند. این جهش ها که سنتز پروتئین میتوکندریایی را تحت تأثیر قرار می دهند، بافت های مختلفی را درگیر می کنند که مهمترین آنها، CNS، قلب، عضله اسکلتی، کلیه و سیستم اندوکرین است. علائم بالینی بسته به نوع جهش و درصد هتروپلاسمی در بافت های درگیر، می تواند بطور قابل توجهی متفاوت باشد. جهش هایی که به شدت بر روی سنتز پروتئین اثر می گذارند، با افزایش لاکتات، آلانین و یا سایر اسیدهای آلی و آمینه در سرم، ادرار و مایع مغزی نخاعی همراهند. شدیدترین انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی مواردی بوده اند که به صورت خود بخودی و خود انگیز ظاهر شده اند که احتمالاً به این دلیل است که این جهش به حدی مضر است که افراد مبتلا آنقدر زنده نمی مانند که تولید مثل کنند. یکی از این موارد، بیماری با انسفالومیوپاتی میتوکندریایی پیش رونده به همراه کلسیفیکاسیون مغزی بوده است که آنالیز ملکولی این بیمار، حذف یک باز در ژن $tRNA^{Leu(uuR)}$ را مشخص کرده است. این جهش هتروپلاسمیک (MTTL1 PEM (3271)، بازوی آنتی کدون tRNA را تحت تأثیر قرار می دهد. این بیماری در سن ۵ سالگی با از دست رفتن پیش رونده شنوایی تظاهر کرده و در سن ۱۸ سالگی به کری منجر شده است. حملات صرع در دوران کودکی وجود داشته و بیماری در دوره بلوغ و جوانی شامل میوپاتی میتوکندریایی، RP، گلوکوما، هیپوگنادیسم، دمانس و

کلسیفیکاسیون شدید مغزی بوده است. این بیمار در سن ۲۸ سالگی بعلت حملات صرعی تونیک/ کلونیک، اختلال کلیوی و عفونت فوت شده است. درصد mtDNA های موتانت در عضله اسکلتی بیمار حدود ۷۵٪ بوده، اما در خون محیطی مادر وجود نداشته است. بنابراین به نظر می رسد که این موتاسیون، یک جهش جدید باشد که در رده زوایای مونشی ایجاد و به سرعت تفکیک شده و یک فنوتیپ کشنده را موجب می شود.

جهش های نسبتاً خفیف tRNA، موجب انسفالومیوپاتی های میتوکندریایی با وراثت مادری مثل MELAS و MERRF می شود. MERRF به طور تیپیک با صرع میوکلونیک و میوپاتی میتوکندریایی تظاهر می کند. صرع میوکلونیک تکانهای دوره ای کنترل نشده است که بطور موضعی شروع شده اما به انقباضات عضلانی منتشر پیشرفت می کند. اختلالات بینایی، از دست رفتن شنوایی، آتاکسی، اختلالات کلیوی، دیابت، کاردیومیوپاتی و دمانس، از دیگر تظاهرات بالینی در این بیماران هستند؛ همچنین لیپومای سرویکال نیز در بیماران MERRF دیده می شود. MERRF غالباً با موتاسیون های ژن tRNA^{Lys} مرتبط است. حدود ۹۰-۸۰٪ موارد MERRF از جهش MTTK MERRF 8344G و اکثر موارد باقی مانده از جهش MTTK MERRF 8356C، ناشی می شود. جهش 8344G، باز A شدیداً محافظت شده در ژن tRNA^{Lys} را به G تغییر می دهد. این موتاسیون در بازوی TΨC ظاهر می شود؛ در حالیکه جهش 8356C، یک باز T را به C تبدیل کرده و جفت باز A-U را در پایه لوپ TΨC، تخریب می کند. موتاسیونهای MERRF، هتروپلاسمیک هستند. آنالیز دقیق ارتباطات بین تظاهر بالینی، نقص بیوشیمیایی و ژنوتیپ mtDNA در یک فامیل

بزرگ واجد جهش MTTK MERRF 8344G، وجود یک ارتباط و همبستگی قوی بین ژنوتیپ و فنوتیپ را (البته با در نظر گرفتن سن) نشان داده است. در میان ۱۹-۲۴ ساله های این فامیل، فردی با ۱۵٪ mtDNA نرمال در عضله اسکلتی، ظرفیت انرژی میتوکندریایی عضلانی، فعالیت آنزیمی فسفریلاسیون اکسیداتیو و فنوتیپ نرمالی داشته است. در مقابل یک فرد ۲۰ ساله، با تنها ۵٪ mtDNA نرمال در عضله، ظرفیت انرژی میتوکندریایی پایین و علائم بسیار شدیدی داشته است. همچنین در میان افراد مسن (۶۰-۷۰ ساله) فردی با ۱۶٪ mtDNA نرمال، سندرم MERRF کاملی داشته است. آنچه بسیار قابل توجه است اینکه؛ فرد ۱۹ ساله با ۱۵٪ mtDNA نرمال، فاقد علائم بالینی بوده است در حالی که فرد ۶۰ ساله با ۱۶٪ mtDNA نرمال، بیماری شدیدی را دارا بوده است. مشکلات بالینی بسیار شدیدتر فرد دوم بیانگر یک ویژگی عمومی بیماریهای mtDNA است؛ که آنها شروع تأخیری داشته و با افزایش سن پیشرفت می کنند.

موتاسیون MTTK MERRF 8344G، موجب اختلال شدید در سنتز پروتئین میتوکندریایی در عضله اسکلتی، میوبلاست ها و فیبرو بلاست های بیمار می شود. اختلال ترجمه ای موجب کاهش عمومی سرعت سنتز پروتئین می شود که اغلب پلی پپتیدهای بزرگ میتوکندریایی را تحت تأثیر قرار می دهد، همچنین این اختلال موجب ایجاد محصولات ترجمه ای غیر نرمال می شود؛ این مسأله از کاهش ۶۰-۵۰ درصدی آمینوآسیلاسیون tRNA^{Lys} ناشی می شود. علاوه بر نقص ترجمه ای، مصرف O₂ میتوکندریایی و فعالیت آنزیمی زنجیره انتقال الکترون نیز کاهش یافته است. اختلالات سنتز پروتئین و نقایص فسفریلاسیون اکسیداتیو بطور مشخصی به دو جهش

MTTK MERRF 8344G و MTTK MERRF 8356C، نسبت داده شده است.

واضح است که کاهش سنتز پروتئین میتوکندریایی موجب کاهش مقادیر پایه کمپلکس های آنزیمی فسفریلاسیون اکسیداتیو می شود که این مسأله احتمالاً ناشی از خاتمه زود هنگام ترجمه در کدونهای لیزین است.

بیماران MELAS غالباً یک حمله شبه سکته ای را تجربه کرده اند. عمولاً این حمله اولین بار در سن ۵-۱۵ سالگی اتفاق می افتد. بیوپسی عضلانی این بیماران معمولاً میوپاتی میتوکندریایی را نشان می دهد. این بیماران می توانند طیف وسیعی از مشکلات بالینی در بر گیرنده CNS، عضله، قلب، کلیه و سیستم های اندوکرین را تظاهر کنند.

MELAS می تواند توسط انواع جهش های tRNA ژنوم میتوکندری که اغلب در ژن tRNA^{Leu(uuR)} رخ می دهند؛ ایجاد شود. شایع ترین موتاسیون ایجادکننده MELAS عبارتست از: MTTL1 MELAS 3243G. موتاسیونهای دیگری که موجب MELAS می شوند عبارتند از؛ MTTL1 MELAS 3252G، MTTL1 MELAS 32516T و MTTL1 MELAS 3271C. علاوه بر اینها، موتاسیون های دیگر ژن های tRNA مثل موتاسیون MTTK MERRF 8344G نیز می توانند فتوتیپ شبیه MELAS ایجاد نمایند. برخی موتاسیونهای tRNA mtDNA مثل MTTL1 MELAS 3256T و MTTSI MERME 7512C می توانند موجب یک سندرم MELAS -MERRF هم پوشان شوند.

هر دو جهش MTTL1 MELAS 3243G و MTTL1 MELAS 3271C، همانند جهش MTTK MERRF 8344G، نقص قابل توجهی را در سنتز پروتئین

میتوکندریایی موجب می شوند. جهش های MELAS، موقعی که نسبت mtDNA موتانت بیش از ۹۴ درصد باشد، موجب کاهش عمومی سرعت سنتز پروتئین میتوکندریایی تا ۷۰٪، کاهش مقادیر پایه پروتئین های میتوکندریایی و کاهش سرعت مصرف اکسیژن تا ۷۰٪ می شود. در عضله اسکلتی این بیماران ترجمه محصولات حاصل از رونویسی ژنهای میتوکندری (بویژه ژنهای بزرگ) به شدت مختل شده و نقص کمپلکس I و یا IV مکرراً دیده می شود. مکانیسم پاتوفیزیولوژیکی واقعی که توسط آن جهش MTTL1 MELAS 3243G موجب MELAS می شود، هنوز نامشخص است. از آنجایی که نوکلئوتید 3243 درون توالی خاتمه گر رونویسی ژن srRNA ۱۶ قرار دارد، لذا ممکن است این جهش پروسه های رونویسی را مختل نماید. در آزمایشات invitro، کاهش تمایل پروتئین خاتمه دهنده رونویسی میتوکندریایی (mTERM)، به توالی خاتمه گر جهش یافته، گزارش شده است. این مسأله موجب اختلال در خاتمه رونویسی ژن srRNA ۱۶ شده و احتمالاً نسبت rRNA به mRNA را تغییر می دهد.

بیماران واجد جهش MTTL1 MELAS 3243G، علاوه بر حملات شبه سکته ای واجد سردردهای میگرنی، حملات صرع موضعی یا منتشر، آتاکسی، کری عصبی، رتینوپاتی و دمانس هستند. همچنین آنها ممکن است میوپاتی، نارسایی کلیوی، درد عضلانی، افتالموپلژی، کاردیومیوپاتی هایپرتروفیک یا اتساعی و نارسایی های هدایتی قلب را تجربه نمایند. این جهش همچنین در موارد نادری با نوروپاتی محیطی، را بدومیولیز (شکافته شدن فیبرهای عضلانی مخطط همراه با دفع میوگلوبین از ادرار)، پلی نوروپاتی دمیینه کننده و کولیت ایسکمیک مرتبط شده است. قابل توجه ترین

فتوتیپ دیگر جهش MTTL1 MELAS 3243G، که به وفور دیده می شود، دیابت ملیتوس نوع II با یا بدون از دست رفتن شنوایی است. امروزه کاملاً مشخص شده است که دیابت ملیتوس شایع ترین تظاهر کلینیکی جهش MTTL1 MELAS 3243G است.

پاتوفیزیولوژی سکتۀ میتوکندریایی کاملاً متفاوت از سکتۀ ناشی از انسداد رگی است. در این بیماران توموگرافی مغزی و بررسی های MRI، سکتۀ هایی را در لوب های گیجگاهی، آهیانه ای و پس سری نشان می دهد. این سکتۀ ها گذرا بوده و احتمالاً ناشی از بدکاری گذرای فسفریلاسیون اکسیداتیو در داخل پارانشیم مغز است تا مسائل رگی. از طرف دیگر آنها ممکن است نتیجۀ اسپاسم رگی باشند؛ بطوریکه انقباض در طول یک ناحیه وسیع از سیستم عروقی کورتکس گسترش یافته و با مهار جریان خون موجب ایسکمی شود. بررسی های هیستوشیمیایی و میکروسکوپ الکترونی عروق بیماران MELAS، تجمعات میتوکندریهای غیر نرمال را در سلولهای اندوتلیال رگی و سلولهای عضله صاف عروقی نشان داده است. این میتوکندریها به شدت متراکم بوده و رنگ آمیزی سوکسینات دهیدروژناز به میزان زیادی در آنها مثبت است. افزایش فعالیت کمپلکس II، نشانه القای جبرانی بیوژنزمیتوکندریایی در پاسخ به کمبود فسفریلاسیون اکسیداتیو سلول عروقی است. بیماران دچار اختلال در سنتز پروتئین میتوکندریایی، ناشی از جهش MTTL1 MELAS 3243G یا حذف های mtDNA، افزایش قابل توجهی را در رنگ آمیزی ایمونوهیستوشیمیایی MnSOD میتوکندریایی، RRF ها و افزایش خفیفی را در رنگ آمیزی cu/znsOD سیتوزولی، نشان می دهند. بنابراین نقایص سنتز پروتئین میتوکندریایی، با القای MnSOD و

cu/znsOD و در واقع افزایش تولید ROS همراه است. نقص نسبی کمپلکس I تنفسی باالقای MnSOD میتوکندریایی همراه است که نشان دهنده افزایش تولید رادیکال اکسیژن است.

جریان خون عروقی با انقباض و اتساع سلولهای عضله صاف عروقی تنظیم می شود. این فرایند بوسیله افکتورهای قابل انتشاری که توسط سلولهای اندوتلیال عروقی تولید و ترشح می شوند (بویژه گشاد کننده عروقی NO) صورت می گیرد. NO به سرعت توسط آنیون سوپراکساید و دیگر گونه های فعال اکسیژن، غیر فعال می شود. بنابراین افزایش تولید ROS، با تهی سازی NO، سبب از بین رفتن عملکرد گشاد کنندگی عروقی می شود. انقباض عروقی حاصله در برخی موارد، موجب توقف جریان خون و سکت می شود. شایع ترین تظاهرات کلینیکی جهش MTTL1 MELAS 3243G بعد از حملات شبه سکت می، عبارتست از: افتالموپلژیا، پتوزیس (پایین افتادن پلک بالا در اثر فلج) و میوپاتی میتوکندریایی. در واقع این تظاهرات، علائم معمول اختلالات شدید تولید انرژی میتوکندریایی است.

افتالموپلژیا، پتوزیس و میوپاتی میتوکندریایی: (۲۰،۲۴،۲۶،۴۷)

افتالموپلژیا و پتوزیس (ptosis) یک تظاهر شایع در اختلالات میتوکندریایی است. موقعی که این تظاهرات بالینی با میوپاتی میتوکندریایی همراه باشند، نشان دهنده میوپاتی میتوکندریایی شدیدی هستند. این بیماران می توانند علائم بسیار متنوع دیگری را داشته باشند. بیماران واجد اختلالات خفیف ممکن است فقط افتالموپلژیا، پتوزیس و میوپاتی میتوکندریایی را تظاهر کنند که سن شروع آن بعد از ۲۰ سالگی است؛ چنین

بیمارانی، بیمارارن دچار CPEO (chronic progressive external ophthalmoplegia) یا افتالموپلژیای خارجی پیش رونده مزمن، نامیده می شوند. در مقابل سایر بیمارارن می توانند با افتالموپلژیای، پتوزیس و میوپاتی میتوکندریایی قبل از ۲۰ سالگی تظاهر یابند و علائم متعدد دیگری شامل رتینیت پیگمنتوزا، نقض هدایتی قلب، آتاکسی مخچه ای و افزایش پروتئین مایع مغزی نخاعی به بیش از ۱۰۰ میلی گرم در دسی لیترا، داشته باشند؛ این بیمارارن، بیمارارن واجد KSS یا (kearns-sayre syndrome) نامیده می شوند. علائم دیگری نیز ممکن است در این بیمارارن مشاهده شوند که عبارتند از: آتروفی چشم، از دست رفتن شنوایی، حملات صرع، دمانس، کاردیومیوپاتی، نارسایی کلیوی، اختلالات اندوکرین شامل دیابت ملیتوس، نارسایی تنفسی و اسیدوزلاکتیک. حدود ۸۳٪ از بیمارارن KSS و ۴۷٪ از بیمارارن CPEO، ناشی از نوآرایی های mtDNA هستند. اغلب این موارد ناشی از موتاسیونهای خودبخودی (خودانگیز) بوده و تمامی بافت های درگیر بیمار واجد mtDNA نرمال و جهش یافته بوده و هتروپلاسمیک است.

احتمالاً اغلب این موتاسیون ها در اووسیت یا مراحل اولیه تکامل ایجاد می شوند. با این حال موارد اندکی نیز وجود دارند که جهش های نوآرایی در مادر و یا خویشاوندان مادری نیز مشخص شده است. اغلب موارد باقی مانده ناشی از موتاسیونهای نقطه ای در ژن Trna رمون میتوکندری است. این جهش های tRNA عبارتند از: MTTL1 MELAS 3243G و MTT N CPEO 5692G.

افتالموپلژیای ناشی از جهش های mtDNA:

نوآرایی های mtDNA مرتبط با CPEO و KSS شامل حذف ها ، اضافه ها و یا ترکیبی از آن دوست. اولین نوآرایی های mtDNA در عضله اسکلتی بیماران دچار میوپاتی میتوکندریایی شناسایی شدند. مطالعات بعدی بر روی تعداد زیادی از بیماران نشان داد که نوآرایی های mtDNA می تواند با چهار فنوتیپ مرتبط با هم ، ارتباط داشته باشد که عبارتند از: CPEO, KSS, سندرم مغز استخوانی پانکراسی پیرسون و دیابت ملیتوس و کری با وراثت مادری.

CPEO و KSS مرتبط با موتاسیون های نوآرایی

mtDNA: (۹،۱۹،۲۰،۲۴،۲۶)

علاوه بر افتالموپلثیاوپتوزیس، بیماران CPEO و KSS ناشی از نوآرایی های mtDNA، واجد یک میوپاتی میتوکندریایی شدید پیشرونده هستند. مطالعات هیستولوژیک بر روی عضله بیماران KSS و CPEO، کمبود COX (سیتوکروم اکسیداز) و افزایش فعالیت SDH را در فیبرهای عضلانی نشان داده است. این فیبرهای COX⁻ (کمبود COX) و SDH⁺ (افزایش فعالیت SDH)، عموماً با پرولیفراسیون میتوکندری و RRF ها، مقادیر بالای mtDNA موتانت و القای بیان ژن فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندری و هسته، مرتبطند. اکثر موارد CPEO و KSS ناشی از نوآرایی های خود بخودی mtDNA است. به نظر می رسد، که دوپلیکاسیونها موجب بیماری بسیار شدیدتری می شوند. در یک مطالعه هر ۱۰ بیمار KSS واجد دوپلیکاسیون و نیز حذف گزارش شده اند در حالیکه تمامی ۸ بیمار CPEO، تنها واجد حذف بوده اند. بیمارانی که واجد دوپلیکاسیون هستند، نسبت به بیمارانی که تنها واجد حذف هستند،

تمایل بیشتری برای ابتلا به دیابت ملیتوس دارند. بنابراین آنچه تحقیقات نشان می دهد اینکه بیماران واجد دوپلیکاسیون، ارگانهای درگیر بیشتری داشته و بنابراین بیماری بسیار شدیدتری را دارا هستند. حدود یک سوم تا یک دوم حذف ها در ناحیه ۸۴۶۹-۱۳۴۴۷(nps) که ژنهای MTND5 و MTATP8 را به هم متصل می کند، اتفاق افتاده و موجب حذف یک توالی ۴۹۷۷ جفت بازی (۵Kb) می شود. دو نوآرایی شایع دیگر عبارتند از: حذف یک توالی ۶۰۶۳ جفت بازی که جفت بازهای ۷۸۴۱ و ۱۳۹۰۵ را در ژنهای MTCO2 و MTND5، به هم متصل می کند و نیز اتصال جفت نوکلئوتیدهای ۸۶۴۸ و ۱۶۰۸۵ در ژنهای MTATP6 و MTTP که با حذف ۷۴۳۶ جفت نوکلئوتید همراه است.

پاتوفیزیولوژی KSS و CPEO ناشی از نوآرایی های خودبخودی mtDNA، به نظر می رسد که ناشی از نقص در سنتز پروتئین باشد. تمامی حذف های مرتبط با KSS و CPEO که تاکنون شناخته شده اند، حداقل یک RNA ساختمانی (tRNA یا rRNA) را (که جهت سنتز پروتئین میتوکندریایی ضروری است) حذف می کنند. چنین برآورد شده است که سلولهای واجد کمتر از ۶۰٪ mtDNA حذفی، تنفس میتوکندریایی طبیعی داشته و سرعت سنتز پلی پپتیدهای کد شونده توسط mtDNA در آنها بالاست اما سلولهایی که بیش از ۶۰٪ mtDNA حذفی دارند، تنفس میتوکندریایی و سنتز پروتئین میتوکندریایی در آنها بشدت کاهش می یابد تا اینکه به صفر برسد. این اثر موتاسیونهای حذفی بر روی سنتز پروتئین نشان می دهد که چرا KSS و CPEO نظیر موتاسیونهای پاتوژنیک tRNA، بامیوپاتی میتوکندریایی و RRFها مرتبطند. مطالعه توزیع بافتی حذف های mtDNA در اتوپسی بیماران KSS و CPEO نشان

داده است که ملکولهای نوآرایی شده بطور گسترده ای در بافت های بدن پخش شده اند. استثنای جالب در این مورد خون است که فاقد حذف های mtDNA است؛ بنابراین تشخیص ملکولی KSS و CPEO عموماً نیازمند یک بیوپسی عضلانی است. اینکه حذف های پاتوژنیک mtDNA در چه زمانی از تکامل ایجاد می شوند، هنوز مشخص نیست، با این حال توزیع بافتی گسترده آنها، نشان دهنده جهش در اووسیت و یا مراحل بسیار اولیه تکامل است. مطالعات ملکولی و هیستولوژیکی توزیع mtDNA های واجد حذف در عضله اسکلتی بیماران KSS و CPEO نشان داده است که حذف های mtDNA با سن افزایش می یابند و ملکولهای واجد حذف در طول فیبر عضلانی به یک فرم توزیع نشده اند. رنگ آمیزی COX و SDH فیبرهای عضلانی نشان داده است که مقادیر COX از نرمال تا صفر تغییر می کند و میزان SDH هر جا که COX طبیعی باشد، نرمال است اما میزان آن در نواحی فاقد COX به شدت بالاست. مطالعات نشان داده است که نواحی فاقد COX، mtDNA های حذفی زیادی دارند؛ در مقابل نواحی واجد COX، عموماً واجد mtDNA های نرمال هستند. این مشاهدات نشان می دهند که mtDNA های واجد حذف در ابتدا در طول فیبر عضلانی پخش می شوند، اما با افزایش سن ملکولهای واجد حذف بطور انتخابی تکثیر می شوند و در نهایت به غلظت بالایی می رسند که جهت مهار سنتز پروتئین میتوکندریایی و ایجاد کمبود COX، کافی باشند. مکانیسمی که بواسطه آن mtDNA های واجد حذف، بطور انتخابی تکثیر می شوند، نامشخص است؛ اما دو فرضیه در این ارتباط مطرح است: فرضیه اول این است که ملکولهای واجد حذف کوتاهتر بوده و بنابراین شانس همانند سازی بیشتری دارند. پروتئینها و DNA های میتوکندریایی بطور

مداوم و البته آهسته در بافت های Post-mitotic نوسازی می شوند. بنابراین سیکل های مکرر همانند سازی احتمالاً به نفع mtDNA های حذفی کوتاه که واجد مناطق شروع همانند سازی هستند می باشد. فرضیه دوم این است که هسته نقص فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریهای جهش یافته را احساس کرده و با القای همانندسازی mtDNA و بیورنزمیتوکندریایی، سعی در جبران آن می کند. چنانچه بیان ژن فسفریلاسیون اکسیداتیو DNA هسته، توسط یک سوپسترای میتوکندریایی مثل NADH تنظیم شود، بنابراین مهار زنجیره انتقال الکترون توسط یک جهش mtDNA، موجب افزایش موضعی NADH و افزایش همزمان بیان ژن میتوکندریایی می شود. چنین فرایندی می تواند از طریق یک فاکتور رونویسی هسته ای (NTF) که بیان ژن فسفریلاسیون اکسیداتیو را فعال می کند، انجام شود. این فاکتور شناسایی شده است که به توالی خاصی در ناحیه ۵ ژنهای بیوانرژتیک هسته ای و نیز احتمالاً لوپ D mtDNA متصل می شود. بنابراین در سلولهایی که کاهش نسبی تنفسی دارند، NADH بالا رفته و NTF را فعال می کند. NTF به توالی خاص خودش متصل شده و هسته را به القای بیورنزمیتوکندریایی تحریک می کند. این مسأله mtDNA های جهش یافته را نیز شامل می شود. افزایش تعداد mtDNA های موتانت، خود موجب افزایش NADH و تحریک بیان ژن هسته ای می شود. بدین ترتیب یک فیدبک مداوم و بی وقفه ای ایجاد می شود که بطور ترجیحی mtDNA های جهش یافته را زیاد می کند. بنابراین آنچه موجب کاهش پیشرونده عملکرد عضلانی در KSS و CPEO می شود، نقص بیوانرژتیک موضعی ناشی از تکثیر انتخابی mtDNA های جهش یافته است.

CPEO ناشی از موتاسیونهای تعویض باز mtDNA :

موتاسیونهای تعویض باز متعدد در ژنهای tRNA ژنوم میتوکندری نیز موجب افتالموپلژیا، پتوزیس و میوپاتی میتوکندریایی می شود. جهش tRNA که شایع ترین علت افتالموپلژیا می باشد، جهش MELAS (MTTL1 MELAS 3243G) است. علاوه بر این، موتاسیونهای تعویض باز tRNA دیگری نیز با CPEO تظاهر می یابند که عبارتند از: جهش های tRNA^{Asn} شامل جهش MTTN CPEO 5692G و جهش MTTN CPEO 5703G، جهش tRNA^{Ile} (MTTI CPEO 4298A)، جهش های tRNA^{Leu(cuN)} شامل جهش های MTTL2 CPEO 12308G و MTTL2 CPEO 12311G و MTTL2 CPEO 12315A.

همچنین افتالموپلژیا تظاهر بالینی اصلی در برخی موتاسیونهای تعویض باز tRNA^{Glu} و tRNA^{Ser} است. انواع متعددی از دیگر جهش های زیانبخش tRNA نظیر MTTK MERRF 8344G و سایر جهش های tRNA^{Leu(uuR)} که موجب MELAS می شوند نیز گاهی با افتالموپلژیا تظاهر می یابند. همانند موتاسیونهای نوآرایی mtDNA موتاسیونهای تعویض باز CPEO نیز می توانند موجب دیابت ملیتوس و کری شوند. این فنوتیپ تظاهر شایع بیماران واجد ۳۰-۵٪ موتاسیون MTTL1 MELAS 3243G است. علت افتالموپلژیا، پتوزیس و میوپاتی میتوکندریایی در MELAS و MERRF مهار شدن سنتز پروتئین میتوکندریایی ناشی از جهش های tRNA است. این مسأله همچنین منشأ علائم بیماران KSS و CPEO واجد نوآرایی های mtDNA است چرا که تمامی این نوآرایی های پاتوزنیک که

تاکنون شناسایی شده و مورد مطالعه قرار گرفته اند، یک یا چند ژن tRNA را تغییر داده و یا حذف می کنند. بنابراین موتاسیونهای نوآرایی نیز در سنتز پروتئین اختلال ایجاد می کنند. از آنجاییکه افتالموپلژیا، پتوزیس و میوپاتی میتوکندریایی، ناشی از نقایص سنتز پروتئین در میتوکندری بوده و نیز با توجه به اینکه mtDNA، هفت زیر واحد کمپلکس I و سه زیر واحد کمپلکس IV را کد می کند، بنابراین احتمالاً این آنزیم های فسفریلاسیون اکسیداتیو در اثر اختلال سنتز پروتئین، بیشترین تأثیر را می پذیرند. بعبارت دیگر افتالموپلژیا، پتوزیس و میوپاتی میتوکندریایی، احتمالاً منعکس کننده نارسایی های شدید در تولید انرژی میتوکندریایی هستند.

Fig.4 (a) Severe ptosis in a patient with CPEO. In this photograph, patient was asked to look directly upward while eyelids were manually lifted by examiner. (b) Ophthalmoplegia in a 37-year-old woman with CPEO and mitochondrial myopathy. Ocular motility is shown in nine cardinal positions.

سندرم مغز استخوانی پانکراسی پیرسون: (۲۴، ۲۰، ۱۹)

یک فرم بسیار شدید از سندرم نوآرایی CPEO/KSS mtDNA، در ۵ سال اول زندگی و به همراه پان سایتوپنی (کاهش تمام رده های سلولهای خونی) ظاهر می کند که آن را سندرم مغز استخوانی پانکراسی پیرسون می نامند. این بیماران واجد آنمی ماکروسیتیک به همراه درجات متفاوتی از نوتروپنی و ترومبوسیتوپنی هستند. مغز استخوان بیماران پیرسون، و اکوتولیزاسیون شدید پیش سازهای اریتروئیدی و میلوئیدی، هموسیدروز و سیدروبلاست های حلقوی را نشان می دهد. بیماران پیرسون عموماً بدلیل بدکاری و اختلال مغز استخوان می میرند. بسیاری از بیماران پیرسون علاوه بر پان سایتوپنی، اختلال عملکرد اگزوکرینی پانکراس، نارسایی کبدی، نارسایی کلیوی و مشکلات عصبی عضلانی از خود نشان می دهند. بررسی WBC های در گردش این بیماران یک نقص تنفسی عمومی ناشی از نوآرایی های mtDNA شامل حذف ها و دپلیکاسیونها را مشخص کرده است. مثل اغلب بیماران KSS و CPEO، بیماران پیرسون نیز عموماً ناشی از موتاسیون های مراحل اولیه تکامل هستند. بررسی های اتوپسی بیماران پیرسون نشان داده است که نوآرایی های mtDNA محدود به مغز استخوان نبوده بلکه سیستمیک هستند. بیماران پیرسون نادری که بطور خودبخودی توانایی ساخت مجدد سلولهای خونی و زنده ماندن را پیدا می کنند؛ در نهایت به یک فنوتیپ شبه KSS پیشرفت می کند. این مشاهدات نشان می دهند، که سندرم مغز استخوانی پانکراسی پیرسون و KSS-CPEO، یک بیماری هستند با تفاوت های فنوتیپی، که این تفاوت فنوتیپی از توزیع ملکولهای نوآرایی شده در

بافت‌های متفاوت ناشی می‌شود. یک تفاوت بین سندرم پیرسون و CPEO/KSS این است که در سندرم پیرسون mtDNA های نوآرایی شده بطور گسترده ای پخش شده اند و تمامی سلولهای پیش ساز مغز استخوان را در بر می‌گیرند. هنگامی که سلولهای اجدادی مغز استخوان همانند سازی می‌کنند، mtDNA های نوآرایی شده تجمع می‌یابند تا اینکه انرژی کافی برای پرولیفراسیون بعدی و یا بلوغ وجود نداشته باشد. در این نقطه، ملکولهای نوآرایی شده در خون محیطی فراوان بوده و تولید سلولهای خونی کاهش می‌یابد که منجر به پان سایتوپنی می‌شود. در مقابل در بیماران KSS/CPEO یا بیماران پیرسون که زنده مانده و به KSS پیشرفت می‌کنند، ملکولهای نوآرایی شده به گونه ای توزیع می‌شوند که بخشی از سلولهای پیش ساز مغز استخوان فاقد mtDNA های موتانت هستند. از آنجاییکه قدرت تکثیری سلولهای اجدادی واجد ملکولهای نوآرایی شده کاهش می‌یابد، سلولهایی که mtDNA های نرمال دارند، تکثیر خود را ادامه می‌دهند که در نهایت جای سلولهای موتانت را گرفته و مغز استخوان را اصلاح می‌کنند. در این هنگام بیمار فاقد mtDNA های نوآرایی شده در Wbc های در گردش بوده اما هنوز واجد mtDNA های موتانت در سایر ارگانهاست. این mtDNA های موتانت بعداً اثرات خود را اعمال می‌کنند و موجب بیماریهای مولتی سیستم KSS و CPEO می‌شوند.

دیابت ملیتوس: (۲،۲۰،۲۴،۲۸،۲۹،۴۷)

دیابت ملیتوس با یا بدون کری یک تظاهر شایع بیمارانی است که موتاسیونهای مختل کننده سنتز پروتئین میتوکندریایی را دارا هستند. با این حال موتاسیون MTTL1

MELAS 3243G، شایع ترین علت شناخته شده دیابت ملیتوس مرتبط با mtDNA است. بیماران دیابت ملیتوس به دو فرم ایدیوپاتیک تقسیم می شوند: نوع I یا دیابت ملیتوس وابسته به انسولین (IDDM) و نوع II یا دیابت ملیتوس غیر وابسته به انسولین (NIDDM). تیپ I از دوران بچگی تا بلوغ شروع شده و این بیماران انسولین بسیار کمی می سازند و یا اصلاً نمی سازند و هیچ پاسخ انسولینی به گلوکز نشان نمی دهند اما ترشح گلوکاگون در آنها نرمال است. این بیماران دچار کتواسیدوز بوده و عموماً لاغرند. در مقابل تیپ II عموماً بعد از ۴۰ سالگی بروز می کند. این بیماران انسولینی می سازند و پاسخ انسولین متغیری نسبت به گلوکز دارند بطوریکه آنها می توانند توسط رژیم غذایی یا دارو کنترل شوند. ترشح گلوکاگون در آنها نرمال بوده، کتواسیدوز نداشته و ممکن است چاق باشند. هر چند دیابت ملیتوس تیپ I، وابستگی HLA داشته و بر علیه سلولهای جزیره ای، انسولین و گلوتامیک اسید دکربوکسیلاز (GAD) آنتی بادی می سازند، که حکایت از وجود پروسه های اتوایمیون دارد. اما تیپ II هیچگونه وابستگی HLA بی نداشته و فاقد آنتی بادی بر علیه سلولهای جزیره ای، انسولین و GAD است. این مشخصات نشان می دهند که NIDDM دلایل ژنتیکی دارد.

به دو دلیل جهش های mtDNA را با وراثت دیابت ملیتوس نوع II مرتبط می دانند: ۱- مطالعات انجام شده در انگلستان، فرانسه و ترکیه نشان داده است که در بسیاری از بیماران دیابتی نوع II که والدین مبتلا دارند، مادر مبتلاست و هر چه سن شروع بیماری بالا باشد، احتمال اینکه مادر مبتلا باشد، بیشتر است. ۲- بسیاری از بیماران واجد موتاسیونهای شناخته شده mtDNA یا دیابت ملیتوس را تظاهر می کنند

و یا خویشاوندان مادری مبتلا به دیابت ملیتوس دارند. این ارتباط اولین بار در بیماران KSS شناسایی شده است. همچنین دیابت ملیتوس به کرات در بیماران MTTL1 MELAS 3243G مشاهده شده است.

تیپ II دیابت ملیتوس بوسیله نوآرایی های (حذف ها و دو پلیکاسیونها) mtDNA ایجاد شود:

اولین شاهد اینکه دیابت ملیتوس نوع II می تواند بوسیله موتاسیون mtDNA ایجاد شود، به مطالعه یک شجره نامه بزرگ آفریقایی-آمریکایی واجد دوپلیکاسیون و حذف mtDNA برمی گردد که نشان داد: دیابت ملیتوس و کری وراثت مادری دارند. از آن به بعد دیابت ملیتوس بعنوان یک تظاهر بالینی شایع در بیماران واجد دوپلیکاسیونهای mtDNA (عموماً مرتبط با KSS) مطرح شد. همچنین دیابت ملیتوس و کری با موتاسیونهای تعویض با ژنهای سنتز پروتئین mtDNA، بویژه موتاسیون MTTL1 MELAS 3243G مرتبط شده است. با توجه به اینکه سندرم های نوآرایی mtDNA تظاهرات بالینی مختلفی دارند، لذا دیابت ملیتوس ناشی از نوآرایی های mtDNA می تواند با طیفی از علائم بالینی دیگر همراه باشد که عبارتند از: کتواسیدوز دیابتی، ریکتز، سندرم فانکونی، آتروفی عضلانی، نوروپاتی، کبدچرب، آتروفی چشمی و کری.

دیابت تیپ II ناشی از موتاسیون های تعویض باز mtDNA :

شایع ترین موتاسیون تعویض باز مرتبط با دیابت ملیتوس، جهش MTTL1 MELAS 3243G است. این جهش در حدود ۱/۴٪ بیماران IDDM و NIDDM

یافت شده است. فراوانی این جهش هنگامی که بیمار، NIDDM و مادر نیز مبتلا باشد، ۵/۷٪ بوده و هنگامی که بیمار واجد NIDDM و از دست رفتن شنوایی عصبی باشد، ۶۰٪ گزارش شده است. هر چند اکثر بیماران دیابت ملیتوس واجد جهش MTTL1 MELAS 3243G، در ابتدا NIDDM تظاهر می کنند، اما بسیاری از آنها در نهایت به IDDM پیشرفت می کنند. IDDM آهسته پیشرونده نیز با جهش MTTL1 MELAS 3243G مرتبط شده است؛ در یک مطالعه بیماران واجد آنتی بادی بر علیه سلولهای جزیره ای به همراه NIDDM پیشرونده، این جهش یافت شده است که این امر نشان دهنده این است که از بین رفتن سلولهای جزیره ای و تولید اتو آنتی بادی متعاقب آن، می تواند ناشی از نارسایی های میتوکندریایی باشد. این مشاهدات و مشاهدات دیگر منجر به ترسیم ویژگیهای دیابت ملیتوس ناشی از جهش MTTL1 MELAS 3243G شده است که عبارتند از: انتقال مادری، فنوتیپ بالینی متغیر شامل NIDDM، IDDM آهسته پیش رونده و IDDM، شروع از جوانی تا میانسالی، گرایش به پیشرفت و مرتبط بودن آن با از دست رفتن شنوایی عصبی. بسیاری از این بیماران لاغر بوده و محتاج انسولین هستند اما کتواسیدوز در آنها کمتر دیده می شود. آنها یک پاسخ انسولینی تأخیری نسبت به گلوکز نشان می دهند و ترشح گلوکاگون آنها معیوب است. آنها ممکن است واجد اتوآنتی بادی بر علیه سلولهای جزیره ای پانکراس باشند و یا نباشند. جهش MTTL1 MELAS 3243G در بیماران دیابت ملیتوس، هتروپلاسمیک بوده و میزان mtDNA های موتانت در آنها کمتر از بیماران MELAS است. بدلیل سیستمیک بودن جهش MTTL1 MELAS 3243G بیماران

دیابت ملیتوس تظاهرات بالینی دیگری را نیز خواهند داشت که عبارتند از: آمیوتروفی دیابتی، اسهال و درد شکمی و نوروپاتی.

موتاسیونهای tRAN دیگری نیز با تیب II دیابت ملیتوس مرتبط شده اند. یکی از این جهش ها، جهش MTTK MERRF 8344G است. این جهش بدلیل اینکه در بسیاری از بیماران دیابت ملیتوس یافت نمی شود، علت شایعی محسوب نمی شود. جهش دیگری که اخیراً در بیماران NIDDM ژاپنی گزارش شده است، تبدیل G به A در موقعیت ۳۳۱۶ در ژن MTND1 است که آلانین را به ترئونین تبدیل می کند. دیابت ملیتوس همچنین در سندرم ولفرام (Wolfram) نیز دیده می شود. این سندرم با دیابت بی مزه، دیابت ملیتوس، آتروفی چشم و کروی (DIDMOAD)، مشخص می شود. دیگر علائم اندوکرینی و نورولوژیکی این سندرم که کمتر شایعند، عبارتند از: هیپوگنادیسم، آتاکسی، ناتوانی در خواب (insomnia)، حملات صرع و اختلالات روانی. یک بیمار با سندرم ولفرام شامل دیابت ملیتوس، آتروفی چشم و کری عصبی، واجد جهش MTND4 LHON 11778A بوده است؛ همچنین برخی از بیماران واجد سندرم ولفرام با جهش های حذفی mtDNA شناسایی شده اند. با این حال بررسی های توالی بعضی از بیماران ولفرام هیچ موتاسیون پاتوژن خاصی را نشان نداده است؛ بنابراین نقش موتاسیونهای مختل کننده سنتز پروتئین میتوکندریایی در سندرم ولفرام نامشخص است.

میوپاتی و دیابت:

میوپاتی به همراه دیابت ملیتوس با جهش هتروپلاسمیک MTTE MDM 14709G مرتبط شده است. برخی از این بیماران همچنین با عقب ماندگی ذهنی و آتاکسی مخچه ای تظاهر می یابند. بررسیهای هیستولوژیکی و یا ایمونوهیستوشیمیایی عضلات اسکلتی بیماران، علائم کلاسیک میوپاتی شامل RRF، فیبرهای فاقد COX، مورفولوژی غیر نرمال میتوکندری و انکلوژیونهای پاراکریستالین را نشان داده است. از نظر بیوشیمیایی این جهش در $tRNA^{Glu}$ ، موجب کاهش فعالیت ویژه کمپلکس I و IV و نقص سنتز پروتئین میتوکندریایی شده است.

پاتوفیزیولوژی دیابت و کری :

اساس بیوشیمیایی دیابت ملیتوس میتوکندریایی هنوز نامشخص است. اختلالاتی مثل نقص در سنسور (sensor) گلوکز، نقص مسیر ترشح انسولین و یا کاهش حساسیت به انسولین، پیشنهاد شده اند. نقص در سنسور گلوکز، مشابه نقصی است که در دیابت جوانی با شروع در بلوغ (Maturity onset diabetes of the young) یا MODY دیده می شود.

MODY ناشی از جهش هایی است که در ژن گلوکوکیناز سلول جزیره ای پانکراس رخ می دهند. Km گلوکوکیناز سلول جزیره ای بیشتر از هگزوکیناز موجود در سایر سلولهاست و بنابراین گلوکوکیناز فقط موقع هایپرگلیسمی فعال است. از آنجاییکه اکثر گلوکوکیناز سلولی از طریق پورین به غشای بیرونی میتوکندری متصل است و پورین با ANT غشای داخلی واکنش می دهد لذا ممکن است احساس گلوکز

شامل ارتباط بین گلوکوکیناز و فسفریلاسیون اکسیداتیو از طریق این کمپلکس
ماکروملکولی غشای میتوکندری باشد. بنابراین جهش در ژن کگلوکوکیناز (که هنگام
هایپرگلیسمی به گلوکز متصل می شود) یا فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریایی (که
ATP را به منظور فسفریلاسیون گلوکز فراهم می کند) می تواند توانایی پانکراس را
در پاسخ به هایپرگلیسمی تحت تأثیر قرار دهد (اشکال در سنس گلوکز). علاوه بر
فسفریلاسیون گلوکز توسط گلوکوکیناز سلول بتا، تولید ATP توسط میتوکندری نیز
ممکن است در ترشح انسولین؛ از طریق تنظیم سلول β ، غشای پلاسمایی و کانال K^+
حساس به ATP، نقش داشته باشد.

Metabolic Basis of Diabetes Mellitus

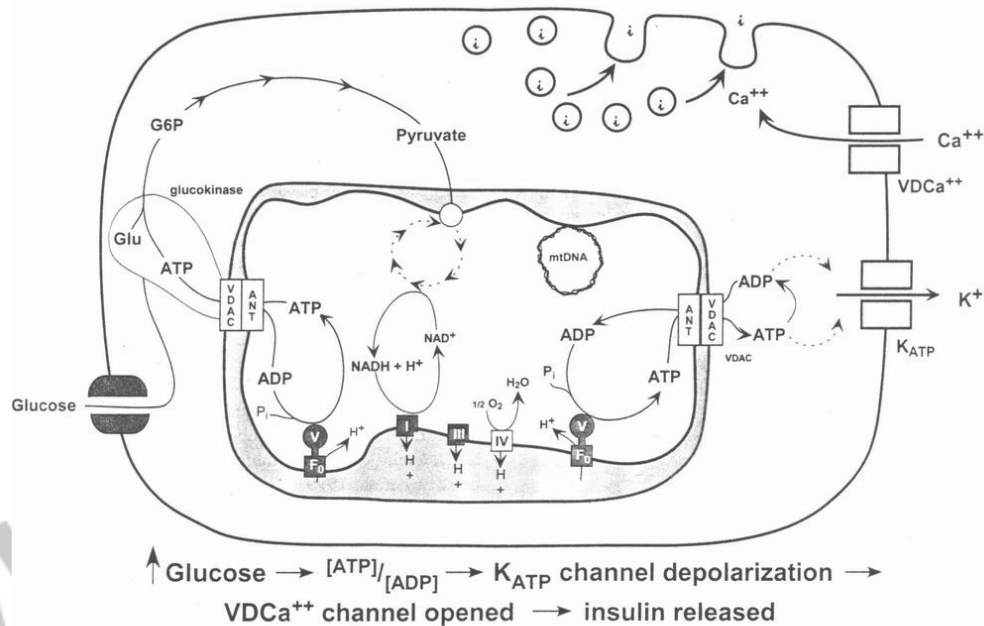

Fig.5 Proposed metabolic involvement of the mitochondria in regulation of insulin secretion by the β cells of the pancreas.

شکل ۵

در نسبت های پایین $\frac{ATP}{ADP}$ ، کانال پتاسیم باز بوده و هر پتانسیل ترانس ممبران غشای پلاسمایی بالاست؛ در صورت اکسیداسیون گلوکز، تولید ATP توسط میتوکندری افزایش یافته و نسبت ATP به ADP در سیتوزول بالا می رود، کانال پتاسیم حساس به ATP بسته می شود و غشای پلاسمایی دپولاریزه می شود. دپولاریزاسیون غشای پلاسمایی سلول بتا، کانال کلسیم حساس به ولتاژ را فعال می کند. بدین ترتیب کلسیم به داخل سیتوزول جاری می شود که سبب اتصال وزیکولهای حاوی انسولین با غشاء و آزاد شدن انسولین می شود. اهمیت اکسیداسیون NADH جهت تولید ATP در میتوکندری در ترشح انسولین اثبات شده است. با حذف ملکولهای mtDNA از رده سلولی انسولینومای موش (تومور خوش خیم جزایر لانگرهانس که به شدت انسولین تولید می کنند)، سلولهای β دیگر قادر به ترشح

انسولین نخواهند بود. همچنین مهار شاتل NADH میتوکندریایی، موجب مهار ترشح انسولین توسط سلولهای بتا می شود. اهمیت کانال پتاسیم حساس به ATP در ترشح انسولین نیز در تحقیقات متعدد اثبات شده است. بر پایه این اطلاعات به نظر می رسد که میتوکندری نقشی اساسی در ترشح انسولین دارد: اول اینکه جایگاه اتصال ATP گلوکوکیناز را جهت فسفریله کردن گلوکز (هنگامی که غلظت آن تا 10^{-6} M گلوکوکیناز افزایش یابد) پر نگه می دارد و دوم اینکه کانال پتاسیم حساس به ATP را با تولید ATP از طریق فسفریلاسیون اکسیداتیو تنظیم می کند. از آنجاییکه موتاسیون های ETC، mtDNA را مهار می کنند لذا تولید

ATP توسط میتوکندری را کاهش داده و با بلوک کردن دیپولاریزاسیون غشای پلاسمایی، ترشح انسولین را مهار می کنند (شکل ۵). بیماران واجد نارسایی های میتوکندریایی، علاوه بر نقص در ترشح انسولین، مقاومت انسولینی نیز از خود نشان می دهند. این مساله ناشی از طبیعت سیستمیک نقص فسفریلاسیون اکسیداتیو است که اثرات سلولی برداشت گلوکز را مهار می کند، در نتیجه برداشت گلوکز مختل شده و هایپرگلیسمی دیابتیک ایجاد می شود که با انواع تغییرات پاتولوژیک ثانویه که عروق کوچک، شریانها و اعصاب محیطی را تحت تاثیر قرار می دهند مرتبط است. این تغییرات ناشی از موارد زیر است: فعال شدن ایزو فرم های پروتئین کیناز C توسط گلوکز و افزایش جریان گلوکز در مسیر آلدوز دوکتاز و... در سلولهای اندوتلیال عروقی کشت شده، تمامی این فرایندها با مهار کمپلکس II (SDH) توسط تنوئیل تری فلوروآستون (TFA) و جدا کردن فسفریلاسیون اکسیداتیو توسط کربونیل سیانید متاکرو فیل هیدرازون (CCCP) یا القای MnSOD میتوکندریایی، بلوک می شوند.

بنابراین تمامی اثرات پاتولوژیک هایپرگلیسمی از طریق تولید ROS توسط میتوکندری واسطه گری می شود.

کری به ارث رسیده از مادر و یا کری القا شده توسط آمینوگلیکوزید:
(۲۰،۲۴)

کری با وراثت مادری و یا کری القا شده توسط آمینوگلیکوزید، با سه جهش سنتز پروتئین مرتبط شده است: یک جهش در ژن $12S rRNA$ که عبارتست از: MT RNR1 DEAF 1555G و دو جهش در ژن $tRNA^{Ser}$ MTS1 DEAF 7445G و MTTTS1 AMDF 7472C ins. افراد واجد جهش MT RNR1 DEAF 1555G در ابتدا در یک شجره نامه غربی مشاهده شدند که ویژگی آنها از دست رفتن شنوایی عصبی در رده مادری بود. مطالعات بعدی نشان داد که افراد واجد این جهش به مهار آمینو گلیکوزیدی به شدت حساس هستند. جهش در انتهای ساختار ساقه حلقه در زیر واحد کوچک rRNA اتفاق می افتد که موجب اضافه شدن یک جفت باز انتهایی شده و بنابراین ریبوزوم میتوکندریایی را بسیار شبیه یک ریبوزوم باکتریایی می کند. علارغم تغییر ساختار rRNA، نقص سنتز پروتئین در مورد این جهش گزارش نشده است. برخی افراد واجد این جهش علائم نورولوژیکی دیگری را نیز تظاهر می کنند که عبارتست از علائم راه های عصبی خارج هرمی نظیر ترمور و سفتی، که در بیماری پارکینسون مشاهده می شوند. در یک فامیل، از دست رفتن شنوایی عصبی دو طرفه با وراثت مادری، بدون حضور جهش MTRNR1 DEAF 1555G مشاهده شده است. تعیین توالی کامل mtDNA این فامیل یک جهش $tRNA^{Ser}$ را آشکار کرده است که

عبارتست از؛ MTTs1 DEAF 7445G. موتاسیون سوم نیز MTTs1 AMDF (7472C ins) در یک فامیل یافت شده است که شایع ترین تظاهر بالینی آن از دست رفتن شنوایی دو طرفه پیش رونده با وراثت مادری است. آتاکسی ناشی از اختلال منچه و میوکلونوس نیز در این فامیل شایع بوده اند. این جهش که موجب ورود یک باز C به درون یک زنجیره هموپلی مریک تشکیل شده از ۶ نوکلئوتید C می شود، احتمالاً ساختار فضایی ساقه حلقه بازوی TΨC را تغییر می دهد. این جهش هتروپلاسمیک از نظر بیوشیمیایی موجب کمبود کمپلکس I می شود..

دمانس بعنوان یک بیماری میتوکندریایی: (۷، ۱۴، ۲۰، ۲۴، ۲۶، ۴۷، ۴۹)

بیماران واجد موتاسیون های mtDNA ممکن است دچار دمانس پیشرونده شوند. بیماری که با کاهش درک پیشرونده، دمانس، کری، آتاکسی و کره شناسایی شده بود؛ واجد جهش زیر در ژن tRNA^{tp} بوده است: MTTW DEMCHO 5549A. بررسی های مغزی در این بیمار، از بین رفتن متوسط و منتشر نورون ها در کورتکس و جسم قاعده ای را نشان داده است. بررسی عضلات اسکلتی، وجود RRF ها و فیبرهای فاقد COX را مشخص کرده است. همچنین وجود میتوکندریهای با مورفولوژی غیر نرمال در عضله اسکلتی با استفاده از میکروسکوپ الکترونی اثبات شده است. بررسی های تنفس میتوکندریایی، نقص کمپلکس I را نشان داده است. بنابراین جهش tRNA^{tp} نشان می دهد که نقایص تنفسی میتوانند موجب دمانس شوند. این امر با شناسایی جهش MTTQ ADPD 4336G در ژن tRNA^{Gln} که با حدود ۵٪ موارد بیماری آلزایمر با شروع تاخیری مرتبط شده است نیز اثبات شده است.

بیولوژی و ژنتیک بیماری آلزایمر:

بیماری آلزایمر (AD) شایع ترین فرم دمانس با شروع تاخیری است. بیماری آلزایمر از نظر کلینیکی به دو فرم با شروع زود هنگام و تاخیری تقسیم می شود؛ آلزایمر با شروع زود هنگام با جهش در حداقل سه لوکوس مرتبط است: پروتئین پیشساز آمیلوئید (amyloid precursor protein) یا APP بر روی کروموزوم ۲۱، پرسنیلین-۱ (PS-1) بر روی کروموزوم ۱۴ و PS-2 بر روی کروموزوم ۱. APP توسط سكرتاز (که شكست پروتئولیتیک ایجاد می کند) پردازش می شود. تعدادی از موتاسیون های APP که منجر به پردازش نامناسب APP به پپتیدهای $A\beta 40$ و $A\beta 42$ می شود، مشخص شده اند. Presenilin (PS) ها در پردازش APP توسط سكرتاز نقش داشته، بطوریکه نقص در آنها موجب تشکیل پپتیدهای $A\beta$ می شود. اطلاعات فعلی حکایت از آن دارند که PS-1 احتمالاً APP گاماسكرتاز و یا کوفاکتور آن است. جهش های اشتباه پاتوژنیک متعددی در ژن PS-1 شناسایی شده اند که مسول اکثر آلزایمرهای با شروع زود هنگام و ۲٪ کل موارد بیماری آلزایمر هستند. مطالعات نقشه ژنتیکی و مقادیر رونویسی مخصوص بافتی، تولید $A\beta$ در AD را مشخص کرده است. رسوب بیش از حد $A\beta$ در مغز بیماران آلزایمری، فرضیه آبشار آمیلوئیدی را در این بیماری مطرح کرده است. آمیلوئید بتا ($A\beta$)، احتمالاً از طریق تغییر متابولیسم کلسیم یا ایجاد ROS سمی، موجب به هم خوردن هموستاز سلولی می شود.

مقادیر بالای ROS موجب نابسامانی نوروفیبریلی می شود بطوریکه نوروفیبریل ها سلول را پر کرده و در نهایت موجب مرگ سلولی می شوند. دلایل محکم این فرضیه

مشاهداتی است که نشان می دهند که جهش در هر سه ژن دخیل در بیماری آلزایمر، تولید پپتیدهای $A\beta$ سمی را افزایش می دهد. تحقیقات زیادی پیتید $A\beta$ را در افزایش نفوذپذیری کلسیم سلولی (یا بطور مستقیم و یا بطور غیر مستقیم از طریق کانال های کلسیم یا پتاسیم)، دخیل دانسته اند. همچنین $A\beta$ احتمالاً حساسیت میتوکندری های سلول های AD را به رادیکال اکسیژن و توکسیسیتی کلسیم، افزایش می دهد. علاوه بر این نشان داده شده است که $A\beta$ به Zn^{2+} و Cu^{2+} اتصال می یابد که در این فرم اگر گه شده و موجب تولید ROS به ویژه H_2O_2 می شود.

از آنجاییکه افزایش آسیب اکسیداتیو در مغز بیماران آلزایمری به اثبات رسیده است، بنابراین بسیار محتمل است که پاتوفیزیولوژی تجمع آمیلوئید ناشی از افزایش استرس اکسیداتیو عصبی باشد. در بیماری آلزایمر با شروع تاخیری نیز ژن های مختلفی نقش دارند که مهمترین آنها ژن آپو E است که مطالعات زیادی بر روی آن انجام گرفته است. ژن های دیگری که با بیماری آلزایمر با شروع تاخیری مرتبط شده اند عبارتند از: $BACE2$ ، $TNF\alpha$ و آلفا-۲- ماکروگلوبولین (A_2M). علاوه بر این مطالعات متعددی اینترلوکین-۱ ($IL-1$) را نیز با AD مرتبط کرده اند. لوکوس دیگری بر روی کروموزوم ۱۰ که با بیماری آلزایمر مرتبط است، مربوط به IDE (Insulin Degrading Enzyme) یا آنزیم تخریب کننده انسولین می باشد؛ این آنزیم احتمالاً در تجزیه $A\beta$ نقش دارد. اخیراً مشخص شده است که آنزیمی بنام نپرولایزین (Neprolysin) در تخریب $A\beta$ نقش دارد. مهار نپرولایزین در مغزرت نرمال، رسوب $A\beta$ را افزایش می دهد. ژن نپرولایزین انسان، پلی مورفیک است.

اختلالات میتوکندریایی در AD:

بیماری آلزایمر با اگریگاسیون پروتئین و استرس اکسیداتیو مرتبط است؛ در این بیماری پپتید A β در حضور Cu^{2+} اگرگه شده و تولید H_2O_2 می کند. بیماریهای ناشی از نقایص فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریایی مغزی و سیستمیک و نیز موتاسیونهای خاص mtDNA، با برخی موارد AD مرتبط شده اند. از آنجاییکه میتوکندری در تولید انرژی، هموستاز کلسیم، متابولیسم ROS و آپوپتوز، نقش اساسی دارد بنابراین میتوکندریها با همان مکانیسم پاتوفیزیولوژیکی موجب AD می شوند. مطالعات متعددی اختلالات فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریایی را در هر دو بیماری AD و PD نشان داده اند. آنالیز هیستولوژیکی مغز بیماران AD، تغییراتی را در مورفولوژی میتوکندریایی نشان داده است. مطالعات با استفاده از PET، کاهش انتقال گلوکز را در بیماران AD مشخص کرده است که این مساله نشاندهنده یک نقص بیو انرژی است. همچنین در مغز این بیماران فعالیت پیروات دهیدروژناز، ۳۰٪ و نسبت ADP به O_2 ، ۴۲٪ کاهش دارد که نشاندهنده جدا شدن نسبی فسفریلاسیون از اکسیداسیون است. مهار تدریجی کمپلکس IV در موش ها بوسیله تزریق سدیم آزاید، موجب اختلال یادگیری در آنها شده و کاهش قابل توجهی را در اکسیداسیون گلوکز و گلوتامین و تجمع کلسیم در فیروبلاست های پوست مبتلایان AD ایجاد می کند. فیروبلاست های پوست افراد نرمال که با جدا کننده CCCP مواجه شده اند، افزایش ده برابری در اپی توپهایی که توسط Ab ها شناسایی می شوند و همچنین افزایش ۱۵۷ برابری در پروتئینی که توسط آنتی بادی منوکلونال اختصاصی AD شناسایی می شود،

نشان می دهند. گونه های فعال اکسیژن (ROS) نیز در بیماری آلزایمر دخیلند؛ آنها هم موجب آسیب نورونی می شوند و هم اینکه اگر گلیکاسیون پپتید آمیلوئید بتارا کاتالیز می کنند. بیماران AD مکرراً با نقایص نسبی کمپلکس IV تنفسی (COX)، در پلاکت ها و میتوکندری های مغزی گزارش شده اند. از آنجایی که این نقایص کمپلکس IV قادر به انتقال از بیماران AD به سلول های کشت شده از طریق فیوژن است، لذا آنها با اشکالات mtDNA مرتبطند. رنگ آمیزی هیستوشیمیایی COX در مغز بیماران AD، کاهش قابل توجهی را در فعالیت آن نشان داده است. همچنین اختلالات تنفسی میتوکندریایی و اختلال در پیروات دهیدروژناز نیز گزارش شده است. به همراه این نقایص بیوشیمیایی، رونویسی بسیاری از ژن های فسفریلاسیون اکسیداتیو DNA میتوکندری و هسته در مغز بیماران AD کاهش می یابد. اهمیت میتوکندری و استرس اکسیداتیو در بیماری آلزایمر با تیمار کردن سیناپتوزوم های مغزی و آستروسیت های کشت شده با پپتید $A\beta$ مشخص شده است. تیمار سیناپتوزوم های کورتیکال غنی از میتوکندری با آمیلوئید بتا، Fe^{2+} ، یا مهار کننده کمپلکس II (۳- نیتروپروپیونیک اسید، 3NP)، مصرف گلوکز و گلوتامات و $\Delta\Psi$ میتوکندریایی را کاهش و تولید ROS میتوکندریایی را افزایش می دهد و بیان پروتئین های استرسی HAP 70، HSP60 و GRP78 را تحریک می کند. همچنین اثرات زیان بخش این مواد در حیواناتی که از نظر رژیم محدود می شوند، کاهش می یابد. پروتئین پیش ساز آمیلوئید (APP) به هم اکسیژناز-۲ (HO-2) متصل می شود. هم اکسیژنازها بیلری روبین را به یک آنتی اکسیدان و منوکسید کربن می شکنند. اتصال APP به HO-2 اثرات آنتی اکسیدانی آنرا مهار می کند. چنانچه APP واجد موتاسیون های AD باشد، این مهار به مقدار زیادی تشدید می گردد.

تیمار آستروسیت های کورتکسی با پپتیدهای $\alpha\beta$ ، HO-1 را القا می کند که هم را تجزیه کرده و موجب برداشت آهن غیر همی بوسیله میتوکندریها و فعال شدن mtPTP می شود. این اثرات آستروسیتی بوسیله تیمار با دگزامتازون (dexamethasone) که القای HO-1 را مهار می کند و سیکلوسپورین A که mtPTP را پایدار می کند، مهار می شود. القای HO-1، موجب القای MnSOD می شود و این القا می تواند توسط آنتی اکسیدانهای آسکوربیک اسید و ملاتونین بلوک شود. این نتایج توکسیسیتی $\alpha\beta$ را مستقیماً به استرس اکسیداتیو میتوکندریایی و فعال شدن mtPTP لینک می دهند که این عمل با واسطه گری HO-1 انجام می شود. HO-1 یک پروتئین پاسخ به استرس است (Stress Response Protein) که هم را به CO و بیلی وردین تجزیه می کند. بیلی وردین به بیلی روبین تبدیل می شود که ویژگیهای جمع آوری (Scavenging) رادیکال آزاد را داراست. تصور می شود که CO به COX میتوکندریایی متصل شده و آنرا مهار می کند که این مساله موجب توقف زنجیره انتقال الکترون و افزایش تولید ROS می شود. تجزیه هم، موجب آزاد شدن آهن می شود که به نظر می رسد توسط میتوکندریها در mtPTP برداشت می شود. افزایش آهن درون میتوکندری، تولید OH را از طریق واکنش فنتون تحریک می کند و افزایش استرس اکسیداتیو میتوکندریایی، توسط القای MnSOD جبران می شود.

بیماری آلزایمر ناشی از جهش های mtDNA:

اگر میتوکندری نقش مهمی در بیماری آلزایمر دارد؛ این انتظار وجود دارد که برخی از واریانت های توالی mtDNA در شروع و پیشرفت آن تاثیر گذار باشند. این فرضیه

توسط مطالعاتی که نشان می دهند، احتمال به ارث رسیدن بیماری آلزایمر از مادر ۳/۶-
۱/۷ برابر بیشتر از پدر است، تایید می شود و این مساله نشان می دهد که احتمالاً
برخی از واریانت های mtDNA، ریسک فاکتورهای AD هستند؛ همچنانکه ثابت شده
است که نقایص فسفریلاسیون اکسیداتیو بیماران AD از طریق سیتوپلاسم قادر به
انتقال است. یک واریانت mtDNA مرتبط با AD، جهش A به G در ژن tRNA^{Gln} در
موقعیت 4336 است. این واریانت در ۵/۲٪ بیماران AD و PD و ۰/۷-۰/۴ درصد
کنترل ها یافت شده است. در یک مطالعه، موتاسیون 4336 در ۶ درصد بیماران AD
و ۰/۳ درصد کنترل ها و در مطالعه ای دیگر این جهش در ۳/۶ درصد موارد AD، ۸/۷
درصد موارد PD و صفر درصد کنترل ها، یافت شده است. البته گزارشات محدودی
نیز وجود دارند که این جهش در بیماران و کنترل ها یافت نشده و یا درصد جهش در
کنترل ها بیشتر از بیماران AD بوده است. در بررسی های اولیه mtDNA های بیماران
AD و PD، واریانت های متعدد دیگری شامل یک موتاسیون اشتباه در ND1 در
موقعیت 3397، یک جهش srRNA ۱۶ و یک اضافه شدن در ژن srRNA ۱۲ در
موقعیت ۹۶۵-۹۵۶ یافت شده است. یکی دیگر از مشاهداتی که نقش میتوکندری را
در بیماری AD تایید می کند، افزایش ۱۵ برابری میزان جهش سوماتیک mtDNA
کورتکس مغز بیماران آلزایمر نسبت به کنترل های همسن است. با این حال این افزایش
در برخی مطالعات ثابت نشده است. یکی از این مطالعات که اخیراً انجام شده است؛
هیچ افزایشی را در حذف های mtDNA نشان نداده است؛ البته این مطالعه بیماران با
سن بیش از ۷۰ سال را مورد آزمایش قرار داده است و می دانیم حذف های mtDNA
در افراد مسن احتمالاً بدلیل تخریب آپوپتوتیک سلول های واجد نسبت بالای

موتاسیونهای حذفی از دست می رود. یک تغییر A به G در ژن ND2 ژنوم میتوکندری درموقعیت 5460 نیز با AD مرتبط دانسته شده بود اما بعداً متوجه شدند که یک پلی مورفیسم است. تعیین توالی ناحیه ای mtDNAهای بیماران AD کانادایی و کنترل ها، رده ای از mtDNA را مشخص کرده است که واجد ریسک بالایی برای AD است.

دیس کندوپلاژی متافیزی یا هیپوپلازی مویی - غضروفی ناشی از

جهش های RNase MRP: (۲۰)

کندرودیس پلازی متافیزی یا هیپوپلازی مویی - غضروفی (CHH)، یک اختلال اتوزومی مغلوب است که با قامت کوتاه نامتناسب، موی هیپوپلاستیک، شل شدگی لیگامانی، نقص ایمنی، آنمی هیپوپلاستیک و دیس پلازی عصبی روده همراه است. این مشکلات می توانند بصورت مگاکولون مادرزادی ظاهر شده و به لنفوما و یا سایر سرطانها متمایل شود. این بیماری ناشی از جهش هایی در ژن RNase MRP میتوکندریایی (این ژن توسط RNA پلی مرز III رونویسی می شود و بر روی کروموزوم ۹ قرار دارد) است. دو گروه از موتاسیون ها شناسایی شده اند: موتاسیونهای حذفی بین راه انداز و جایگاه شروع رونویسی که موتانهای null ایجاد می کند و موتاسیونهای تعویض باز در ساختار RNA. چهار موتاسیون ساختاری شناسایی شده اند: دو جهش که موجب تغییر باز در لوپهای تک رشته ای می شود و یک تعویض باز و یک اضافه شدن دو بازی که اجزای دو رشته ای RNA را تحت تاثیر قرار می دهند. پاتوفیزیولوژی این بیماری هنوز مشخص نیست، چرا که RNase MRP هم در هستک و هم در پردازش رونوشت زنجیره mtDNA L به منظور ایجاد پرایمر

جهت سنتز زنجیره mtDNA L واجد عملکرد است. با این حال جالب است که بسیاری از نشانه ها و علائم مرتبط با این بیماری، در سایر بیماریهای میتوکندریایی نیز دیده می شوند. بنابراین ممکن است نقص و کمبود میتوکندریایی، نقش مهمی را در فرایند این بیماری ایفا کند.

بیماریهای مولتی فاکتوریال و mtDNA: (۲، ۱۹، ۲۰، ۲۴، ۲۵، ۳۰، ۴۷)

بیماریهای مولتی فاکتوریال خاصی نیز ممکن است با mtDNA مرتبط باشند. بیماریهای مولتی فاکتوریال معمول متعددی نظیر دیابت ملیتوس، اپیلمسی و استروک تا کنون با نقایص mtDNA مرتبط شده اند. ارتباط سایر بیماریها نیز با مطالعات فامیلی و ژنتیکی اپیدمیولوژیکی قابل بررسی است. این مطالعات، یک گرایش مادری را در انتقال صرع و تشنج نشان داده است. بعلاوه هرچه وقوع صرع در والدین زودتر اتفاق بیفتد، احتمال وقوع آن در بچه ها بیشتر است. از آنجائیکه صرع ها، تظاهرات کلینیکی شایع موتاسیونهای tRNA ژنوم میتوکندری نظیر موتاسیون MTTL1 MELAS 3243G و MTTK MERRF 8344G هستند، بنابراین منطقی به نظر می رسد که سایر موتاسیونهایی که سنتز پروتئین mtDNA را تحت تاثیر قرار می دهند، احتمالاً در ایجاد و صرع دخالت دارند. فشارخون بالا، استروک و میگرن (migraine) نیز احتمالاً با موتاسیونهای mtDNA مرتبطند. میگرن و استروک، تظاهرات شایع موتاسیونهایی مثل MTTL1 MELAS 3243G هستند که سنتز پروتئین mtDNA را تحت تاثیر قرار می دهند. علاوه بر این بررسی های هیستولوژیکی رگ های خونی بیماران MTTL1 MELAS 3243G، تغییرات مورفولوژیکی قابل توجهی را در سلولهای

اندوتلیال و عضلات صاف رگی و نیز افزایش تعداد میتوکندریهای بزرگ با آرایش های کریستالی غیر نرمال را نشان داده است. رگهای خونی SDH^+ و COX^- نیز در موتاسیون MTTK MERRF8344G مشاهده شده اند. از آنجاییکه مهار زنجیره تنفسی تولید رادیکال اکسیژن را افزایش می دهد و رادیکال های اکسیژن گشاد کننده عروقی NO را غیرفعال می کنند بنابراین منطقی است که جهش های mtDNA می توانند سبب افزایش فشار خون شوند. جهش های mtDNA همچنین در اختلالات روانی نیز نقش دارند. بیمارانی با افتالموپلژیای خارجی پیشرونده ناشی از سندرم حذف متعدد گزارش شده اند که اختلالات شدیدی شامل افسردگی (depression)، آپاتی (بی تفاوتی)، خستگی مفرط و بی خوابی داشته اند. این اختلالات شدید روانی شامل افسردگی و تحریک پذیری غیرطبیعی در اعضای متعدد مبتلایان LHON نیز مشاهده شده اند. تحقیقات بعدی بر روی این افراد (بیماران LHON که علاوه بر مشکلات نورولوژیک، مشکلات روانی نیز داشتند) نشان داد که آنها واجد موتاسیونهای MTND₆ LHON 14484C و MTND₁ LHON 4160C هستند.

جهش های سوماتیک mtDNA در بیماریهای دژنراتیو، سرطان و پیری:

(۴، ۵، ۶، ۱۳، ۲۰، ۲۴، ۳۱، ۳۵، ۳۷، ۳۸، ۴۳ و ۵۳)

یک ویژگی مشترک بسیاری از بیماریهای mtDNA این است که آنها شروع تاخیری داشته و پیشرونده هستند. بیماران متولد شده با موتاسیون های تعویض باز، کم و بیش واجد ژنوتیپ هتروپلاسمیک هستند؛ اما با توجه به اینکه آنها با این ژنوتیپ به دنیا می آیند، مشخص نیست که چرا بیان دچار تاخیر می شود. فرضیه مطرح شده برای این

تاخیر در بیان این است که اغلب موتاسیون‌های میتوکندریایی که به ارث می‌رسند جهت مهار فنوتیپی فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندری ناکافی هستند؛ به عبارت دیگر فسفریلاسیون اکسیداتیو را تا آن اندازه مهار نمی‌کنند که به صورت فنوتیپی ظاهر شود. با این حال تجمع جهش‌های سوماتیک در بافت‌های Post-mitotic نقص ارثی فسفریلاسیون اکسیداتیو را تشدید کرده و در نهایت موجب بیان فنوتیپی می‌شوند. نوآرایی‌های ناشی از تجمع جهش‌های تعویض باز و جهش‌های نوآرایی mtDNA در بافت‌های Post-mitotic در اثر افزایش سن، با این فرضیه سازگار است. کاهش مقادیر آنزیم‌های فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریایی با افزایش سن نیز اثبات شده است. بنابراین جهش‌های سوماتیک mtDNA هم در شروع و هم در پیشرفت بیماری‌های mtDNA و نیز در پروسه‌های افزایش سن و پیری مهم هستند.

تجمع جهش‌های سوماتیک mtDNA مرتبط با سن:

تجمع موتاسیون‌های سوماتیک mtDNA با افزایش سن، در بافت‌های Post-mitotic انسان، با کاهش آنزیم‌های فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریایی ناشی از افزایش سن، ارتباط دارد. مشخص شده است که فعالیت آنزیم‌های فسفریلاسیون اکسیداتیو در عضله اسکلتی، کبد و مغز انسان و پریمات با افزایش سن دچار کاهش می‌شود. حذف معمول ۵kbی در موقعیت 4977np در این بافت‌ها ارزیابی شده و مشخص شده است که این حذف با افزایش سن در عضله اسکلتی، قلب، عضله چشمی خارجی، جسم قاعده‌ای، کورتکس مغز و سایر بافت‌ها تجمع می‌یابد. بیشترین میزان این حذف در مغز یافت می‌شود جایی که میزان حذف در آن از افراد جوان تا پیر، بیش از ۱۰ هزار

برابر افزایش می یابد، بطوریکه این حذف ۵ کیلوبازی در جسم قاعده ای افراد ۸۰ ساله بیشترین میزان بوده و بیش از ۱۰ درصد است و در کورتکس حدود ۳-۲٪ است. در مقابل میزان این حذف در مخچه انسان کمتر از ۰/۰۰۰۱ درصد است. با استفاده از تکنیک های آزمایشگاهی این مساله اثبات شده است که با افزایش سن، میزان نوآرایی های mtDNA افزایش می یابد، بطوریکه میزان mtDNA های نوآرایی شده و هتروژن در افراد مسن بیشتر است. علاوه بر نوآرایی های mtDNA، موتاسیون های تعویض باز نیز با افزایش سن در بافت های Post-mitotic تجمع می یابند. با این حال موتاسیون های خاص mtDNA در بین بافت ها متفاوت است. تجمعات قابل توجه موتاسیون های پاتوژنیک MTTK MERRF 8344G، MTTL1 MELAS 3243G و MTTG CIPO 10006 G، در افراد پیر (و نه جوان) گزارش شده اند. در تحقیقات مختلفی که بر روی موتاسیون های تعویض باز در مغز انجام شده اند، طیفی از موتاسیون های نقطه ای و نیز حذف و اضافه های تکبازی در لوپ D را گزارش کرده اند؛ بطوریکه ۳۵-۴۱٪ ملکولها در حداقل یک موقعیت متفاوتند. موتاسیون های هتروپلاسمیک در نواحی کد کننده بسیار بسیار کم گزارش شده اند. مشخص شده است که در بین سنین ۲۸ تا ۹۹ ساله، موتاسیون های نقطه ای، ۲/۵ برابر و موتاسیون های حذف و اضافه ده برابر افزایش می یابند. آنالیز توزیع جهش های سوماتیک mtDNA در عضله اسکلتی افراد سالخورده، نشان می دهد که جهش ها به صورت ناحیه ای لوکالیز، می شوند و بنابراین احتمالاً به صورت کلونی امپلیفای می شوند؛ درست مثل موتاسیون های نوآرایی CPEO-KSS که به صورت ناهمسان در فیبرهای عضلانی توزیع می شوند. بررسی های هیتسولوژیکی بافت های عضلانی افراد مسن، وجود

نواحی COX مثبت و منفی را به صورت پرئودیک نشان داده است. مشخص شده است که هر ناحیه COX منفی واجد کلونی از mtDNA واجد حذف است و یا کمبود mtDNA دارد. مطالعات مشابه دیگری نشان داده اند که ممکن است برخی سلولها واجد مقادیر بالایی از نوآرایی های mtDNA باشند در حالی که سایرین فقط mtDNA نرمال داشته باشند. این یافته ها نشان می دهند که موتاسیون های سوماتیک mtDNA، بصورت خودبخودی و تصادفی در سلولها رخ می دهند، اما پس از وقوع به صورت انتخابی تکثیر یافته و موجب کمبود تنفسی می شوند. این فاز رپلیکاسیون تصاعدی بوده و نشان می دهد که چرا جهش های حذفی خاص mtDNA با گذشت زمان به صورت تصاعدی افزایش می یابند.

علت میزان بالای موتاسیون در mtDNA، مشخص نشده است. با این حال تولید و تجزیه متعاقب محصولات اکسیداسیون DNA شامل تیمین گلیکول و ۸-هیدروکسی-۲-داکسی گوانوزین (8-OHdG)، یک عامل احتمالی موتاسیون های جدید است. ایجاد 8-OHdG شایع ترین فرم آسیب اکسیداتیو mtDNA است؛ با این حال 8-OHdG احتمالاً موتاژن اصلی و عمده mtDNA نیست؛ چرا که موتاسیونهای تعویض باز transvition ژنوم میتوکندری حدود ۲۰ برابر موتاسیونهای تعویض باز transversion است در حالیکه 8-OHdG، وقوع جهش های تعویض باز transversion را افزایش می دهد. همچنین محصولات اکسیداسیون mtDNA، موجب اشتباهات رپلیکاسیونی نیز می شوند که این مسأله موجب افزایش موتاسیونهای نوآرایی mtDNA می شود.

به نظر می رسد که mtDNA استعداد خاصی برای آسیب توسط رادیکال اکسیژن دارد. زنجیره تنفسی میتوکندری، منبع اصلی تولید گونه های فعال اکسیژن است و mtDNA به غشای داخلی میتوکندری در مجاورت کمپلکس های فسفریلاسیون اکسیداتیو متصل است. این تمایل mtDNA به آسیب اکسیداتیو در مطالعات متعددی اثبات شده است. در موش های جوان گزارش شده است که mtDNA حدود ۱۶ برابر بیشتر از DNA هسته ای 8-OHdG دارد و این میزان در موش های پیر، سه برابر دیگر افزایش می یابد (۱۹ برابر). امروزه مقادیر 8-OHdG ژنوم میتوکندری، ۱۰ برابر nDNA تخمین زده می شود. بطور مشابه مقادیر mtDNA 8-OHdG مغز انسان، ده برابر بیشتر از nDNA بوده و با افزایش سن افزایش می یابد. گزارش شده است که مقادیر 8-OHdG در mtDNA های دیافراگم، عضله قلبی و مغز انسان با افزایش سن افزایش می یابد و 8-OHdG و حذف ۷/۴ کیلوبازی قلب انسان، با افزایش سن باکیتیک تصاعدی یکسانی افزایش می یابند. مستعد بودن mtDNA به آسیب اکسیداتیو احتمالاً دلالت بر آن دارد که mtDNA در ترمیم DNA ناکارآمد و ناقص است. هر چند mtDNA نمی تواند دیمرهای تیمین را ترمیم نماید اما میتوکندری واجد اوراسیل DNA گلیکوزیلاز، آپورین اندونوکلئاز (AP اندونوکلئاز) و آنزیم های ترمیم پیریمیدین گلیکولهاست. وجود فعالیت های ترمیمی دیگری نیز با استفاده از تکنیک های آزمایشگاهی به اثبات رسیده است (مجاور کردن سلولهای کشت شده با عوامل ایجاد کننده آسیب DNA، خالص سازی DNA ژنومیک، هضم با اندونوکلئازهای اختصاصی هر نوع آسیب و سپس مونیتورینگ حذف جایگاههای اختصاصی اندونوکلئازی از سلول با استفاده از تکنیک سادرن بلات ژل آگاروز قلیایی)

با استفاده از این تکنیک ها مشخص شده است که میتوکندریها نمی توانند دیمرهاای پیریمیدینی را ترمیم کنند اما آنها قادرند 8-OHdG و عوامل آلکیله کننده را ترمیم نمایند. میتوکندریها نمی توانند کراس لینک های درون زنجیری پلاتینی سیس را ترمیم کنند؛ اما آنها قادرند این پیوندهای بین زنجیری (inter-strand) را ترمیم کنند؛ که این مورد بیانگر وجود ترمیم recombinational است.

با وجود تمایل بالای میتوکندریها به آسیب، جالب است که آنها برخی سیستم های ترمیمی فعال را حفظ کرده اند. احتمالاً میزان ترمیم به گونه ای تنظیم می شود که برای نگهداری DNA های میتوکندریایی به فرم سالم تا بعد از سن تولید مثل کافی باشد؛ چرا که در این مرحله دیگر نگهداری بافت های والدین ضروری نیست. به هر حال میزان بالای جهش در میتوکندری را می توان ناشی از ۱- ایجاد رادیکال آزاد فراوان بدلیل وجود ETC ۲- کمبود و نقص سیستم های ترمیمی و ۳- ساختار خاص DNA میتوکندری که فاقد هیستونها و سایر پروتئین های محافظ است؛ دانست.

آنمی سیدروبلاستیک ایدیوپاتیک :

موتاسیونهای سوماتیک mtDNA ممکن است در تایپ های سلولی خاصی ایجاد شده و موجب تظاهرات بالینی مشخص شوند. یکی از موارد ممکن چنین پدیده ای ، آنمی سیدروبلاستیک ایدیوپاتیک است. آنمی سیدروبلاستیک، با تشکیل ناکافی هم و تجمع زیاد آهن در میتوکندریهای رده اریترو بلاستی مشخص می شود. یک یافته شایع ، آنمی همراه با سیدروبلاست های حلقوی است که در سندرم مغز استخوانی- پانکراسی پیرسون نیز دیده می شود. آنمی سیدروبلاستیک با تجمع پروتوپورفیرین IX

و رسوب آهن فریک Fe^{3+} در میتوکندریها همراه است. به منظور تشکیل هم، آهن بایستی به فرم احیای آن یعنی Fe^{2+} و توسط آنزیم فروچیلاتاز به پروتوپورفیرین IX وارد شود. احیای آهن توسط زنجیره انتقال الکترون انجام می شود. بنابراین آنمی سیدروبلاستیک می تواند ناشی از اختلالات میتوکندریایی باشد. کشف دوموتاسیون اشتباه جدید در ژن COI ژنوم میتوکندری در بیماران واجد آنمی سیدروبلاستیک، دخیل بودن اختلالات میتوکندریایی را در ایجاد آنمی سیدروبلاستیک تأیید می کند. بیمار اول واجد موتاسیون T6721C بوده است که متیونین ۲۷۳ را به ترئونین تبدیل می کند. این جهش در رده میلوئیدی هتروپلاسمیک بوده ولی در سایر بافت های بیمار یا در مادر و دختر وجود نداشته است. بیمار دوم واجد موتاسیون T6742C بوده است که ایزولوسین ۲۸۰ را به ترئونین تبدیل می کند. این جهش نیز هتروپلاسمیک گزارش شده است. بنابراین به نظر می رسد که این جهش های سوماتیک که در مغز استخوان ایجاد می شوند؛ می توانند موجب بد کاری فیزیولوژیک سلولهای نسل های بعد شوند.

بیماری ایسکمی قلبی و کاردیومیوپاتی اتساعی :

ایسکمی قلبی بدلیل تشکیل پلاک های آترواسکلروتیک در شریانهای کرونری قلب، ایجاد می شود. هنگامی که شریانها منقبض می شوند، پلاک ها شریان را مسدود کرده و جریان خون به قلب را متوقف کنند بدین ترتیب میتوکندریهای قلب با فقدان اکسیژن مواجه می شوند. در غیاب اکسیژن، زنجیره انتقال الکترون متوقف شده و اسیدهای چرب و اکیولانهای احیا افزایش می یابند؛ در این حالت ناقلین الکترون کاملاً

احیا می شوند. هنگامی که جریان کرونری متسع می شود، جریان خون قلب برقرار شده و اکسیژن عرضه می شود (reperfusion). در این هنگام الکترونیهای موجود در یوبی سمیکینون احیا، مستقیماً به اکسیژن داده می شود، که موجب ایجاد ناگهانی و سریع آنیون سوپراکسید می شود. آنیون سوپراکسید در عرض یک دقیقه از پرفیوژن مجدد، سریعاً به H_2O_2 و $OH^{\cdot}$ (رادیکال هیدروکسیل) تبدیل می شود. این سیکل ها مداوم رادیکالهای اکسیژن موجب آسیب غشاهای پروتئین ها و DNA میتوکندریایی می شود. درجه بالای آسیب DNA میتوکندری در ایسکمی های قلبی مزمن، با اندازه گیری میزان حذف ۵ کیلو بازی معمول اثبات شده است. افراد دچار کاردیومیوپاتی اتساعی ناشی از ischemia-reperfusion مزمن، بین ۲۲۰۰-۸ برابر بیشتر از کنترل های همسن، واجد حذف mtDNA هستند. همچنین میزان حذف های 7436bp و 10423bp همزمان با حذف ۵ کیلو بازی افزایش می یابد. در ایسکمی های قلبی شاهد القای هماهنگ ژنهای فسفریلاسیون اکسیداتیو هسته ای (شامل ژنهای ANT1، ANT3 و ATP سنتتاز β) و میتوکندریایی (شامل MTCYB، $12srRNA$)، MTRNR و $16srRNA$ (MTRNR2) هستیم. این یافته ها نشان می دهند که ایسکمی قلبی مزمن و پرفیوژن مجدد، موجب تخریب شدید mtDNA های قلبی شده و ظرفیت بیوانرژتیک را کاهش می دهد. این امر به نوبه خود با القای بیوژنزمیتوکندریایی جبران می شود. افزایش حذف ۵ کیلو بازی mtDNA در بیماران کاردیومیوپاتی اتساعی ایدیوپاتیک نیز گزارش شده است. همچنین نوآرایی های متعددی در بیوپسی های میوکارد و اندوکارد بیماران کاردیومیوپاتی اتساعی، مشخص شده است. بطور مشابه افزایش موتاسیونهای نوآرایی و تعویض باز در قلب نوزادان

دچار سندرم مرگ ناگهانی نوزادی (sudden infant death syndrome) نیز گزارش شده است. همچنین ۲۱۲ حذف مختلف در قلب یک کودک با کاردیومیوپاتی اتساعی خانوادگی (در مقابل ۵ حذف در کنترل همسن) شناسایی شده است. علاوه بر این هم این بیمار و هم بیمار دچار کاردیومیوپاتی هایپروتروفیک هر دو واجد یک تغییر A به G در ۱۲srRNA (در موقعیت ۸۲۷) می باشند، که یک نوکلئوتید حفاظت شده را تغییر می دهد. بنابراین کاهش انرژی میتوکندریایی احتمالاً یک فاکتور مهم در نارسایی قلبی است.

بیماریهای نورودژنراتیو؛ PD و HD و AD:

از آنجاییکه PD (بیماری پارکینسون)، HD (بیماری هانتینگتون) و AD (بیماری آلزایمر) همگی با اختلالات فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندریایی و افزایش تولید ROS مرتبطند؛ لذا احتمال دارد میزان جهش های سوماتیک mtDNA نیز در آنها افزایش پیدا کند. اگر چنین فرضی صحیح باشد بنابراین احتمال دارد، تجمع موتاسیون های mtDNA در این بیماریها نقش داشته باشد و حتی یک فاکتور اساسی و مهم در پاتوفیزیولوژی این بیماریها باشد. جهت بررسی این احتمال، مطالعات متعددی وجود جهش های سوماتیک mtDNA در این بیماریها را تحقیق کرده اند.

بیماری پارکینسون و بیماری هانتینگتون :

نقش جهش های سوماتیک mtDNA در بیمار پارکینسون هنوز مشخص نیست. بررسی وجود حذف ۵ کیلو بازی در ۵ بیمار PD (۷۷-۵۱ ساله) و ۶ کنترل (۷۳-۳۸ ساله) وجود حذف را در استریاتوم هر پنج بیمار نشان داده است در حالیکه فقط دو

کنترل مسن این حذف را دارا بوده اند. در یک بیمار ۷۳ ساله میزان حذف ۵ کیلو بازی استریاتوم ، ده برابر میزان آن در یک کنترل ۳۸ ساله بوده است که البته این تفاوت احتمالاً از تفاوت سنی ناشی شده است. آنالیز این حذف ۵ کیلو بازی در جسم سیاه و عضله اسکلتی ، تفاوتی را نشان نداده است. متأسفانه هیچکدام از این مطالعات، اثرات از دست رفتن نورونی توسط آپوپتوز را در نظر نگرفته اند. حذف ۵ کیلوبازی همچنین در پلاکت های بیماران مسن PD شناسایی شده است که در کنترل های همسن بیماران یافت نشده است: البته این حذف در پلاکت های بیماران PD جوان شناسایی نشده است . بنابراین اینکه آیا وقوع جهش های سوماتیک mtDNA در PD افزایش می یابد یا نه ، هنوز نامشخص است.

مشخص شده است که میزان حذف mtDNA در نواحی کورتکس بیماران HD افزایش می یابد. حذف ۵ کیلو بازی در لوب های قشری فرونتال و تمپورال ۲۲ بیمار HD به ترتیب ۵ و ۱۱ برابر نسبت به کنترل های همسن آنها افزایش می یابد. لوب اکسی پیتال کورتکس و هسته پوتامن تفاوت قابل توجهی نداشته است هر چند که فقدان حذف در هسته های پوتامن بیماران HD می تواند بدلیل از دست رفتن شدید نورونهای عقده قاعده ای در مراحل نهایی بیماری باشد. در مطالعه دیگری میزان حذف ۵ کیلو بازی در هسته پوتامن، کورتکس و هسته کودیت سه بیمار HD ۳۶-۳۹ ساله و سه کنترل ۲۷-۴۲ ساله، هیچ تفاوتی را در هسته کودیت (دمدار) نشان نداده است در حالیکه میزان حذف ۵ کیلو بازی در پوتامن و کورتکس بیماران HD ، ۱۰۰۰ برابر کمتر از کنترل ها بوده است. چنین کاهش قابل توجه جهش های سوماتیک mtDNA در مغز، به احتمال زیاد ناشی از آپوپتوز انتخابی و از دست رفتن سلولهای

واجد میزان بالای حذف در mtDNA است؛ بنابراین درصد کلی mtDNAهای موتانت کم است اما به هزینه از بین رفتن گسترده سلولها در بافت.

بیماری آلزایمر: بیماری آلزایمر و اختلالات حرکتی نیز، همچنانکه قبلاً اشاره کردیم، با نقایص فسفریلاسیون اکسیداتیو و موتاسیونهای خاص mtDNA مرتبط شده اند. اختلالات فسفریلاسیون اکسیداتیو، زنجیره انتقال الکترون را مهار می کند. بدین ترتیب جریان الکترون کاهش یافته و ایجاد رادیکال اکسیژن افزایش می یابد که این مسأله ممکن است موجب افزایش جهش های سوماتیک mtDNA در نواحی خاص مغز شود. میزان 8-OHdG در mtDNA های مغز بیماران AD، ۲۰ برابر بیشتر از DNA هسته ایست. همچنین افزایش قابل توجهی در مقادیر 8-OHdG در mtDNA های کورتکس پاریتال بیماران AD نسبت به کنترل ها وجود دارد که اینها فرضیه فوق را تأیید می کنند. این افزایش آسیب اکسیداتیو با افزایش حدود ۱۵ برابری حذف ۵ کیلو بازی در نواحی کورتیکال بیماران AD که قبل از سن ۷۵ سالگی فوت می کنند (نسبت به کنترل های همسن) همراه است اما حذف های کورتیکال در بیمارانی که بعد از سن ۷۵ سالگی می میرند، ۵ برابر کاهش دارد (نسبت به کنترل های همسن). این شواهد نشان می دهند که بسیاری از بیماران آلزایمر، افزایش جهش های سوماتیک mtDNA دارند و هنگامی که نوروں ها مقادیر کافی از mtDNAهای موتانت را انباشته می کنند، می میرند و موجب از دست رفتن mtDNAهای موتانت و البته دمانس می شوند.

موتاسیونهای سوماتیک mtDNA در سایر بیماریهای کمپلکس:

جهش های سوماتیک mtDNA، در تعداد زیادی از بیماریهای دژنراتیو مورد تحقیق و مطالعه قرار گرفته اند. گزارش شده است که حذف های mtDNA در پیری، پوست در معرض نور، کبد افراد الکلی، تخمدان زنان یائسه و اسپرم با تحرک کم، افزایش می یابد. این مشاهدات، این فرضیه را که تجمع موتاسیونهای سوماتیک mtDNA با انواع مختلف فرایندهای دژنراتیو مرتبط است؛ تأیید می کنند.

موتاسیونهای سوماتیک در سرطان:

موتاسیونهای سوماتیک mtDNA در تومورهای مختلف نیز شناسایی شده اند. اولین موتاسیون مشخصاً پاتولوژیک mtDNA که در یک سلول سرطانی شناسایی شده است عبارتست از: حذف ۲۶۴ جفت بازی در زیر واحد ND1 در یک سرطان سلول کلیوی (RCC). این موتاسیون موجب حذف جفت باز ۳۳۲۳ تا ۳۵۸۸ می شود که از هر دو طرف توسط توالی تکراری «CCT» احاطه شده است. این حذف موجب کاهش اندازه ژن ND1 ژنوم میتوکندری و در نتیجه حذف آمینواسیدهای ۷ تا ۹۴ از پلی پپتید ND1 می شود. در این کارسینوما حدود ۵۰ درصد mtDNA های تومور واجد حذف بوده اند؛ در حالیکه این حذف در mtDNA های غیر توموری وجود نداشته است.

انواع موتاسیونهای تعویض باز نیز در mtDNA های سرطان شناسایی شده اند. آنالیز رده های سلولی سرطان کولورکتال، موتاسیون های mtDNA را در هفت نمونه از ۱۰ نمونه نشان داده است. ۱۲ موتاسیون در تومور بیماران شناسایی شده است که در بافت های نرمال آنها یافت نشده است. ۸ جهش از این جهش ها در ژنهای کد کننده پروتئین (PCG Protein coding genes) رخ داده است. ۱۱ جهش از این ۱۲ جهش، موتاسیون های تعویض بازو یک جهش اضافه شدن یک جفت باز (one base-pair insertion) بوده است. این موتاسیون insertion، یک نوکلئوتید A را در موقعیت 12418 در ژن ND5 اضافه کرده و موجب تغییر قالب بعد از آمینو اسید ۲۸ می شود. (K28 Frameshift). یکی از موتاسیون های تعویض باز موجب ایجاد کدون خاتمه

در ژن COI می شود. دیگر موتاسیونهای تعویض باز شامل جهش های اشتباه در ژنهای COII ، COIII ، CYTB و ND1 هستند. همچنین یک موتاسیون در ژن srRNA ۱۲ و سه موتاسیون در ژن srRNA ۱۶ وجود داشته است. ۱۰ موتاسیون از ۱۲ موتاسیون ، هموپلاسمیک بوده اند که این امر نشان دهنده این است که آنها در بافت توموری کاملاً انتخابی هستند. انتخابی بودن این mtDNA های موتانت با استفاده از فیوژن سلولهای توموری واجد mtDNA های موتانت با سلولهای واجد مقادیر زیاد mtDNA نرمال به اثبات رسیده است؛ بطوریکه mtDNA ها در عرض ۱۵ تا ۶۰ روز به فرم موتانت شیفت پیدا می کنند. بنابراین موتاسیون های مضر mtDNA بایستی مزیت داخل سلولی قابل توجهی نسبت به ژنوم نرمال داشته باشد. موتاسیونهای سوماتیک mtDNA در ۱۴ تومور مثانه (bladder tumor) ۱۳ تومور سر و گردن و ۱۴ تومور ریه مورد مطالعه قرار گرفته اند. این مطالعات، ۳۹ جهش سوماتیک اکتسابی را در ۶۴ درصد از تومورهای مثانه، ۴۶ درصد از تومورهای سر و گردن و ۴۳٪ از تومورهای ریه مشخص کرده اند. اغلب این جهش ها تغییرات کوچکی در ناحیه کنترل کننده یا تعویض بازهایی در ناحیه کد کننده هستند. تنها چهار مورد از جهش ها از نظر عملکردی با اهمیت بوده اند. یک سرطان مثانه واجد حذفی در ژن سیتوکروم b در موقعیت np ۱۵۶۴۲ بوده که با حذف هفت آمینواسید همراه بوده است. سرطان مثانه دیگری واجد یک جهش اشتباه در ژن ND3 در موقعیت T10321C بوده است که موجب تغییر والین به آلانین می شود. دو مورد از تومورهای سر و گردن نیز واجد جهش اشتباه بوده اند که این جهش ها عبارتند از: موتاسیون C10822T که موجب تبدیل ترئونین به متیونین در ژن ND1 می شود و موتاسیون G1150A که موجب

تبدیل آلانین به ترئونین در ژن ND4 می شود. جالب است که اغلب این موتاسیونهای mtDNA، هموپلاسمیک بوده اند که این مسأله بیانگر این است که این موتاسیونهای مضر، قویاً برای سلول انتخابی هستند. مطالعه سرطانهای پروستات نیز موتاسیونهای mtDNA را نشان داده است. در یک تحقیق ۵ تومور پروستات واجد جهش های تازه ای بوده اند که توالی ژنهای mtDNA را تغییر داده اند. جهش G۵۹۴۹A در انتهای ژن COI، که کدون گلايسين را به کدون خاتمه تبدیل می کند؛ در یک تومور پروستات یافت شده است. این جهش در تومور هموپلاسمیک بوده اما در بافت های نرمال بیمار یافت نشده است. این تومور همچنین واجد دو موتاسیون اشتباه دیگر در رده زیبا (germline) بوده است که عبارتند از: موتاسیون A۱۴۷۶۹G در ژن سيتوکروم b که آسپاراژین را به سرین تبدیل می کند و جهش T۸۹۳۲C در ژن ATPase6 که پرولین را به سرین تبدیل می کند. این دو موتاسیون هم در تومور و هم در اپی تلیال نرمال بیمار وجود داشته است. موتاسیونهای اشتباه جدید در ژن COI سایر تومورهای پروستات نیز هم در تومور و هم در اپی تلیوم اطراف آن گزارش شده است. مطالعات متعددی نقش پاتوفیزیولوژیکی این موتاسیون های ژنهای میتوکندریایی را اختلال در زنجیره تنفسی و افزایش تولید rROS توسط میتوکندری عنوان کرده اند. بدین ترتیب ترشح H_2O_2 توسط میتوکندری افزایش یافته و H_2O_2 بعنوان یک میتوژن عمل کرده و موجب افزایش پرولیفراسیون (هایپرپرولیفراسیون) سلولها می شود. این فرضیه میتوژنی، بوسیله مطالعه سلولهای پروستات که در آنها mtDNAهای موجود با mtDNAهای واجد جهش های پاتوژنیک شناخته شده جایگزین شده اند، تأیید شده است. این مطالعات نشان داده اند که سلولهای سرطان پروستات واجد mtDNAهای

موتانت، ۵۰ درصد سریعتر رشد می کنند و نیز چهار برابر کاهش در آپوپتوز دارند، تخریب کروموزومی آپوپتوتیک (apoptotic chromosomal degradation) در آنها کاهش یافته و تولید ROS سلولی افزایش می یابد. این تحقیقات و تحقیقات متعدد دیگر اثبات کرده اند که نقص نسبی تنفسی موجب تسريع شديد سرعت رشد تومور می شود و این امر علت هموپلاسمیک بودن این جهش های سوماتیک mtDNA را روشن می کند. بنابراین موتاسیون در ژنهای آنزیم های فسفریلاسیون اکسیداتیو میتوکندری، با افزایش تولید ROS و H_2O_2 بعنوان میتوژن و محرک رشد، موجب ترانسفورماسیونهای سلولی می شود.

نتیجه گیری :

آنچه تاکنون مورد بررسی قرار گرفته و روشن شده است، حکایت از آن دارد که میتوکندری واجد نقشی اساسی در بیماریهای دژنراتیو، سرطان و پیری است. این اثرات مختلف از طریق حالت رد اکس سلولی که توسط میتوکندری و از طریق اکسیداسیون و احیای $NADH, H^+$ و NAD^+ حفظ می شود؛ با همدیگر مرتبط هستند.

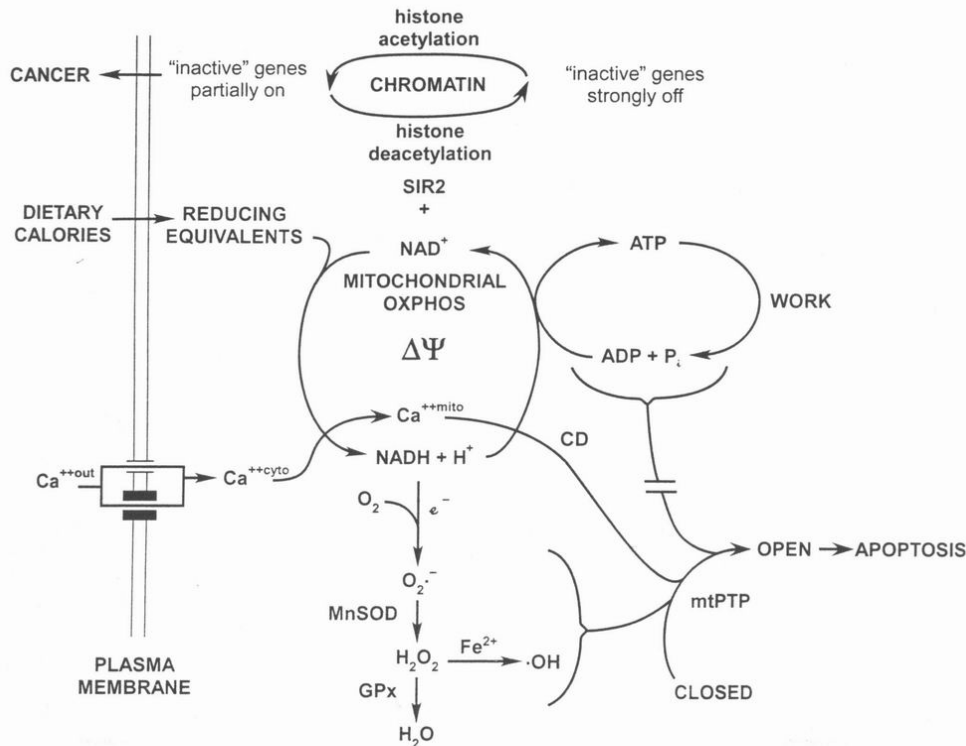

Fig.6 Metabolic pathway showing the central role of mitochondrial NADH oxidation-reduction in regulation ATP production, ROS generation, apoptosis, and neoplastic transformation leading to cancer.

شکل ۶

انرژی غذایی وارد میتوکندری شده و اکسیژن را به NAD⁺ احیاء می‌کند. سپس NADH, H⁺ مجدداً توسط میتوکندری اکسید شده و $\Delta\Psi$ ایجاد می‌کند. $\Delta\Psi$ حاصله صرف سنتز ATP از ADP و P_i شده و یا صرف جذب کاتیونهای مثل Ca²⁺ می‌شود. موقعی که فعالیت سلول بالاست، ATP به طور فعال هیدرولیز شده و موجب افزایش ADP سلول می‌شود که توسط ANT به داخل ماتریکس منتقل می‌شود. ADP افزایش یافته در ماتریکس، مجدداً و به خرج $\Delta\Psi$ فسفریله می‌شود که این عمل با اکسیداسیون NADH, H⁺ به NAD⁺ توسط زنجیره انتقال الکترون همراه است. هنگامیکه انرژی غذایی از میزان لازم جهت کار سلول بیشتر می‌شود، تمامی ADP ها به ATP فسفریله می‌شوند، $\Delta\Psi$ هایپرپلاریزه می‌شود و NAD⁺ تدریجاً به NADH, H⁺ احیاء می‌شود. زیاد شدن اکسیژن و ولتاژهای احیاء

NADH، موجب احیای ETC می شود. که این امر انتقال الکترون به O_2 و ایجاد $O_2^{\cdot-}$ را تحریک میکند. آنیون سوپراکساید میتوکندریایی با غشاها، پروتئین ها و DNA میتوکندریایی واکنش داده و موجب آسیب آنها می شود. همچنین $O_2^{\cdot-}$ توسط MnSOD میتوکندریایی به H_2O_2 تبدیل می شود. H_2O_2 به هسته نشت پیدا کرده و سبب القای موتاسیون در nDNA شده و پروتئین PARP را جهت شروع تخریب NAD^+ فعال می کند. علاوه بر این تجمع موتاسیونهای سوماتیک mtDNA نیز زنجیره انتقال الکترون را مهار کرده و تولید ROS را تحریک می کند. همچنین آسیب غشای پلاسمایی یا تحریک گیرنده های NMDA نورونها توسط گلوتامات، کلسیم سیتوزولی را افزایش داده که متعاقباً افزایش غلظت آن در میتوکندری را به دنبال دارد. کلسیم اضافی به سیکلوفیلین D متصل شده؛ استرس اکسیداتیو را افزایش داده و $\Delta\Psi$ را کاهش می دهد که همگی به mtPTP اثر کرده و در نهایت موجب نفوذپذیری و از دست رفتن سلول در نتیجه آپوپتوز می شوند. این از دست رفتن سلولی موجب نقص و از بین رفتن بافت و ارگان و نارسایی سیستمیک می شود. کاهش NAD^+ سلول چه از طریق احیای آن به $NADH, H^+$ و چه تخریب توسط PARP، موجب مهار پروتئین خاموش کننده کروماتین هسته ای SIR2 می شود. Nuclear chromatine silencing protein با استفاده از NAD^+ بعنوان سوبسترا، گروه های استیل هیستون ها را شکسته و بنابراین ژنهای «off» را غیر فعال نگه می دارد. ژنهای off ژنهایی هستند که رونویسی آنها قدغن بوده و در حالت عادی خاموش و غیر فعالند مثل انکوژن ها. در غیاب SIR2 فعال، هیستونهای نوکلئوزومی به میزان زیادی استیله شده و موجب رونویسی غیر مجاز ژنهایی می شود که در حالت طبیعی نباید رونویسی شوند (ژنهای off)؛ فرایندی که ویژگی خاص بافت های پیراست. این فرایند نه تنها پروتئین های

ساختاری را فعال می کند بلکه قادر است پروتوانکوژنهای غیرفعال را نیز فعال نماید. این فعال شدن رونویسی، تغییر پروتوانکوژن‌ها در اثر H_2O_2 به تدریج احتمال ایجاد سرطان را افزایش می دهد. اکنون این مدل توضیح می دهد که چرا محدودیت های کالریک (تغذیه ای) نه تنها طول عمر (Longevity) را افزایش می دهد بلکه ریسک سرطان را نیز کاهش می دهد. با کاهش دریافت کالری و تعادل اکسی ولانهای احیا با هیدرولیز ATP وابسته به کار و فعالیت، NAD^+ به فرم اکسید باقی خواهد ماند. عبارت دیگر هر چه فعالیت بیشتر باشد، هیدرولیز ATP بیشتر بوده و بنابراین تبدیل ADP به ATP نیز افزایش می یابد که این مهم مستلزم تبدیل اکسی ولانهای احیا به اکسیددر ETC است. این عمل ایجاد الکترونهای مازاد و تولید ROS ناشی از آن را برطرف کرده و بنابراین استرس اکسیداتیو، ایجاد جهش در mtDNA، از دست رفتن سلول توسط آپوپتوز و آسیب DNA هسته ای و فعال شدن آن توسط H_2O_2 را به حداقل می رساند. همچنین حفظ ذخیره NAD^+ ، SIR2 را کاملاً فعال نگه داشته و بنابراین فعال شدن انکوژن‌ها را ساپرس می کند. بنابراین بیماری میتوکندریایی و نقش میتوکندری در سرطان و پیری را می توان در نتیجه اثر متقابل دو فاکتور ژنتیکی میتوکندریایی در نظر گرفت: ۱- به ارث رسیدن موتاسیونهای مضر mtDNA یا nDNA در یک ژن میتوکندری ۲- تجمع وابسته به سن موتاسیونهای سوماتیک mtDNA که موجب نقص میتوکندری، افزایش تولید ROS و آپوپتوز می شوند. هر شخص با آرایشی از ال های mtDNA و nDNA که ظرفیت بیوانرژتیک آغازین او را تعیین می کند، متولد می شود. اگر فردی یک ژنوتیپ انرژتیک به ارث ببرد او ظرفیت انرژی آغازین بالایی را دارا خواهد بود که از حداقل آستانه انرژتیک موردنیاز بافت‌هایش، بیشتر است. چنانچه فردی یک موتاسیون مضر به ارث ببرد، ظرفیت

انرژی آغازین او پایین و تولید ROS بالا خواهد بود. همچنانکه سن فرد افزایش می یابد، موتاسیونهای سوماتیک mtDNA در سلولهای post-mitotic تجمع یافته و تولید انرژی بافتی او کمتر و میزان تولید ROS بیشتر می شود. در نهایت اینکه نقایص میتوکندریایی ارثی و سوماتیک در مجموع ظرفیت انرژی بافتی را از آستانهٔ بیوانرژی پایین تر آورده و موجب آپوپتوز و نارسایی ارگانی و نیز با فعال کردن پروتئانکوژنهای nDNA موجب سرطان می شوند.

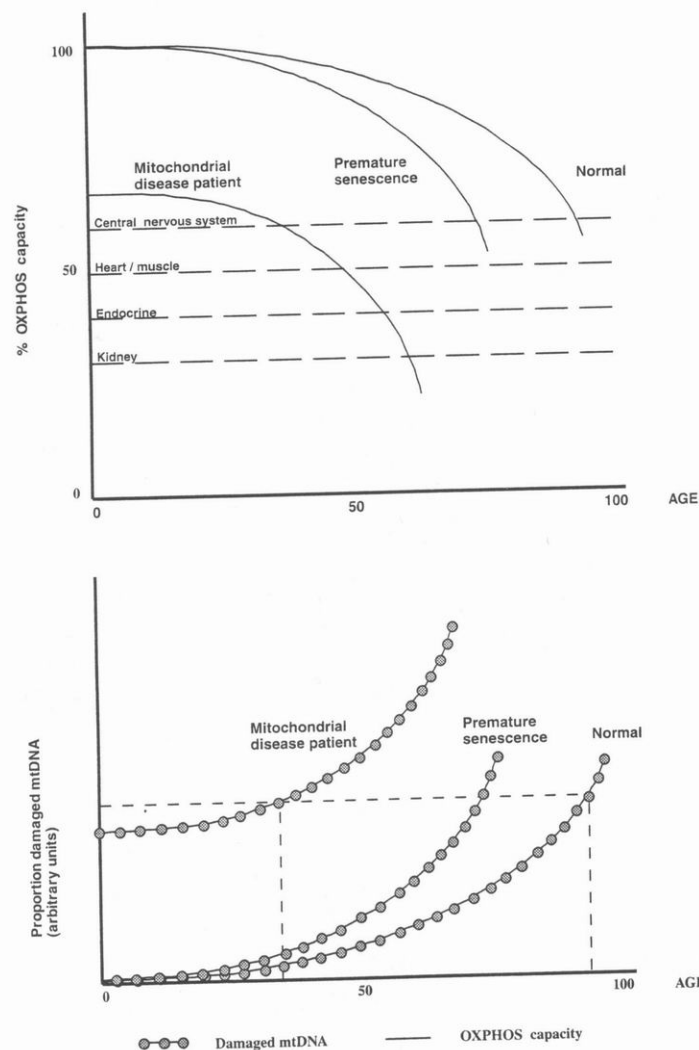

Fig.7 Hypothesis relating the acquisition of mitochondrial DNA (mtDNA) mutations (inherited and somatic) to the age-related decline of oxidative phosphorylation (OXPHOS) and the progression of OXPHOS diseases and senescence. The dashed horizontal lines in both panels represent tissue-specific expression thresholds. The top panel shows the age-related decline of OXPHOS in individuals born with a normal OXPHOS genotype, a mutant OXPHOS gene, and an increased mtDNA somatic mutation rate. The bottom panel shows the relative levels of defective mtDNA with age for each of these individuals. Reproduced from Wallace (1995a) Mitochondrial DNA variation in human evolution, degenerative disease, and aging. Am J Hum Genet 57: 201-223. © University of Chicago Press.

این مکانیسم پاتوفیزیولوژیکی نشان می دهد که بیماری میتوکندریایی، سرطان و پیری همگی می توانند با استراتژیهای معمول درمان شوند. این استراتژیها می توانند شامل موارد زیر باشند: افزایش تولید انرژی، حذف ROS، توکسیک با داروهای مثل MnTBAP و یا مهار mtPTP و به تعویق انداختن مرگ سلولی ناشی از آپوپتوز. امیدواری وجود دارد که چنین روشهایی موجب بهبود وضعیت بالینی بیماران میتوکندریایی و سرطانی در آینده ای نه چندان دور شوند.

منابع:

- 1- Allen J.C., Midhailovskay I.E., Sukernik R.I., Wallace D.C.; The role of mtDNA background in disease expression: a new primary LHON mutation associated with western eurasian haplogroup J. Hum Genet; 2002; 110(2): 130-138.
- 2- Alcolado J.C., thomas A.W.; Maternally inherited diabetes mellitus: the role of mitochondrial DNA defects. Diabet Med; 1995;12:102-108.
- 3- Brown M.D., Voljavec A.S., latt M.T., Wallace D.C.; Leber's hereditary optic neuropathy: A model for mitochondrial neurodegenerative disease. FASEB.J; 1992b; 6: 2791-2799.
- 4- Bianca J.C., Rene F.M., Jeroen G., Marianne d.,Hubert J.;Mutation analysis of the entire mitochondrial genome using denaturing high performance liquid chromatography. Nucleic Acids Research; 2000; Vol. 28; No.20 : 89.
- 5- Bruno C.,Martinuzzi A., Tang y.;A stop-codon mutation in the human mtDNA cytochromeC oxidaseI gene disrupts the functional struture of complex IV. Am.J. Hum. Genet.; 1999; 65:611-620.
- 6- Brown M.D., Wallace D.C.; Molecular basis of mtDNA disease. J.Bioenerg. Biomembr; 1994a; 26: 273-289.
- 7- Brown M.D., Shoffner J.M., Kim Y.L.; Mitochondrial DNA sequeca analysis of four Alzheimer's and parkinson's disease patients. Am.J. Hum. Genet; 1996; 61: 283-289.
- 8- Bindoff L.A., Brich M.,parker W.D., Tunbull D.M.; Mitochondrial function in parkinson's disease. Lancet; 1989;2:49.
- 9- Brockington M.,Alsanjari N.,Sweeny M.G.,Harding A.E.; kearns-sayre syndrome associated with mitochondrial DNA deletion or duplication:A molecular genetic and pathological study. J.Neurol. sci; 1995; 131: 78-87.
- 10- Brennan W.A., Bird E.D., Aprille J.R.; Regional mitochondrial respiratory activity in Huntington's disease brain. J.Neurochem.; 1985;44: 1948-1950.

- 11- Bindoff L.R., Howell N., Poulton J.; Abnormal RNA processing associated With a novel tRNA mutation in mitochondrial DNA: A potential disease mechanism. J. Biol. Chem.; 1993; 268 : 19559-564.
- 12- Blin O., Desnuelle C., Rascol O.; Mitochondrial respiratory failure in skeletal muscle from patients with parkinson's disease and multiple system atrophy. J. Neurol. Sci.; 1994; 125:95-101.
- 13- Bofol D., Scacco S.C., Solarino G., Papa s.; Decline with age of the respiratory chain activity in human skeletal muscle. Biochim. Biophys. Acta.; 1994; 1226:73-82.
- 14- Bonilla E., Tanji K., Hirano M., Vu t.H., Dimauro s., schon E.A.; Mitochondrial involvement in Alzheimer's disease. Biochim. Biophys. Acta; 1999; 1410:171-182.
- 15- Boulet L., karpati G., shoubbridge E.A.; Distribution and threshold expression of the tRNA^{Lys} mutation in skeletal muscle of patients with myoclonic epilepsy and ragged- red fibers (MERRF). Am. J. Hum. Genet.; 1992; 51 :1187-1200.
- 16- Cann R.L., Stoneking M., Wilson A.C.; Mitochondrial DNA and Human evolution. Nature; 1987; 325:31-36.
- 17- Case J.T., Wallace D.C.; Maternal inheritance of mitochondrial DNA polymorphisms in cultured human fibroblasts. Somatic Cell Genetic; 1981; 7:103-108.
- 18- Carelli V., Ghelli A., Ratta M.; Leber's hereditary optic neuropathy: Biochemical effect of 11778/ND4 and 3460/ND1 mutations and correlation with the mitochondrial genotype. Neurology; 1997; 48:1623-1632.
- 19- Chinnery P.F., Turnbull D.M.; Mitochondrial DNA disease. Lancet; 1999 ; 354: 17-21.
- 20- David L.R. Imoin, Michael C., Reed E.; EMERY and RIMOIN'S principles and practice of Medical Genetics. Fourth edition; 2001.
- 21- Dumoulin R., Lopez R.F., Barker W.W.; A novel gly 290 asp mitochondrial cytb mutation linked to a complex III deficiency in progressive exercise intolerance. Molecular and cellular probes; 1996 ; 10:389-391.

- 22- Enriguez J.E., chomy A., and Attardi G.; MtDNA mutation in MERRF syndrome causes defective aminoacylation of tRNA^{Lys} and premature translation termination. Nature. Genet.;1995; 10: 47-55.
- 23- Francesca O., Michele R., Anna M., Pietro T., Gabriella S.; Pathogenic role of mtDNA duplications in mitochondrial disease associated with mtDNA deletions. American Journal of Medical Genetics; 2003;118(3): 247-254.
- 24- Houshmand M.;Mitochondrial DNA mutations, pathogenicity and inheritance. Iranian Journal of Biotechnology; 2003; vol.1; No.1.
- 25- Herman A.C., Benttage and Giuseppe Attaydi; Relationship of genotype to phenotype in fibroblast-derived transmitochondrial cell lines carrying the 3243 mutation associated with the MELAS encephalomyopathy: shift towards mutant genotype and role of mtDNA copy number. Human Molecular Genetics; 1996 ; 5(2):197-205.
- 26- Josep L.; Pathology of the mitochondrion. Autonomous university of Barcelona, Barcelona, Spain; 2003.
- 27- Johns D.R.,Neufeld M.J., porrk R.D.; An ND mitochondrial DNA mutation associated with leber hereditary optic neuropathy. Biochem. Biophys. Res. Commun.; 1992a; 187:1551-1557.
- 28- Kadowaki T., Sakura H., Otabe S.; A subtype of diabetes mellitus associated with a mutation in the mitochondrial gene. Muscle and Nerve; 1995;3:137-141.
- 29- Kanamori A., Tanaka K., Umezawa S.; Insuline resistance in mitochondrial gene mutation. Diabetes care; 1994; 17: 778-779.
- 30- King M.P., Koga Y.,Davidson M.,Schon E.A.; Defects in mitochondrial protein synthesis and respiratory chain activity segregate with the tRNA^{Leu(uuR)} mutation associated with mitochondrial myopathy, encephalopathy, Lactic acidosis, and stroke like episodes. Mol. Cell. Biol.; 1992; 12:480-490.
- 31- Lu C.Y., Lee H.C.,Fahn H.J., Wei Y.H.; Oxidative damage elicited by imbalance of free radical scavenging. Enzymes is

associated with large- scale mtDNA deletions in aging human skin-skin. *Mutat,Res.*; 1999; 25(2):11-21.

32- Lenaz G.; Role of mitochondria in oxidative stress and aging *Biochim. Biophys. Acta.*; 1998; 1366: 53-67.

33- Lee H.C., wei Y.H.; Mutation and oxidative damage of mtDNA and defective turnover of mitochondria in human aging. *J.Formos. Med.Assoc.*; 1997; 96:770-800.

34- Lois A.,Tully C., Barbara C., Levin; Human mitochondrial Genetics. *Biotechnology and Genetic Engineering Reviews*; 2000; Vol.17.

35- Lee H.C., Wei Y.H.; Mitochondrial alterations, cellular response to oxidative stress and defective degradation of proteins in aging. *Biogerontology*; 2001; 2(4): 231-240.

36- Myabayashi S.,Nakamura R., Tada K.; Defects of mitochondrial respiratory enzymes in cloned cells from MELAS fibroblasts. *J. Inher. Metab. Dis.*; 1992;15:797-802.

37- MtDNA in aging, cancer and mitochondrial disease. *Innovita Research Foundation*; 2003.

38- MtDNA change during aging. *Innovita ,Research Foundation*; 2003.

39- Rew D.A.; Mitochondrial DNA , human evolution and the cancer genotipo. *EJSO*; 2001; 27:209-211.

40- Rew D-A.; The evolutionary biology of aging, death and human malignancy. *Eur.J.Surg. Oncol.*; 1998;24:568-72.

41- Richardson A.; Increased oxidative damage is correlated to altered mitochondrial function in heterozygous manganese superoxide dismutase knockout mice. *J.Biol. chem.*; 1998; 237: 28510-28515.

42- Schon E.A., Hirano M., Dimauro S.; Mitochondrial encephalomyopathies: clinical and Molecular analysis. *J.Bioenerg. Biomem.*; 1994; 26: 291-29.

43- Sastre J., pallardo F.V., Vina J.; Mitochondrial oxidative stress plays a key role in aging and apoptosis. *IUBMB Life*; 2000; 49(5): 427-35.

- 44- Sastre J., Pallardo F.V., Garcia d., Vina J.; Mitochondria, oxidative stress and aging. Free, Radic. Res; 2000; 32(3): 189-198.
- 45- Wei Y.H., Lee H.C.; oxidative stress, mitochondrial DNA mutation and Impairment of antioxidant enzymes in aging. Exp. Biol. Med.; 2002; 227(9): 671-820.
- 46- Wei Y.H., Ma Y.S., Lee H.C., Lu C.Y.; Mitochondrial theory of aging matures- roles of mtDNA mutation and oxidative stress in human aging. Zhonghua. Yi. Xue. Za. Zhi (taipei); 2001; 64(5):259-70.
- 47- Wallac D.C.; Mitochondrial DNA mutations in diseases of energy metabolism. J.Bioenergy. Biomem; 1994;26 : 241-250.
- 48- Wei Y.H.; oxidative stress and mitochondrial DNA mutations in human aging. Proc. Soc. Exp.Biol. Med.; 1998; 217(1):53-63.
- 49- Wallace D.C.; Mitochondrial DNA sequence Variation in human evolution and disease. Proc. Natl. Acad. Sci. USA.; 1994;91:8739-8746.
- 50- White F.A., Bunn C.L.; Segregation of mtDNA in Human somatic cell by hybrides. Mol. Gen. Genet.; 1984; 197; 453-46.
- 51- Yoshino H., Nakagave Y., Kondo T., mizuno Y.; Mitochondrial complex I and II activities of lymphocytes and platelets in parkinson's disease. J. Neur., Trans. Parrkinsons. Dis. Dement. Sect.; 1992; 2: 27-34.
- 52- Zeviani M., Muntono F., Savarese N.; A MERRF MELAS overlap syndrome associated with a new point mutation in the mitochondrial DNA tRNA^{Lys} gene. Eur.J.Hum. Genet.; 1993; 1: 80-87.
- 53- Zhang C., Baumer A., Maxwell R.J., Nagley p.; Multiple mtDNA deletions in an elderly human individual. FEBS; 1992:4-8.

جهت خرید فایل word به سایت www.kandoocn.com مراجعه کنید
یا با شماره های ۰۹۳۶۶۰۲۷۴۱۷ و ۰۹۳۶۶۴۰۶۸۵۷ و ۰۶۶۴۱۲۶۰-۵۱۱ تماس حاصل نمایید

Filename: Document1

Directory:

Template: C:\Documents and Settings\hadi tahaghoghi\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dotm

Title:

Subject:

Author: H.H

Keywords:

Comments:

Creation Date: 4/1/2012 11:27:00 PM

Change Number: 1

Last Saved On:

Last Saved By: hadi tahaghoghi

Total Editing Time: 0 Minutes

Last Printed On: 4/1/2012 11:27:00 PM

As of Last Complete Printing

Number of Pages: 124

Number of Words: 23,188 (approx.)

Number of Characters: 132,176 (approx.)